

VÕRU MAAKONNA ARENGUSTRATEEGIA 2035+

Lisa 1 Maakonna hetkeolukorra ülevaade

Võru maakond

Jaanuar 2019

SISUKORD

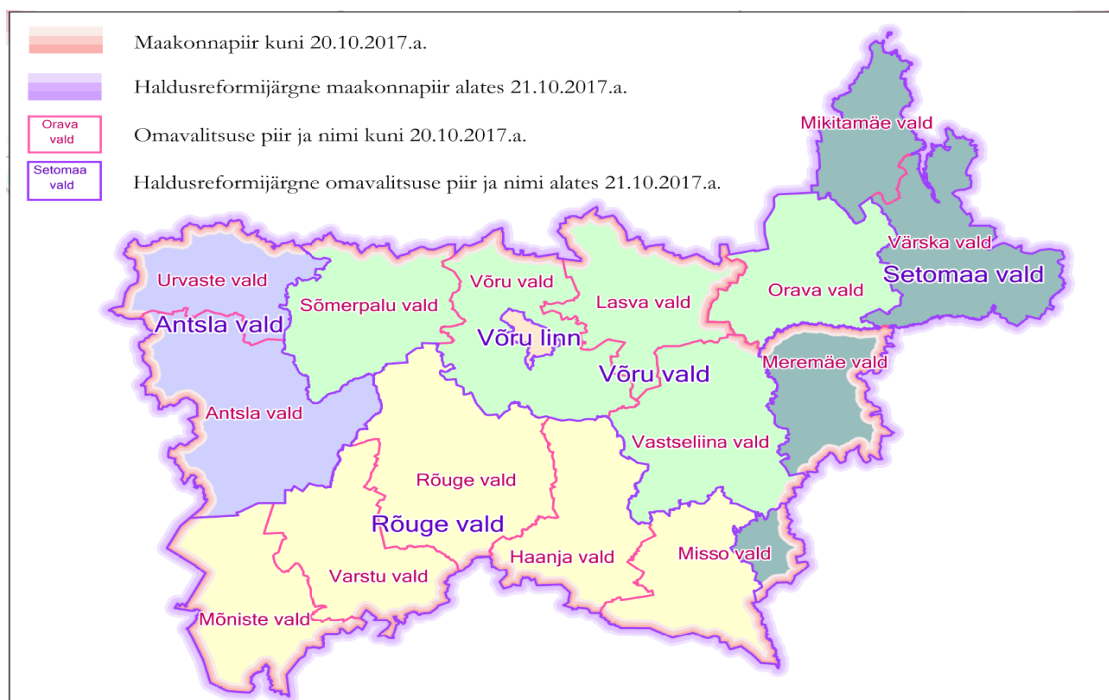
LÜHIKOKKUVÕTE	4
MAAKONNA HETKEOLUKORRA ÜLEVAADE	9
1. RAHVASTIK	9
1.1. Senised arengud	9
1.2. Peamised rahvastiku analüüsist tulenevad järeldused	12
2. MAJANDUSVALDKOND	13
2.1. Maakonna majanduse üldiseloostus	13
2.2. Ettevõtluse tugistruktuurid	19
2.3. Ettevõtlusalad maakonnas	21
2.4. Turism	21
2.5. Kaugtöö	30
2.6. Omavalitsuste finantsid	30
2.7. Peamised majandusvaldkonna analüüsist tulenevad järeldused	32
3. HARIDUSVALDKOND	33
3.1. Alusharidus	33
3.2. Üldharidus	35
3.3. Huviharidus	40
3.4. Kutseharidus	41
3.5. Noorsootöö	43
3.6. Peamised haridusvaldkonna analüüsist tulenevad järeldused	45
4. SOTSIAAL-JA TERVISHOIUVALDKOND	46
4.1. Sotsiaal- ja tervishoiuteenuste kättesaadavus	46
4.2. Peamised sotsiaal- ja tervishoiu valdkonna analüüsist tulenevad järeldused	53
5. KODANIKUÜHISKOND, KULTUUR, SPORT JA ERIPÄRA.	53
5.1. Kodanikuühiskonna areng	53
5.2. Sport	57
5.3. Kultuur ja omapära	58
5.4. Peamised kodanikuühiskonna, eripära-, kultuuri- ja spordivaldkonna analüüsist tulenevad järeldused	63
6. TARISTU JA KESKKOND	64
6.1. Ühendused	64
6.2. Keskkond	66
7. HALDUSKORRALDUS JA MAINE	72

7.1. Halduskorraldus	72
7.2. Maine	74
7.3. Riiklikud struktuurid	76
KASUTATUD MATERJALID	78

LÜHIKOKKUVÕTE

Rahvastik

Võru maakond asub Kagu-Eestis, piirnedes lõunas Läti Vabariigi, idas Vene Föderatsiooni, põhjas, kirdes Põlva maakonnaga ning läänes Valga maakonnaga. Maakonna administratiivseks keskuseks on Võru linn. Kokku on maakonnas haldusreformi järgselt 5 omavalitsust: Antsla, Rõuge, Setomaa ja Võru vallad ning Võru linn (vt joonis 1). Võru maakonna kogupindala on 2 773 km², moodustades 6,1% Eesti Vabariigi pindalast. Võrumaa on territooriumi suuruselt Eestis 12. maakond.

Joonis 1 Võru maakonna piir ning kohalikud omavalitsused enne ja pärast haldusreformi

Võru maakonnas elas Statistikaameti andmetel seisuga 01.01.2018 36 133 inimest, moodustades 2,7% kogu Eesti rahvastikust. Maakonna keskmine asustustihedus on 13 inimest km². Väikseim on see Rõuge vallas (5,8 inimest km²) ja suurim Võru linnas (858,1 inimest km²) (vt tabel 1). Seega on Võru maakonna puhul tegemist Eesti kontekstis väikese ning suhteliselt hõredalt asustatud piirkonnaga.

Tabel 1 Võru maakonna elanike arv ja asustustihedus

	Rahvaarv	Pindala, km ²	Asustustihedus, elanikku km ² kohta
VÕRU MAAKOND	36 133	2 773	13,0
Antsla vald	4 514	411	11,0
Rõuge vald	5 435	933	5,8
Setomaa vald	3 369	463	7,3
Võru linn	12 022	14	858,1
Võru vald	10 793	952	11,3

Elanike arvult on omavalitsused küllaltki erinevad. Suurimas omavalitsuses Võru linnas elab 12 022 inimest, Setomaa vallas on elanikke 3 369. Seega on maakonnasisesed erinevused märkimisväärsed. Pindalade vahelised erinevused on aga samas väiksemad. Jättes arvesse

võtmata Võru linna, on suurima pindalaga Võru vald (952 km²) ja väikseimaga Setomaa vald (463 km²).

Võrreldes omavahel Rahvastikuregistri ja Statistikaameti andmeid, siis Statistikaameti andmetel elab Võru maakonnas u 750 inimest vähem (Rahvastikuregistri hinnangul elab maakonnas 36 887 inimest), kui sinna on registreeritud (vt tabel 2). See tähendab, et tõenäoliselt on piirkonna tegelik elanike arv väiksem kui registreeritud elanike arv, mis mõjutab nii teenusete tarbimist kui ka kohaliku tööjõu pakkumist.

Tabel 2 Elanike arvu vahe

KOV	Statistikaamet 01.01.2018	Rahvastikuregister 01.01.2018	Erinevus/%
Antsla vald	4 514	4 606	92/2%
Rõuge vald	5 435	5 549	114/2,05%
Setomaa vald	3 369	3 553	184/5,18%
Võru linn	12 022	12 237	215/1,76%
Võru vald	10 793	10 942	149/1,36%
Võru maakond	36 133	36 887	754/2,04%

Tabelis 3 on välja toodud Võru maakonna peamised statistilised näitajad ja nende muutus. Maakonna elanike arv on viimase kümne aasta jooksul märkimisväärselt kahanenud, aastatel 2007-2017 vähenes arv 3095 inimese ehk 8,46 % võrra. Vaadeldaval perioodil on maakonna elanikkonna vähenemine olnud tingitud negatiivsest loomulikust iibest (perioodi 2007-2017 oli aasta keskmine -190 inimest) ning väljarändest (perioodi 2007-2017 oli aasta keskmine ränne -227 inimest). Tõusnud on vanemaealiste 65+ grupp, mis tähendab, et nõudlus vanusegrupi teenusteks tõuseb, mis omakorda avaldab survet kohalike omavalitsuste eelarvetele ning tõstatab vajaduse teenustele mõeldud eelarve summade suurendamiseks.

Kõikide Võru maakonna omavalitsuste vanusstruktuuri jätkusuutlikkus on küsitav, kuna kogu maakonnas jääb demograafilise tööturuseindeksi väärtus alla 1. Perioodi 2007-2017 jooksul on indeksi väärtus vähenenud -0,25 punkti võrra, jäädes 2017. a -0,13 punktiga alla ka riigi keskmisele.

Eestis on viimase kümne aasta jooksul kõige noorem ja vanem vanusegrupp (vastavalt 0-6 ja 65+) kasvanud. Võru maakonnas on aga perioodil 2007-2017 rahvastiku koosseisu kolm vanusegruppi (0-6; 7-18; 19-64) kahanenud. Võrrelduna on Eestis keskmiselt kahanenud kooliealiste (7-18) ja tööealiste (19-64) grupid ning kasvanud laste (0-6) ja vanemaealiste (65+) grupid. Võru maakonnas on kõige enam kahanenud kooliealiste hulk (-32,2% -1957 last), kõige vähem vanusegrupp 0-6 (-2,7% -64 last), tõusnud on vanusegrupp 65+ (6,4% +471 inimest).

Maksumaksjate (vanusegrupp 19-64) hulga vähenemine -1017 inimese ehk 4,4 % võrra toob endaga kaasa raskused avalike teenuste pakkumisel, sest omavalitsuste tulubaas kahaneb.

Haridus ja huvitegevus

Lasteaia- ja kooliealiste vanusegruppide kahanemine toovad endaga kaasa väheneva nõudluse haridusasutuste kohtade järele. See tähendab, et perspektiivis peavad omavalitsused tühjaks jäävatele hoonetele alternatiivseid rakendusi leidma.

Kooliealise vanusegrupi vähenemine kajastub ka õpilaste arvudes. Võrreldes omavahel õpilaste arvusid õppeaastatel 2007/2008 ja 2017/2018, on täheldatav väga suur langus, mis tuleneb maakonna rahvastiku dünaamikast. Kui õppeaastal 2007/2008 oli Võru maakonna koolides 5 725 õpilast, siis õppeaastaks 2017/2018 oli see kahanenud 2071 õpilase (36,1%) võrra. **Õpilaste**

arv jätkab kahanemist, millest tulenevalt on väljakutseks võimaluste loomine igale õpilasele võimetekohase ja kvaliteetse hariduse omandamiseks. See võib tingida ka vajaduse koolivõrgu ümber hindamiseks. Praxise analüüsile tuginedes võiks aastaks 2020 Võru maakonnas olla 14 üldhariduskooli, 2018. a on Võru maakonnas 25 kooli, sh 2 kooli hariduslike erivajadustega õpilastele.

Võru maakonna haridusmaastikul on oluline roll Võrumaa Kutsehariduskeskusel (VKHK), kus antakse kutseharidust 10-s õppekava rühmas: koduteenindus; majutamine ja toitlustamine; reisimine, turism ja vaba aja veetmine; andmebaaside ja võrgu disain ning haldus; ehitus ja tsiviilrajatised; juhtimine ja haldus; mehaanika ja metallitöö; materjalide töötlemine (klaas, paber, plast ja puit) ning elektroonika ja automaatika õppekava rühmades. Kool pakub piirkonnas ka täiskasvanute koolitust. **Kutsehariduse väljakutseteks on õppimisvõimaluste tutvustamine ja reklaam, et suurendada õppima tulijate arvu. Vaja on taastada rakendusliku kõrghariduse pakkumine (sh õppimisvõimaluste loomine HEV vajadustega noortele).** Investeerida kooli taristusse ning puidutöötlemise ja mööblitootmise kompetentsikeskuse TSENTER jätkusuutlikkuse tagamiseks. Vajalik on töötutele ümber- ja täienduskoolituste pakkumise mahu suurendamine.

Positiivseks võib lugeda noortekeskuste ja -tubade head kaetust üle maakonna. Keskused on olulised, pakkumaks noortele kooli- ja huviringidevälist vaba aja veetmise võimalust. Samuti on noortekeskused sageli võimaluseks kohaliku elu arendamisel erinevate projektide kaudu kaasa rääkida. **Väljakutseks on mitmekesiste vaba aja veetmise võimaluste edasine arendamine. Suurem puudus on poistele suunatud huviringidest ja tegevustest täisealistele noortele.**

Võru maakonnas on palju spordirajatisi, samuti pakub mitmekesine maastik võimalust tegeleda erinevate spordialadega ja aktiivse liikumisega. Kohati on probleemiks spordirajatiste vähesus ja nende seisukord. Omavalitsused vajavad uusi palliplatse, terviseradu ja väljõusaale. **Murekohaks on olemasoleva spordivarustuse vananemine. Vajalikud on investeringud spordirajatiste parendamiseks ning uute rajamiseks.**

Majandus

Aastal 2017 erines maakonna üksikisiku kohta laekunud tulumaks riigi keskmisest 170 euro võrra (maakonna keskmine oli 579 eurot inimese kohta ja riigi oma 749 eurot). Samuti jäi maakonna keskmine brutokuupalk (2017.a 999 eurot kuus) alla Eesti keskmist (2017.a 1221 eurot kuus) 222 euroga ehk moodustas sellest 82%. **Seega on väljakutseks maakonna palgataseme ühtlustamine Eesti keskmisega.**

Statistikaameti prognoosi kohaselt jätkab maakonna elanike arv vähenemist, jõudes aastaks 2040 umbes 24 000 inimeseni. **Siit tuleneb ka maakonna suurim väljakutse – tulla ühelt poolt toime avalike teenuste pakkumisega ning teisalt uute töökohtade loomisega, pidurdamaks elanikkonna vähenemist.**

Tabel 3 Võru maakonna peamised statistilised näitajad

Näitaja	Võru maakond	Eesti
Rahvaarv 01.01.2007	36 600	1 342 920
Rahvaarv 01.01.2017	33 505	1 315 635
Rahvaarvu muutus	-3 095 (-8,46%)	-27 285 (-2,03%)
Demograafiline tööturusurveindeks aastal 2007	0,95	0,86
Demograafiline tööturusurveindeks aastal 2017	0,70	0,83
Demograafilise tööturusurveindeksi muutus	-0,25	-0,03
Majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv aastal 2007	842	56 139
Majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv aastal 2016	1 774	100 046

Majanduslikult aktiivsete ettevõtete arvu muutus kordades	2,1	1,8
Majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv 1000 elaniku kohta 2016	52	76
Keskmine brutopalk aastal 2017	999 EUR	1221 EUR
Elaniku kohta laekunud tulumaks 2017	579 EUR	749 EUR
Omavalitsuste põhitegevuse tulude muutus perioodil 2012-2017	+35,9%	+39,5%
Omavalitsuste netovõlakoormus 2017	27%	32%
MTÜde ja SAde arv aastal 2007	629	22 576
MTÜde ja SAde arv aastal 2017	685	29 133
MTÜde ja SAde arvu muutus kordades	1,1	1,3
MTÜde ja SAde arv 1000 elaniku kohta 2017	21	21
SKT jooksevhindades 2016	286 milj EUR	21 098 milj EUR
SKT elaniku kohta 2016	8 473 EUR	16 035 EUR
Eksport 2017	142 milj EUR	12 861 milj EUR

Võru maakonna SKT oli 2016. aastal 286 miljonit eurot jooksevhindades, moodustades 1,4% kogu Eesti majandustoodangust. SKT elaniku kohta oli perioodil 2007-2016 keskmiselt 7 406 eurot, olles seega Eesti keskmisest ligikaudu poole väiksem. Seega võib öelda, et Võru maakonna majandus on riigis väga väikese osakaaluga. Vaadeldes 2016. a sisemajanduse kogutoodangut elaniku kohta, tuleb tõdeda, et Võru maakond jääb maakondade võrdluses tagantpoolt 5. kohale (väikseim on Põlva maakond 6 628 euroga inimese kohta). Suurima SKTga elaniku kohta on ootuspäraselt Harju maakond (23 294 eurot inimese kohta), Võru maakonna näitaja 8 473 eurot jääb sellele 14 821 euroga alla (moodustades viimasest vaid 36,4 %). Selline näitaja viitab suhteliselt madalale lisandväärtusele töötaja kohta, mille tõstmine on üheks oluliseks väljakutseks Võru maakonna majanduses. Murekohaks on see, et Võru maakonna SKT näitaja ei ole suhtes Harjumaaga tõusnud, vaid viimaste aastatega on kaotatud veel mõned protsendipunktid. **Seega on oluliseks väljakutseks töötajate poolt loodava lisandväärtuse tõusule kaasa aitamine.** Väga väike on ka maakonnast eksporditavate kaupade ja teenuste maht, mis moodustab kogu Eesti omast ühe protsendipunkti (1,1% 2017. aastal). **Väljakutseks on ekspordimahu suurendamise toetamine.**

Võru maakonna majanduses nagu ka ülejäänud Eestis on ülekaalus teenused ehk tertsiaarsektor. Sektor annab nii riigis kui ka maakonnas ligi poole SKTst. Siiski on siinkohal täheldatav küllaltki suur erinevus – kui Eesti puhul andis aastal 2016 teenuste sektor ligikaudu 71% loodavast lisandväärtusest, siis Võru maakonna näitaja oli u 49%. Võru maakonnas on märgatavalt kõrgem primaarsektori (põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük) osatähtsus, samuti annavad olulisema osa tööstus ja ehitus.

Majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv on küll perioodil 2007-2016 kasvanud, kuid siiski jääb nende arv 1 000 elaniku kohta alla Eesti keskmisele näitajale (vastavalt 52 ja 76 ettevõtet 1 000 inimese kohta). **Väljakutseks on ettevõtlusaktiivsuse tõstmine maakonnas.**

Võru maakonna majanduse järgmiste kümnendite võimalused peituvad ettevõtluskeskkonna paindlikkuse suurendamises ja tihedamas koostöös nii erasektori sees kui ka era- ja avaliku sektori vahel. Uued ja edasi arendatud ettevõtlusalad annavad nii alustavatele kui juba tegutsevatele ettevõtetele võimaluse paindlikeks investeerimisotsusteks. **Ettevõtlusinfrastruktuuri arendamise toetamine** loob ettevõtetele võimaluse jõukohaselt kohaneda hajaasustusest ning logistilises mõttes ebasoodsast asukohast tingitud probleemidega.

Militaarsektori arendamine ning suurema sidususe tekitamine erasektoriga võimendab meie maakonna loomulikku tugevust ning avab võimaluse olemasoleva potentsiaali tõhusamaks kasutamiseks.

Oluline potentsiaal peitub ka turismisektoris. Turismialaselt on Võru maakonnal suur potentsiaal tänu Setomaa ja Vana-Võromaa kultuuriruumile, mitmekesisele loodusele,

rohketele huviobjektidele ja piiriäärsele asukohale (Läti ja Pihkva lähedus). Võrreldes 2007. ja 2017. aasta näitajaid, on majutatud turistide arv nii Eestis tervikuna kui ka Võru maakonnas vähe kasvanud (kasv 26%). Välituristide osas on suurimateks gruppideks ka aastal 2017 turistid Soomest ja Lätist, tuntavalt on tõusnud Venemaalt saabuvate turistide osakaal. Tänu maakonna piiriäärsele asukohale võib külastajate arv Lätist ja Venemaalt veelgi suureneada. **Väljakutseks on oma potentsiaali maksimaalne rakendamine ja turistide külastuskestvuse pikendamine.**

Heaolu ja kogukond

Head kaugtöö võimalused on maakonna arengu seisukohalt olulised, luues eeldused nende ettevõtlike ja haritud elanike tulekuks piirkonda, kes soovivad sageli ühendada maaelu ning loomingulise või intellektuaalse töö.

Tähtis on interneti kättesaadavus ja teenuse kvaliteet. Piirkonnas on küll välja ehitatud lairiba interneti põhivõrk ning eesmärk on koostöös riiklike organisatsioonidega leida võimalused ja tehnilised lahendused “viimase miili” väljaehitamiseks lõpptarbijateni.

Sotsiaal- ja tervishoiuvaldkonna teenused on maakonnas rohkemal või vähemal määral kättesaadavad. **Väljakutseks on aga nende edasine arendamine ja kvaliteedi parendamine, sh on aktuaalne esmatasandi tervisekeskuste rajamine, suurendamaks teenuste kättesaadavust ja mitmekülgsust.** Inimeste heaolu tagamisel on eesmärgiks kogukonna ressursi kaasamine avalike teenuste loomisesse ja osutamisesse ning kogukondadele suurema vabaduse andmine.

Kodanikuühenduste arv on järjepidevalt kasvanud. Maakonna keskmine kolmanda sektori organisatsioonide koguarv 1000 elaniku kohta on võrdne Eesti keskmisega, kusjuures Setomaa ja Rõuge vallad ületavad keskmist, Võru linn ja Võru vald on keskmise lähedal ning ainult Antsla vald jääb keskmisele näitajale alla. Mittetulundussektori organisatsioonide arenguid võib lugeda positiivseks. Koostööd võib lugeda heaks, kuigi mõnes valdkonnas napib eestvedajaid.

Kõigis maakonna omavalitsustes on olemas seltsi- või rahvamajad, samuti tegutsevad neis mitmesugused külaseltsid. Seega on enamjaolt hoonete näol loodud ka võimalused tegevuste läbiviimiseks. **Väljakutseks on seltside võimekuse kasvatamine ning seeläbi nende majandusliku toimetuleku suurendamine.** See on oluline, kuna ka omavalitsuste tugi sektorile ei ole enamasti suurenev.

Võru ja seto kultuur on elujõulised. Peamisteks piirkonna kultuuri uurijateks, ühtsuse ja eripära toetajateks on võru ja seto instituudid. **Väljakutsed on seotud võro ning seto kultuuri- ja keeleruumi arenguga, sh keele sagedasema kasutamisega igapäevaelus.**

Võru maakonna ühistranspordi korraldamisel tuleb aluseks võtta maakonnaplaneeringuga kavandatud keskuste võrgustik, keskendudes eelkõige ühendusvõimalustele maakonna linnade – Võru ja Antslaga, mis seoks toimepiirkonnad siseselt ja omavahel võimalikult hästi.

Ühistranspordil on seetõttu oluline roll toimepiirkondade sidustamisel. Kahaneva ja hajusa asustuse puhul on otstarbekas keskenduda mitte tavapärasele fikseeritud liinikorraldusele, vaid pigem **paindlikule nõudetranspordile ning paindlikele teenuslahendustele**, mis vähendaks sõltuvust hetkel vaid suuremates keskustes asuvatest teenustest.

Muutunud on Võru maakonna piirid. Tulenevalt haldusreformi läbiviimisel tekkinud haldusterritoriaalsetest muudatustest kuuluvad Võru maakonna koosseisu alates 21. oktoobrist 2017 Võru vald, Antsla vald, Rõuge vald ja Setomaa vald. Oma haldusterritoriaalse piiri säilitas

Võru linn. Võru valla koosseisu kuulub nüüd ka endine Orava vald Põlva maakonnast. Setomaa valla koosseisu kuuluvad ka endised Värskja ja Mikitamäe vallad Põlva maakonnast.

Lähiaastate väljakutseteks on uue halduskorralduse rakendamine, koostöö arendamine, maakonna keskuste ja toimepiirkondade võrgustiku toimimine, et tagada kogu maakonnas töökohtade ning teenuste kättesaadavus ning seeläbi elukvaliteet nii linnades kui maapiirkondades.

Piirkonna maine omab maakonna külastamisel või siia elama asumisel suurt kaalu. Inimesed teevad oma valikuid emotsioonidest tulenevalt ning sageli on otsustamisel olulisemaks väline kuvand ja maine kui ratsionaalsed põhjused. Samuti ettevõtete investeeringute kavandamisel ja tegemisel on järjest tähtsam piirkonna hea maine.

Mainekujundusse peab olema kaasatud kogu maakond ja kõik tasandid, oluline pole mitte ainult väljapaistev „nägu“, tõelisust peavad peegeldama kõik maakonna inimesed oma väärtustega. Maine kujundamisel peame kaasama siin elavaid ning maakonnast pärit inimesi, kes elavad mujal.

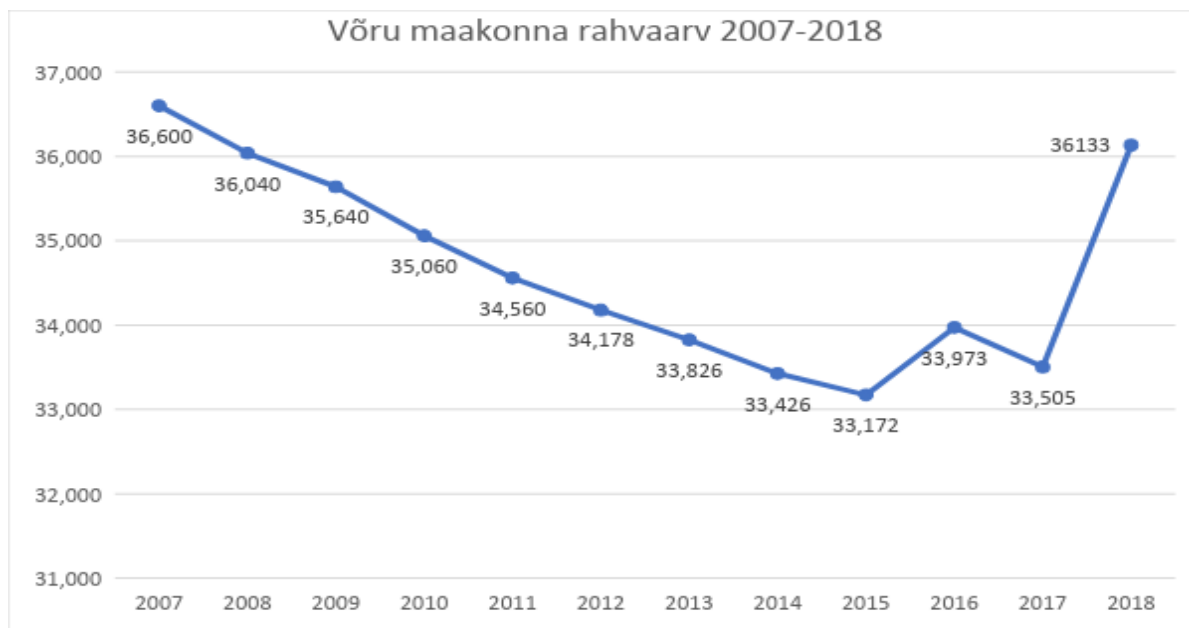
MAAKONNA HETKEOLUKORRA ÜLEVAADE

1. RAHVASTIK

1.1. Senised arengud

Viimase kümne aasta jooksul on maakonna elanike arv jätkuvalt kahanenud. Aastal 2007 elas maakonnas 36 600 inimest, aastaks 2017 oli see kahanenud 33 505 inimeseni (8,46%). Seejuures on elanike arvu vähenemine olnud maapiirkondades tervikuna kiirem kui Võru linnas. Rahvastiku kahanemise protsess on alates 2011. aastast maakonnas mõnevõrra aeglustunud. Maakonna äärealadel on elanikkonna vähenemine olnud suurem, maakonnakeskusele lähemates endistes Haanja, Lasva ja Võru valdades on see aga olnud võrrelduna ülejäänud maakonnaga väiksem. Endises Rõuge vallas on elanike arv viimase kümne aasta jooksul hoopiski tõusnud 3,9 %, olles 2007. aastal 2 070 elanikku ning 2017. aastal 2150 elanikku. Võru maakonna rahvastik suurenes pärast 2017. a haldusreformi 2 628 inimese võrra, kui muutusid maakonna piirid ning Võru maakonna koosseisu lisandusid Põlva maakonnast Orava, Mikitamäe ja Värskja vallad (vt joonis 1). Statistikaameti andmetel on 01.01.2018 seisuga Võru maakonnas 36 133 elanikku, sh Antsla vallas 4 514, Rõuge vallas 5 435, Setomaa vallas 3 369, Võru linnas 12 022 ja Võru vallas 10 793 elanikku¹.

¹Rahvastikuregistri andmetel on Võru maakonna elanike arv mõnevõrra suurem (01.01.2018 oli elanikke 36 897). Rahvastikuregister ja Statistikaamet kasutavad elanike arvumääramiseks erinevat meetodikat. Käesolevas dokumendis kasutatakse edaspidi Statistikaameti andmebaase, mille rahvastikustatistika põhineb üldjoontes rahvaloenduste rahvaarvul, mida loenduste vahelisel perioodil korrigeeritakse registreeritud rahvastikumuutuste andmetel ning alates 2016. a täiendatakse residentsusindeksiga. (Täpsemalt http://pub.stat.ee/px-web.2001/Database/Rahvastik/01Rahvastikunaitajad_ja_koosseis/04Rahvaarv_ja_rahvastiku_koosseis/RV_021.htm)

Joonis 2 Võru maakonna rahvastiku dünaamika 2007-2018²

Maakonna rahvastiku koosseisu kolm vanusegruppi (0-6; 7-18; 19-64) on viimase kümne aasta jooksul kahanenud. Võrrelduna on Eestis keskmiselt kahanenud kooliealiste (7-18) ja tööealiste (19-64) grupid ning kasvanud laste (0-6) ja vanemaeliste (65+) grupid. Võru maakonnas on kõige enam kahanenud kooliealiste hulk (-32,2%), kõige vähem vanusegrupp 0-6 (-2,7%), tõusnud on vanusegrupp 65+ (6,4%) (vt tabel 4).

Tabel 4 Rahvastiku koosseis³

Rahvastiku koosseis	Vanusegrupp 0-6	Vanusegrupp 7-18	Vanusegrupp 19-64	Vanusegrupp 65+	Kokku
Võru maakond 2007	2 392	6 074	23 142	7 399	39 007
% maakonna rahvastikust	6,1	15,6	59,3	19,0	100
Eesti 2007	94 270	183 350	833 190	21 5600	1 326 410
% Eesti rahvastikust	7,1	13,8	62,8	16,3	100
Võru maakond 2017	2 328	4 117	22 125	7 870	36 440
% maakonna rahvastikust	6,4	11,3	60,7	21,6	100
Eesti 2017	100 642	160 614	799 908	254 474	1 315 638
% Eesti rahvastikust	7,7	12,2	60,8	19,3	100

Periodil 2007-2017 on loomulik iive olnud maakonnas negatiivne. Aasta keskmiselt on Võru maakonna elanike arv vähenenud loomulikult iibest tulenevalt 190 inimese võrra. Sündivus on olnud suurem aastal 2007, mil sündis 378 last. Väiksem on olnud sündivus aastatel 2013-2015, mil see oli vastavalt 266, 293 ja 298 sündi aastas. Keskmise sündivus vaadeldud perioodil oli 327 sündi aastas. Kõige enam 585 surma registreeriti samuti 2007. aastal. Aasta keskmine surmade arv maakonna kohta on vaadeldaval perioodil olnud 520. Seega ületab surmade arv oluliselt sündide oma, kajastades läbivalt negatiivses keskmises iibes (vt tabel 5).

² Statistikaamet, 2018

³ Rahvastikuregister, 2018

Tabel 5 Sünnid, surmad, loomulik iive Võru maakonnas 2007-2017⁴

Aasta	Sünnid	Surmad	Loomulik iive
2007	378	585	-207
2008	339	526	-187
2009	339	583	-199
2010	377	577	-200
2011	339	446	-107
2012	338	534	-196
2013	266	494	-228
2014	293	474	-181
2015	298	507	-209
2016	322	463	-141
2017	306	536	-230
Aasta keskmine:	327	520	-190

Lisaks negatiivsele loomulikule iibele on Võru maakonna elanike arvu kahandanud ka ränne (vt tabel 6)⁵. Keskmiselt on maakond rände tagajärjel kaotanud 227 inimest aastas. Perioodil 2007-2016 on rändesaldo olnud positiivne kahes vallas (Rõuge ja Vastseliina). Samal ajal on Võru linn kaotanud 1 257, endine Antsla vald 343 ja Varstu vald 158 elanikku.

Tabel 6 Rändesaldo (2007-2016)

KOV	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Saldo
Võru linn	-103	-79	-114	-5	-111	-231	-168	-103	-231	-112	-1 257
Antsla vald	-74	-50	-58	-56	-8	-57	-28	-7	-20	15	-343
Haanja vald	1	-15	-14	-20	5	-11	15	-8	10	4	-33
Lasva vald	-14	12	-33	-19	-34	21	2	11	44	6	-4
Meremäe vald	-16	-9	-28	-12	-7	22	16	12	0	-19	-41
Misso vald	-13	-8	-2	-7	-21	-15	35	-7	-21	-8	-67
Mõniste vald	-9	-12	-11	-22	0	-5	-1	-3	-21	-3	-87
Rõuge vald	3	-2	10	-28	-17	26	1	34	-6	-6	15
Sõmerpalu vald	0	-11	-9	-6	-18	-37	4	-11	0	-25	-113
Urvaste vald	-25	-6	-27	-17	-17	-28	5	-6	16	-26	-131
Varstu vald	-15	-5	-9	-28	-24	-40	11	4	-22	-30	-158
Vastseliina vald	15	39	-4	-19	7	14	-5	-8	-11	-21	7
Võru vald	-36	-18	-3	-1	45	-50	-63	18	59	-8	-57
Võru maakond	-286	-164	-302	-240	-200	-391	-176	-74	-203	-233	-2 269

Demograafiline tööturusurveindeks⁶ on Võru maakonna omavalitsuste hulgas läbivalt kahanenud, jäädes enamasti (va Lasva) Eesti keskmisele alla (vt tabel 7). Eristuvad endised Misso, Meremäe, Haanja, Mõniste, Varstu ja Antsla vallad, kus indeksi väärtus on alla 0,6, seejuures on Misso valla näitaja väga madal (0,29). Üle Eesti keskmise on endine Lasva vald (0,93). Võrrelduna maakonna keskmisega on mõnevõrra parema vanusstruktuuriga endised Urvaste vald (0,79) ja Võru vald (0,79) ning Võru linn (0,79), kuigi ka nende elanikkonna vanuseline koosseis jääb alla Eesti keskmisele. Kokkuvõtvalt viitab omavalitsuste tööturusurveindeksi väärtus üha suurenevale survele tööealisele elanikkonnale.

⁴ Statistikaamet, 2018

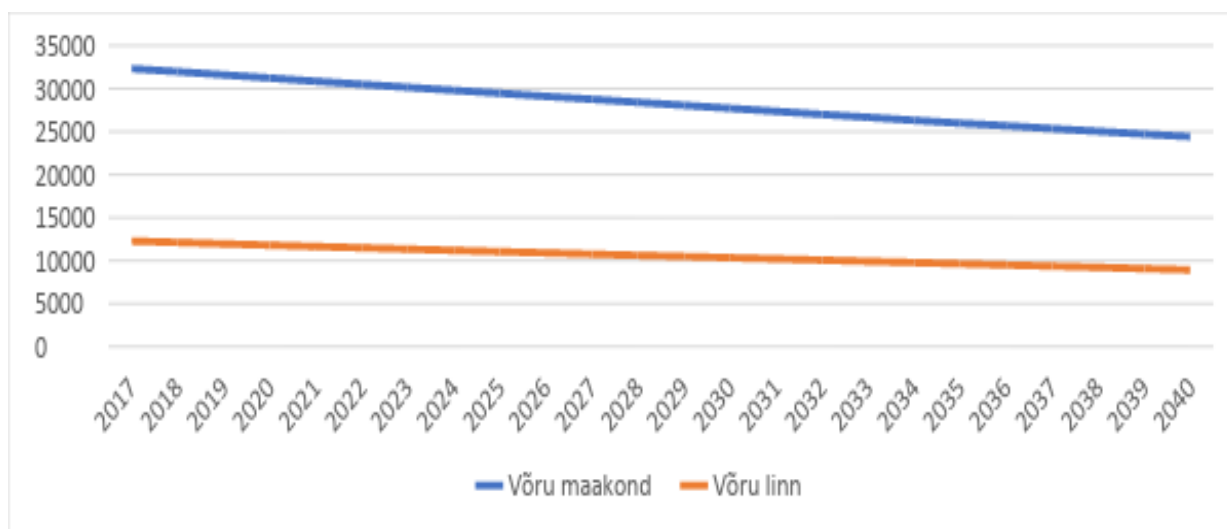
⁵ Märkus: Tabelis analüüsitakse nn haldusreformi eelset pilti. Endiste Orava, Mikitamäe ja Värskade valdade andmeid analüüsis ei kajastu.

⁶ Demograafiline tööturusurveindeks näitab 5-14-aastaste vanuserühma suhet 55-64-aastaste vanuserühma, kirjeldades tööturule saabujate osatähtsust võrreldes tööturul lahkujatega (näide: kui indeksi väärtus on 1,5, tähendab see, et 3 inimest saabub tööturule ning 2 lahkub)

Tabel 7 Demograafiline tööturusurveindeks⁷

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Muutus
Eesti	0,86	0,83	0,79	0,77	0,75	0,75	0,77	0,79	0,81	0,82	0,83	-0,03
Võru maakond	0,95	0,91	0,86	0,81	0,79	0,76	0,75	0,73	0,72	0,72	0,70	-0,25
Võru linn	1,04	0,99	0,95	0,89	0,86	0,76	0,75	0,75	0,75	0,80	0,79	-0,25
Antsla vald	0,94	0,92	0,83	0,78	0,74	0,66	0,68	0,61	0,59	0,56	0,55	-0,39
Haanja vald	0,81	0,81	0,68	0,64	0,65	0,68	0,63	0,58	0,57	0,49	0,48	-0,33
Lasva vald	0,90	0,84	0,86	0,79	0,76	0,85	0,87	0,93	0,94	0,95	0,93	0,03
Meremäe vald	0,61	0,56	0,59	0,51	0,57	0,60	0,58	0,51	0,58	0,46	0,37	-0,24
Misso vald	0,62	0,63	0,60	0,58	0,48	0,44	0,43	0,40	0,32	0,33	0,29	-0,33
Mõniste vald	0,88	0,85	0,71	0,63	0,64	0,64	0,59	0,59	0,57	0,55	0,48	-0,40
Rõuge vald	0,92	0,88	0,81	0,80	0,79	0,67	0,67	0,70	0,71	0,69	0,71	-0,21
Sõmerpalu vald	1,34	1,25	1,14	1,08	1,05	0,97	0,88	0,79	0,73	0,69	0,61	-0,73
Urvaste vald	1,30	1,13	1,06	1,00	0,98	0,95	0,95	0,91	0,82	0,79	0,81	-0,49
Varstu vald	0,87	0,78	0,69	0,70	0,61	0,69	0,65	0,63	0,75	0,65	0,58	-0,29
Vastseliina vald	0,89	0,81	0,84	0,74	0,70	0,72	0,71	0,72	0,76	0,76	0,73	-0,16
Võru vald	0,80	0,82	0,79	0,76	0,74	0,88	0,86	0,83	0,81	0,78	0,79	-0,01

Statistikaameti 2014. a maakondade ja suuremate linnade kohta koostatud rahvastikuprognosis ilmneb, et nii Võru linna kui ka maakonna elanike arv jätkab järgnevatel aastatel eeldatavasti suhteliselt kiiret kahanemist (vt joonis 3). Aastaks 2040 prognoositakse maakonna elanike arvuks ligikaudu 24 000 inimest, mis tähendab rahvastiku arvu vähenemist u 9 500 inimese võrra⁸. Maakonna keskuse elanike arvuks prognoositakse aga ligikaudu 9 000 inimest, mis on tänasest u 3 800 võrra väiksem. Siit tulenevalt on maakonna suurimaks väljakutseks ühelt poolt väheneva rahvaarvu tingimustes vajalike teenuste pakkumine ning teiselt töökohtade loomine, pidurdamaks elanikkonna vähenemist.

Joonis 3 Võru maakonna ja Võru linna rahvastikuprognosis aastani 2040⁹

1.2. Peamised rahvastiku analüüsist tulenevad järeldused

- Võru maakonna elanike arv 01.01.2018. a seisuga oli 36 133 inimest, mis moodustab 2,7% kogu Eesti rahvastikust (1 319 133 elanikku). Võrreldes omavahel

⁷ Statistikaamet, 2018

⁸ Statistikaameti 2014.a prognoosis ei kajastu 2017.a haldusreformiga maakonnapiiride muutusest tulenev elanikkonna arvu muutus.

⁹ Statistikaamet, 2018

Rahvastikuregistri ja Statistikaameti andmeid, võib täheldada, et Statistikaameti andmetel elab maakonnas u 764 inimest vähem, kui sinna on registreeritud (registreeritud elanike arv 01.01.2018 seisuga oli 36 897). See tähendab, et realsuses on tõenäoliselt väiksem nii pidevalt teenuseid tarvitavate inimeste arv kui ka kohaliku tööjõu pakkumine.

- Viimase kümne aasta jooksul on maakonna elanike arv järjepanu vähenenud (kokku 8,5% ehk 3 095 elaniku võrra. Elanikkonna vähenemist mõjutavad nii negatiivne rändesaldo kui ka negatiivne iive. Seejuures on maakonna iive ja rändesaldo olnud negatiivne kogu viimase 10-aastase perioodi vältel.
- Erinevalt Eesti keskmisest, kus viimase kümne aasta jooksul on kasvanud vanusegrupid 0-6 ja 65+, on Võru maakonnas kasvanud ainult 65+ vanusegrupp. Enim on kahanenud kooliealiste (7-18) grupp (-32,2% -1 957 lapse võrra). Lasteaia- (jätkuv vähenemine 64 lapse ehk 2,7 % võrra) ja kooliealiste vanusegruppide kahanemine toovad endaga kaasa väheneva nõudluse lasteaia- ning koolikohtade järele. See tähendab, et perspektiivis peavad omavalitsused tühjaks jäävatele majadele leidma uut rakendust. Samuti tingib selline olukord vajaduse koolivõrgu ümberhindamiseks. Maksumaksjate hulga vähenemine (1 017 inimese ehk 4,4 % võrra) toob endaga kaasa raskused avalike teenuste pakkumisel, kuna omavalitsuste tulubaas kahaneb. Tõusnud on vanemaealiste 65+ grupp (471 inimese ehk 6,4 % võrra), mis tähendab, et nõudlus vanusegrupi teenusteks tõuseb, mis omakorda avaldab survet kohalike omavalitsuste eelarvetele ning tõstatab vajaduse teenustele mõeldud eelarve summade suurendamiseks.
- Kõikide Võru maakonna omavalitsuste vanusstruktuuri jätkusuutlikkus on küsitav, kuna kogu maakonnas jääb demograafilise tööturusurveindeksi väärtus alla 1. Kõige madalam on indeksi väärtus endises Misso vallas (0,29). Üle Eesti keskmise on demograafilise tööturusurveindeksi väärtus endisel Lasva vallal (0,93). Võrrelduna maakonna keskmisega on mõnevõrra parema vanusstruktuuriga endised Urvaste ja Võru vallad ning Võru linn, kuigi ka nende elanikkonna vanuseline koosseis jääb alla Eesti keskmisele.
- Statistikaameti prognoosi kohaselt jätkab maakonna elanike arv kahanemist, jõudes aastaks 2040 u 24 000 inimeseni. Seega on Võrumaa suurimaks väljakutseks tulla toime ühelt poolt avalike teenuste pakkumise ning teiselt uute töökohtade loomisega, pidurdamaks elanikkonna vähenemist.

2. MAJANDUSVALDKOND

2.1. Maakonna majanduse üldisloomustus

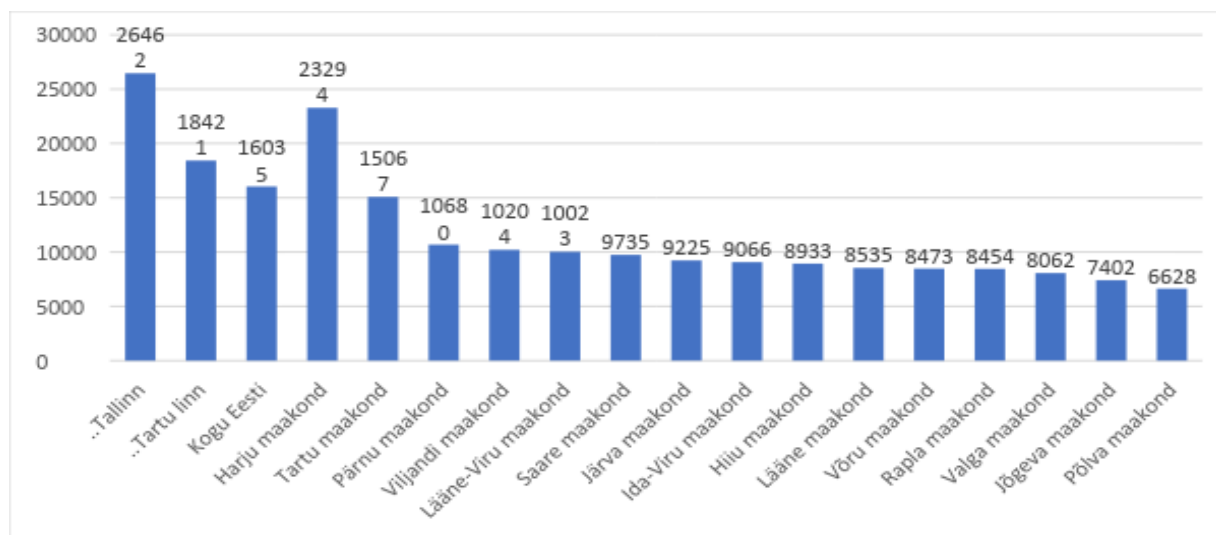
Majanduse mahu peamiseks üldistavaks näitajaks on sisemajanduse kogutoodang (SKT) ning selle väärtusel on tugev korrelatsioon enamiku heaolutaseme näitajatega. Võru maakonna SKT oli 2016. aastal 286 miljonit eurot jooksevhindades, moodustades 1,4% kogu Eesti majandustoodangust (vt tabel 8). SKT elaniku kohta oli perioodil 2007-2016 keskmiselt 7 406 eurot, olles seega Eesti keskmisest ligikaudu poole väiksem. Seega võib öelda, et Võru maakonna majandus on riigis väga väikese osakaaluga. SKT ajalises dünaamikas võib sarnaselt ülejäänud Eestiga näha järsku langust aastatel 2008-2009 ning sellele järgnevat tõusu.

Tabel 8 Võru maakonna SKT¹⁰

		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kogu Eesti	SKT jooksevhindades, miljonit eurot	16 246	16 517	14 146	14 717	16 668	17 935	18 932	19 766	20 348	21 098
	SKT elaniku kohta, eurot	12 118	12 353	10 600	11 053	12 556	13 559	14 364	15 037	15 478	16 035
Võru maakond	SKT jooksevhindades, miljonit eurot	254	246	217	217	244	252	276	277	280	286
	Osatähtsus riigi SKT-s, %	1,6	1,5	1,5	1,5	1,5	1,4	1,5	1,4	1,4	1,4
	SKT elaniku kohta, eurot	6 994	6 864	6 139	6 245	7 090	7 408	8 199	8 313	8 335	8 473
	SKT elaniku kohta, % Eesti keskmisest	57,7	55,6	57,9	56,5	56,5	54,6	57,1	55,3	53,9	52,8

Vaadeldes 2016. a sisemajanduse kogutoodangut elaniku kohta, tuleb tõdeda, et Võru maakond jääb maakondade võrdluses tagantpoolt viiendaks (vt tabel 9). Suurima SKTga elaniku kohta on ootuspäraselt Harju maakond (23 294 eurot inimese kohta), Võru maakonna näitaja 8 473 eurot jääb sellele 14 821 euroga alla (moodustades viimasest vaid 36,4 %). Selline näitaja viitab suhteliselt madalale lisandväärtusele töötaja kohta, mille tõstmise on üheks oluliseks väljakutseks maakonna majanduses. Murekohaks on see, et Võru maakonna SKT näitaja ei ole suhtes Harju maakonnaga tõusnud, vaid viimaste aastatega on kaotatud veel mõned protsendipunktid.

Tabel 9 SKT võrdlus 2016.a ¹¹

Võru maakonna majanduses nagu ka ülejäänud Eestis on ülekaalus teenused ehk tertsiaarsektor (vt tabel 10). Sektor annab nii riigis kui ka maakonnas ligi poole SKTst. Siiski on siinkohal täheldatav küllaltki suur erinevus – kui Eesti puhul andis aastal 2016 teenuste sektor ligikaudu

¹⁰ Statistikaamet, 2018

¹¹ Statistikaamet, 2018

71% loodavast lisandväärtusest, siis Võru maakonna näitaja oli u 49%. Võru maakonnas on märgatavalt kõrgem primaarsektori (põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük) osatähtsus, samuti annavad olulisema osa tööstus ja ehitus.

Majandustõusu ajal näitas primaarsektor teataval määral langust, suurendades seeläbi sekundaarsektori osatähtsust. Teenuste sektori osakaal tõusis aastaks 2008 Eesti keskmise taseme lähedale, hakates seejärel taas langema. Seega tuleb arengut planeerides arvestada, et Võru maakonna majandusstruktuur on Eesti keskmisest enam põllumajandusele ning tööstusele orienteeritud. Eesti keskmist mõjutavad aga olulisel määral Harju ja Tartu maakonnad. Võrreldes Võru maakonna majandusstruktuuri teiste maakondadega, on näha, et siin on teenuste osakaal majandusstruktuuris kõige väiksem ja seetõttu paistab maakond silma suurema põllu- ja metsamajanduse, kalapüügi ning tööstuse ja ehituse osatähtsusega.

Tabel 10 Kogu Eesti ning Põlva, Valga ja Võru maakondade majandusstruktuur 2007-2016¹²

		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kogu Eesti	Põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük	3,5	2,7	2,4	3,2	3,9	3,7	3,4	3,5	3,1	2,6
	Tööstus ja ehitus	30,8	29,5	26,9	28	29,2	28,7	28,7	28,6	27,8	26,9
	Teenused	65,7	67,8	70,6	68,8	66,9	67,6	67,8	67,9	69,1	70,5
Põlva maakond	Põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük	19,1	14,5	12,5	16,6	18	18,4	14,2	16,5	14,6	10,1
	Tööstus ja ehitus	30,8	32,7	29,9	28,7	32	30,2	30,3	27,9	27	28
	Teenused	50,1	52,8	57,5	54,6	49,9	51,4	55,5	55,5	58,4	61,8
Valga maakond	Põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük	12,1	9,4	8,4	10,6	13,1	12,6	14,3	15,2	14,5	12,5
	Tööstus ja ehitus	32,5	33,7	31,9	31,9	36,3	35,2	36,3	35,9	35,1	35,2
	Teenused	55,4	56,9	59,8	57,5	50,6	52,2	49,4	48,9	50,3	52,3
Võru maakond	Põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük	9,4	7,2	6,2	8,3	10,8	9,3	14,4	14,5	13,5	11,6
	Tööstus ja ehitus	33,6	32	32,6	35,1	36,8	36,8	36,2	37,3	39,8	39,8
	Teenused	57	60,9	61,2	56,6	52,4	53,9	49,3	48,2	46,6	48,6

Võru maakonna eksporditavate kaupade ja teenuste maht moodustab kogu Eesti omast keskmiselt u 1% (vt tabel 11). Ekspordi maht on ajas muutunud vastavalt majandustsüklile – kuni aastani 2008 võis täheldada kasvu, mille järel toimus järsk langus 2009. a, mis iseloomustab ka kogu riigi ekspordi. Aastast 2010 hakkas maakonna ekspordi maht taas kasvama, ületades 2012. aastaks kriisieelset taset. Siiski tuleb tõdeda, et Võru maakonna ettevõtete ekspordimahu kasv on olnud väiksem kui Eestis keskmiselt. Seega on üheks maakonna väljakutseks ka ekspordimahu suurendamise toetamine.

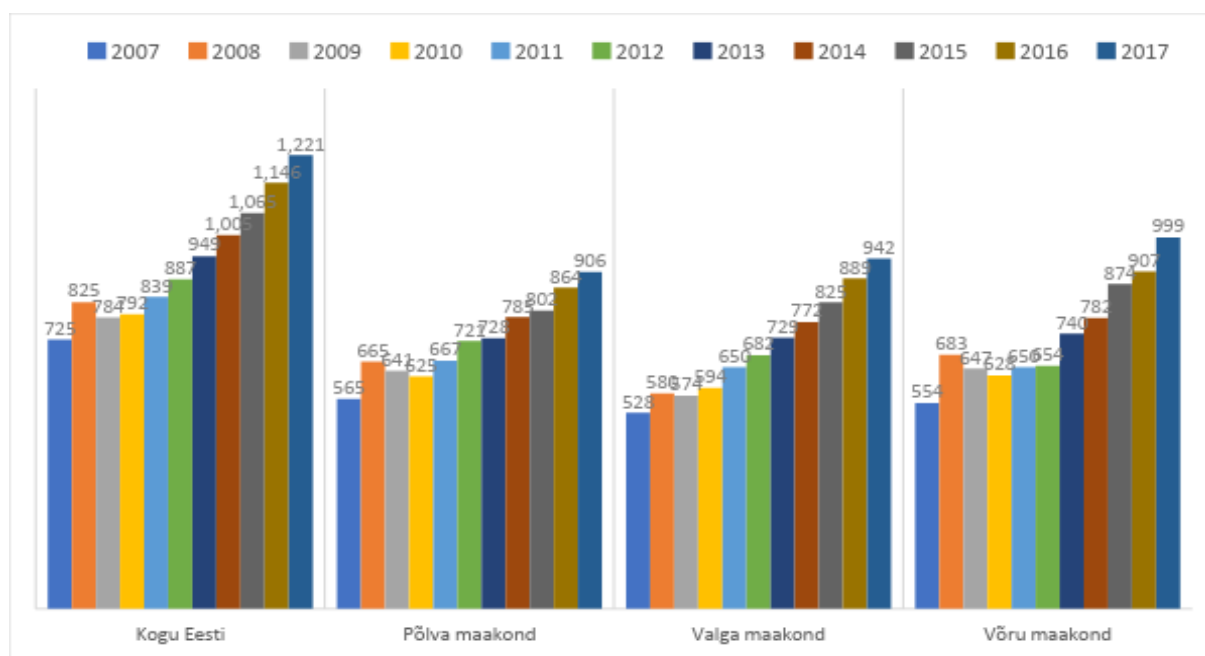
¹² Statistikaamet, 2018

Tabel 11 Eksport (miljonites eurodes)¹³

Eksport		2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	Kogu Eesti		8034	8470	6487	8743	12003	12521	12288	12006	11575	11904
Võru maakond		96	109	86	104	109	116	117	105	115	115	142
Võrumaa ekspordi osatähtsus %		1,2	1,3	1,3	1,2	0,9	0,9	1	0,9	1	1	1,1

Võru maakonna keskmine brutokuupalk aastal 2017 oli Eesti keskmisest enam kui 200 euro võrra madalam (vt tabel 12). Aastatel 2007-2017 on Võru maakonna keskmine brutopalk tõusnud veidi enam kui 80%. Võrrelduna samal perioodil Eesti keskmisega (tõus u 67%) on brutopalka suurenemine Võru maakonnas olnud natukene kiirem ning see on aidanud vahet leevendada. Samas jääb Võru maakonna väljakutseks keskmise palgataseme kasvatamine.

Tabel 12 Keskmine brutopalk 2007-2017¹⁴

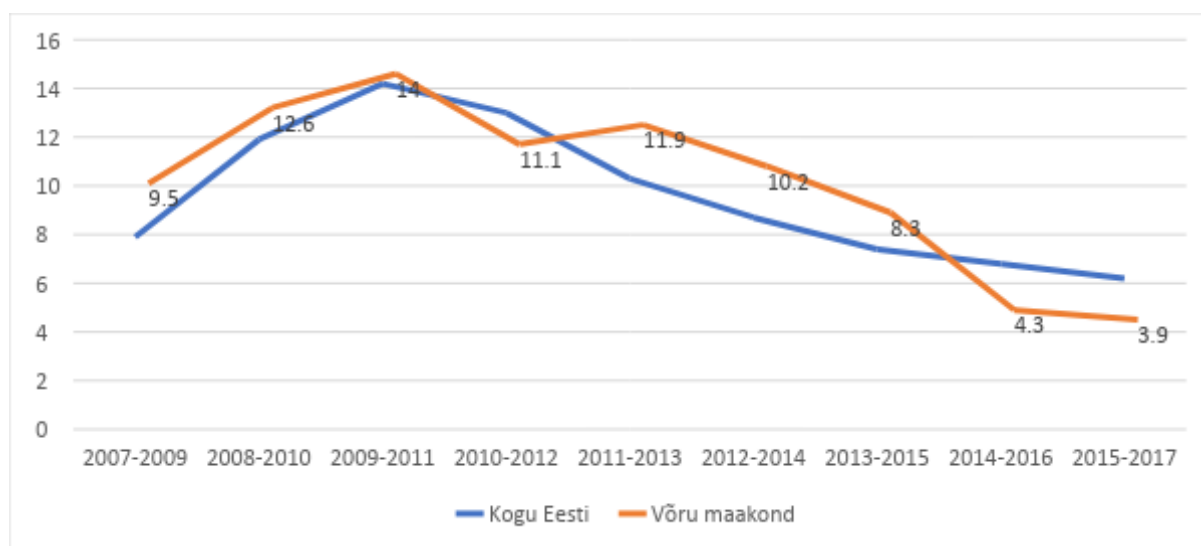

Hinnates Võru maakonna majandusolukorda töötute osakaalu põhjal, on täheldatav sarnane muster Eesti lõikes (tabel 13). Aastatel 2008-2012 oli tööpuudus Eestis ja Võru maakonnas suurim, ulatudes kõrghetkel 14% juurde. Töötute osakaal tööealise elanikkonna hulgas saavutas tipu 2010. aastal, alustades seejärel järk-järgulist vähenemist. Keskmiselt on maakonna töötute osakaal ületanud Eesti keskmist. Positiivse muutusena on viimastel aastatel maakonnas töötute osakaal vähenenud, jäädes Eesti keskmisest allapoole.

¹³ Statistikaamet, 2018

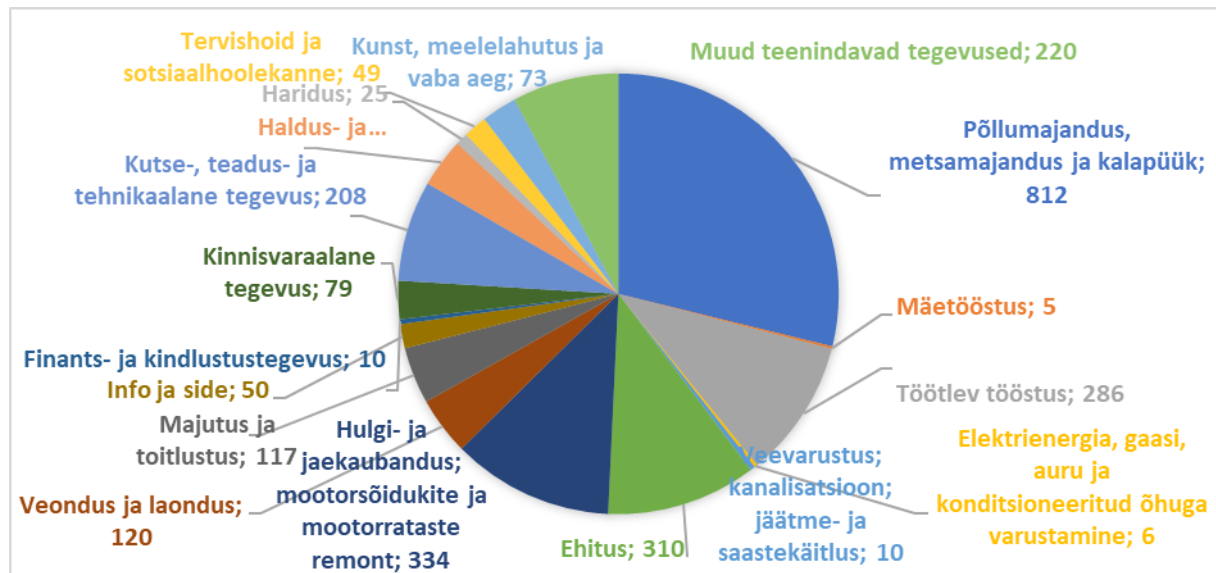
¹⁴ Statistikaamet, 2018

Tabel 13 Töötuse määr

Absoluutnumbrites oli maakonnas 2018. a keskmiselt kokku 1 291 töötut, sh Antsla vallas 166, Rõuge vallas 213, Setomaa vallas 113, Võru linnas 384 ja Võru vallas 414 töötut. Seega võib üldistatult väita, et vaba kohapealset tööjõudu on vähe, võttes mh arvesse ka asjaolu, et tegelikkuses elab maakonnas vähem inimesi, kui on sinna registreeritud.

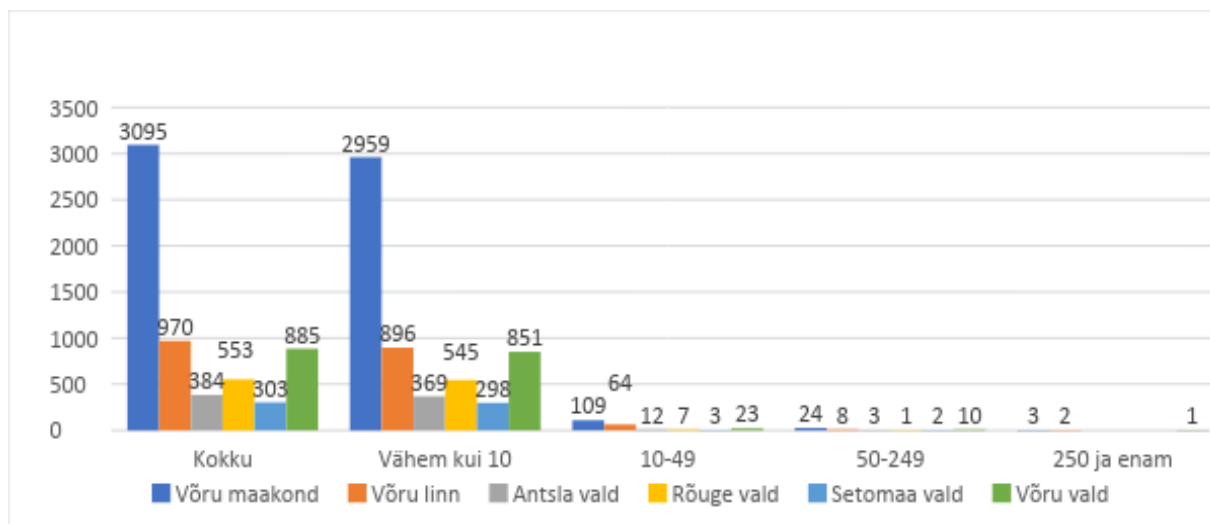
Võru maakonnas on esindatud kõik statistilisse profiili kuuluvad tegevusalad (vt joonis 4). Suurim osa ettevõtetest tegutseb põllumajandussektoris (812 ettevõtet), suuruselt teisel kohal asub hulgi- ja jaekaubandus (334) ning kolmandal ehitus (310).

Joonis 4 Statistilisse profiili kuuluvad ettevõtted Võru maakonnas 2017¹⁵

Valdavas osas (96%) on Võru maakonnas levinud mikroettevõtted (vähem kui 10 töötajat), suurettevõtteid (töötajaid 250 ja enam) on maakonnas kolm (vt joonis 5).

¹⁵ Statistikaamet, 2018. Statistiline profiil on majanduslikult aktiivsete üksuste (äriühingute, füüsilisest isikust ettevõtjate, asutuste, mittetulundusühingute) kogum, mida Statistikaamet kasutab majandusstatistika üldkogumina.

Joonis 5 Võru maakonna ettevõtete profiil¹⁶

Maakonnas tõuseb ootuspäraselt esile Võru linn 970 ja Võru vald 885 ettevõttega. Suurettevõtteid (250 ja enam töötajat) asuvad Võru linnas ja Võru vallas.

Võru maakonna suurema töötajate arvuga ettevõtted on toodud tabelis 14.

Tabel 14 Võru maakonna suurema töötajate arvuga ettevõtted

Ettevõtte nimi	Tegutsemise valdkond	Töötajate arv
Lõuna-Eesti Haigla AS	Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne	435
Võru Tarbijate Ühistu	Hulgi- ja jaekaubandus	290
Cristella VT OÜ	Töötlev tööstus	268
BARRUS AS	Töötlev tööstus	237
KPG Kaubanduse OÜ	Hulgi- ja jaekaubandus	194
Antsla-Inno AS	Töötlev tööstus	191
Jaagumäe Kaubanduse OÜ	Hulgi- ja jaekaubandus	138
Toftan AS	Töötlev tööstus	126
Väraska Sanatoorium AS	Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne	124

Võru maakonnas on majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv perioodil 2007-2016 kasvanud, seejuures ei langenud ettevõtete arv ka viimase majanduskriisi ajal (vt tabel 15). Ettevõtete kasv on üle maakonna olnud suhteliselt ühtlane. Suurimat aktiivsuse kasvu võib täheldada endistes Lasva, Rõuge, Sõmerpalu ja Võru vallas, kuid ka mujal on tõus olnud märkimisväärne. Siiski tuleb tõdeda, et mitmes endises omavalitsuses on majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv hoolimata kasvust väike (Haanja, Meremäe, Misso, Mõniste, Urvaste, Varstu). Seega on maakonna väljakutseks realselt tegutsevate ettevõtete arvu suurenemise toetamine.

¹⁶ Statistikaamet, 2018

Tabel 15 Võru maakonna majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv 2007-2016¹⁷

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
VÕRU MAAKOND	842	889	915	946	991	1 030	1 653	1 657	1 684	1 774
Võru linn	475	491	506	519	536	536	812	801	803	828
Antsla vald	73	75	74	76	81	87	149	143	147	149
Haanja vald	20	22	23	23	25	24	43	42	44	44
Lasva vald	20	25	27	23	29	32	50	55	56	62
Meremäe vald	10	10	13	12	12	14	26	30	29	27
Misso vald	13	13	15	13	16	20	32	30	31	34
Mõniste vald	5	7	9	10	13	12	32	27	28	27
Rõuge vald	44	43	46	48	53	60	96	94	98	117
Sõmerpalu vald	22	21	21	25	33	31	55	58	63	65
Urvaste vald	18	19	22	21	21	21	40	38	43	46
Varstu vald	13	15	16	14	13	16	42	44	47	46
Vastseliina vald	31	36	34	40	39	44	76	75	76	82
Võru vald	98	112	109	122	120	133	200	220	219	247

2.2. Ettevõtluse tugistruktuurid

Maakonna üheks olulisemaks ettevõtluse tugistruktuuriks on SA Võrumaa Arenduskeskus.¹⁸ Sihtasutuse tegevuse eesmärgiks on Võru maakonna ja regiooni ning ettevõtluse terviklik ja süsteemne arendamine, toetades erinevate teenustega era-, avaliku- ja kolmanda sektori organisatsioone ning üksikisikuid. SA Võrumaa Arenduskeskus ülesanne on toetada maakonna ettevõtjaid, kohalikke omavalitsusi ning kodanikuühendusi piirkonna ettevõtluskeskkonda ja elukvaliteeti parandavate projektide teostamisel. Samuti propageerib organisatsioon ettevõtlusaktiivsust, koordineerib turismiteenuste arendamist ning nõustab kogukondlikke koostöövõrgustikke.

Setomaa vallas on ettevõtluse arendamiseks olemas teiste Võrumaa omavalitsustega võrreldes tugevam tugisüsteem. Lisaks SA Võrumaa Arenduskeskuse tavapärasele maakondlikele tugiteenustele töötab valla ettevõtete ja mittetulundusühingute hüvanguks Setomaa ettevõtluskonsultant. Suuremaid ettevõtluskeskkonda toetavaid arendusprojekte veab eest Setomaa Liit (endine Setomaa Valdade Liit).

Lisaks tegutsevad erinevate valdkondade ettevõtjaid ühendavad tugivõrgustikud: MTÜ Setomaa Turism, MTÜ Seto Käsitöö Kogu, MTÜ Piiriäärne Energiaarendus, MTÜ Seto Küük, TÜ Seto Lammas ja TÜ Seto Aiad. Mahepõllumajanduse entusiastid otsivad võimalusi liituda ühiseks organisatsiooniks ja kasvatada mahepõllumajanduse osakaalu.

Maakonna ettevõtluse arengut toetavad ka LEADER piirkondlikud tegevusgrupid MTÜ Võrumaa Partnerluskogu¹⁹, mis ühendab Võrumaa kolme valda (Antsla, Rõuge ja Võru vald

¹⁷ Statistikaamet, 2018

¹⁸ www.vorumaa.ee

¹⁹ www.voruleader.ee

v.a. Orava ja Misso piirkond) ning MTÜ Piiriveere Liider²⁰, mille liikmeskonda kuuluvad Võru maakonnast Setomaa valla endised Värskä, Mikitamäe, Meremäe ja Misso vallad, Rõuge valla endise Misso valla ja Võru valla endise Orava valla osad. Tegevusgrupid toetavad maaettevõtjaid rahaliselt läbi vastavate meetmete, samuti viivad tegevusgrupid proaktiivselt ellu ettevõtlust toetavaid tegevusi, nt ühisturundus.

Alates 2005. a tegutseb Kagu-Eesti Puiduklaster²¹, mis algselt keskendus koolitustele ning väliskogemuse vahendamisele. 2009. a lõpus koondus Võrumaa Tehnoloogiainkubaatoriga koostöös piirkonna 12 puiduettevõtjat, et kutsuda ellu reaalselt toimiv klastrorganisatsioon. Kagu-Eesti Puiduklaster on avatud organisatsioon, mis tegutseb Võru, Põlva ja Valga maakonna puidu- ja mööbliettevõtjaid koondava ühendusena.

2015. aastal astus Kagu-Eesti Puiduklaster partneriks SA Võrumaa Arenguagentuuri juhitavale piirkondlike algatuste tugiprogrammi projektile „Kagu-Eesti Puiduklastri arendamine“. Projektile saadi rahastus Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse (EAS) kaudu ning projekt on klastri tegevust elavdanud. Projekt võimaldab osaliselt rahastada klastri tegevuskulusid ja palgata arendusjuhi. Projekt kestab 2019. a lõpuni.

Puidusektoris on oluliseks tugistruktuuriks Võrumaa Kutsehariduskeskuse juures tegutsev puidutöötlemise ja mööblitootmise kompetentsikeskus TSENTER²², mis on avalikku sektorit, puidutöötlemise ja mööblitootmise ettevõtteid, haridus-, teadus- ja arendusasutusi, teiste sektorite ettevõtteid ühendav võrgustik ning omab parimaid teadmisi ja oskusi materjalides, tehnoloogiates, tootmise juhtimise ja tootearenduse valdkonnas.

Kompetentsikeskuse TSENTER eesmärgiks on ettevõtete toodete konkurentsivõime, st kõrgema lisandväärtuse saavutamine, toetades oma toodete ja brändide loomist ning selle tulemusel Eesti puidusektori liikumist tulusamatesse väärtusahela osadesse.

Turismiarendusega tegelevad SA Võrumaa Arenduskeskus ning MTÜ Võrumaa Turismiliit²³. MTÜ Võrumaa Turismiliit on turismiettevõtjate ühendus, mille eesmärgiks on Võru maakonna turismialase maine kujundamine, piirkonna turismialaste teenuste süsteemne arendamine ja tutvustamine, turismialaste projektide algatamine ja teostamine, turismialase täiendõppe organiseerimine, turismialasele ettevõtlusele kaasa aitamine, oma liikmete huvide esindamine ja kaitsmine. 2015. aastal loodi SA Võrumaa Arenguagentuuri ja MTÜ Võrumaa Turismiliidu partnerlusega turismikoordinaatori ametikoht. Võrumaa Turismiliitu kuulub 40 liiget.

Tugistruktuuridena vajavad märkimist veel ka MTÜ Setomaa Liit²⁴. Liidu liikmed on Setomaa vald ja MTÜ Seto Kongressi Tugiühing. Setomaa Liit viib ellu Setomaa arendusprojekte koostöös Venemaa partneritega ja MTÜ-ga Setomaa Turism²⁵, mis tegeleb turismiarendusega.

Seega võib ettevõtluse tugistrukture lugeda maakonnas piisavaks, oluline on enam tähelepanu pöörata omavahelisele koostööle ning ülesannete kokku leppimisele, vältimaks dubleerimist.

²⁰ www.piiiriveere.ee

²¹ www.puiduklaster.ee

²² www.tsenter.ee

²³ www.visitvoru.ee

²⁴ www.setomaa.ee

²⁵ www.visitsetomaa.ee

2.3. Ettevõtlusalad maakonnas²⁶

Era- ja avaliku sektori huvi tööstusparkide loomise vastu on viimasel kümnendil olnud suur. Paljudes piirkondades on jõutud tööstusparkide ja -alade väljaarenduseni (näiteks Jõhvis, Tartus, Pärnus jm).

Lõuna-Eesti regiooni eeliseks võib pidada suurt teadus- ja arenduspotentsiaali, kvalifitseeritud tööjõu kättesaadavust ning olemasolevaid ettevõtlusalasid.

Vaadates Võru maakonda, siis piirkonnas asuvad üksikud tugevad ettevõtted või väiksemate äriühingute kooslused. Maakonnas asub mitmeid tööstuspiirkondi, kus ettevõtetele pakutakse erinevaid tootmise alustamist või laienemist soodustavaid võimalusi. Tööstuspiirkonnad asuvad üle maakonna hajali ning kujutavad endast peamiselt nõukogude ajal tekkinud ning peale Eesti Vabariigi taastamist osaliselt kasutusele võetud tööstuspiirkondi. Mitmed ettevõtted on asunud tegutsema endistesse kolhoosi- ja sovhoosikompleksidesse ning mahajäänud tootmishoonetesse.

Eesti-Läti-Vene piiriülese programmi toel on teostatud kuue maakonna tööstusala - Misso, Väimela, Võrusoo, Kobela, Vastseliina ja Rõuge detailplaneeringute koostamine ja tehnilise taristu projekteerimine.

Projekti tulemusel valmisid Invest in Võru trükised 4 keeles (eesti, inglise, saksa, vene) ning Invest in Võru portaal www.investinvoru.com

Käesoleval hetkel on arendustegevused tööstusaladel (v.a. Kobela ettevõtlusala) ooteseisundis ning otsitakse võimalusi tehnilise taristu väljaehitamiseks. Kobela ettevõtlusalal on Antsla valla eestvedamisel läbi viidud vajalikud arendustegevused ning ettevõtlusala on leidnud rakenduse.

Lisaks nimetatud kuuele alale paikneb Võru linnas Võrukivi Tehnopark, mis on eraomandis ning mille infrastruktuur on juba välja arendatud. Tööstuspargi kogupindala on 9,2 ha (14 krunti). Arendamist vajab ka Pika tänava tööstuspiirkond (sh endise KEK-i territoorium). Samuti paikneb Võru linnas Kagu Eesti Innovatsioonikeskus (KEIK), mis koondab juba praegu u 100 ettevõtet ning soovib edasi areneda. Setomaa vallas on arendamisel Lobotka tootmisala - u 16 ha. Antsla vallas on plaanis Maratinurga tööstusala arendamine.

Uued ja edasi arendatud ettevõtlusalad annavad nii alustavatele kui juba tegutsevatele ettevõtetele võimaluse paindlikeks investeerimisotsusteks. **Ettevõtlusinfrastruktuuri arendamise toetamine** loob ettevõtetele võimaluse jõukohaselt kohaneda hajaasustusest ning logistilises mõttes ebasoodsast asukohast tingitud probleemidega.

2.4. Turism

Maakonnas eripäraks on mitme kultuuriruumi (Seto ja Vana-Võromaa) olemasolu.

Künklik ja metsaderohke Eesti kaguosa on kõige vanema asustustihedusega piirkond Eestis. Siin, erinevate kultuuride ja riikide piirilal elavad võrokesed ja setod - kaks natuke salapärast ning omamoodi rahvast. Võrokene usub looduse ja iseenda väesse, talitab esivanemate tarkuste

²⁶ www.investinvoru.com

järgi. Setot toetavad sügavale juurdunud õigeusklikud tavad. Nii võrokestel kui ka setodel on mitmeid maailmas ainulaadseid kombeid. Setodelt on UNESCO vaimse kultuuripärandi esindusnimekirja kantud kordumatu laulmistava seto leelo, Vana-Võromaal on esindusnimekirjas võrokeste elav ja rikkalik suitsusauna kombestik.²⁷

Võru maakonna loodus on järvede-, metsade- ja sooderohke. Maakonna lõunaosa hõlmab Eesti kõrgeim ja järvederohkeim Haanja kõrgustik, kus asub Eesti kõrgeim tipp Suur Munamägi. Suurimateks järvedeks on Vagula (518,7 ha) ja Ähijärv (176,2 ha), suurimateks soodeks Keretu (5 545 ha) ja Kaugjärve (1 816 ha) sood. Järvede kõrval on piirkonnas ka hulgaliselt jõgesid, neist pikimad, mis maakonda läbivad, on Võhandu (162 km) ja Pedetsi (159 km) jõed. Võru maakonna loodus on järvede-, metsade- ja sooderohke.

Võrreldes 2007. ja 2017. aasta näitajaid, on majutatud turistide arv nii Eestis tervikuna kui ka Võru maakonnas kasvanud (vt tabel 16). Majutatute arvu kasv (26 % võrra) olnud Võru maakonnas peaaegu kaks korda Eesti keskmisest (51% võrra) väiksem. Oluliselt on vähenenud Eesti ja Soome turistide osakaal. Välis turistide osas on suurimateks gruppideks ka aastal 2017 turistid Soomest ja Lätist, tuntavalt on tõusnud Venemaalt saabuvate turistide osakaal. Kui 2007. aastal olid kõige suuremaks majutujate grupiks soomlased (2 246 inimest), siis 2017. aastaks oli nende arv kasvanud vaid 2% võrra. Samal ajal on Venemaalt pärit turistide arv kasvanud u 4 korda.

Võrreldes aga Võru maakonda naabritega, on näha, et majutatute arvu kasv on olnud suurim Tartu maakonnas (109%), teiste puhul jääb see samasse suurusjärku Võru maakonna näitajatega; v.a Valga maakond, kus on toimunud turistide arvu vähenemine (-31%).

2017. aastal moodustasid kõikidest majutatutest (117 615 majutust) suurema osa (u 52%) ööbimised puhkuse eesmärgil (60 571 majutust). Tööga seotud ööbimisi oli 35 424 (30%) ja muid 21 620 (18%). Seega võib öelda, et Võrumaa on esmajoonel puhkuseraiside sihtkoht, seejuures moodustavad suurima huviliste grupi siseturistid. Välisriikidest suurima osa moodustavad Soomest, Lätist ja Venemaalt pärit turistid.

Tabel 16 Majutatud turistide arvu muutus 2007/2017²⁸

Sihtkoht	Sihtriik	2007	2017	Muutus
Kogu Eesti	Elukohariigid kokku	2 343 044	3 544 932	1 201 888/51%
	Eesti	962 721	1 388 785	426 064/44%
	Läti	74 667	161 250	86 583/116%
	Rootsi	90 221	73 296	16 925/-19%
	Soome	707 124	916 241	209 117/30%
	Venemaa	56 407	238 636	182 229/323%
Põlva maakond	Elukohariigid kokku	31 481	45 994	14 513/46%
	Eesti	29 470	38 135	8 665/29%
	Läti	189	2 391	2202/1165%
	Rootsi	30	117	87/290%
	Soome	1 121	1 073	48/-4%
	Venemaa	203	2 261	2 058/1014%
Tartu maakond	Elukohariigid kokku	152 097	317 864	165 767/109%

²⁷ Turismitrükis „Võru maakond 2018/2019“. Kaks kultuuriruumi: Setomaa ja Vana-Võromaa. Teksti autor Siiri Toomik.

²⁸ Statistikaamet, 2018

Valga maakond	Eesti	88 246	174 158	85 912/97%
	Läti	4 414	28 194	23 780/539%
	Rootsi	3 866	3 543	323/-8%
	Soome	27 666	43 377	15 711/57%
	Venemaa	2 462	152 40	12 778/519%
	Elukohariigid kokku	107 363	74 501	32 862/-31%
Viljandi maakond	Eesti	91 510	57 990	33 520/-37%
	Läti	2 019	2 856	837/41%
	Rootsi	1 251	930	321/-26%
	Soome	6 770	4 895	1 875/-28%
	Venemaa	1 346	3 314	1 968/146%
	Elukohariigid kokku	39 613	46 628	7 015/18%
Võru maakond	Eesti	32 130	37 970	5 840/18%
	Läti	484	823	339/70%
	Rootsi	666	528	138/-21%
	Soome	4 041	3 263	778/-19%
	Venemaa	149	391	242/162%
	Elukohariigid kokku	48 459	60 974	12 515/26%
Võru maakond	Eesti	41 824	51 344	9 520/23%
	Läti	1 353	2 168	815/60%
	Rootsi	342	294	48/-14%
	Soome	2 246	2 287	41/2%
	Venemaa	514	2 032	1 518/295%

Turismiportaali www.puhkaeestis.ee andmetel on 2018. a juulikuu seisuga²⁹ Võru maakonnas kokku 90 majutus- ja 38 toitlustusteenust pakkuvat asutust. Võru linnas asub neist 11 majutus- ja 15 toitlustusasutust. On mõistlik eeldada, et kõik teenusepakkujad ei ole portaalis kajastatud, kuid üldiseks ülevaateks olemasolevatest andmetest piisab. Tabelist 17 nähtub, et majutusasutusi leidub igas Võru maakonna omavalitsuses. Rõuge ja Võru valdades on majutusasutusi enam kui teistes omavalitsustes, Antsla vallas on neid aga kõige vähem. Toitlustusasutustega on maakond hõredamalt kaetud, toitlustus on enam koondunud Võru linna.

Üldiselt aga on teenused üle maakonna päris hästi kaetud.

Tabel 17 Majutus- ja toitlustusasutused

KOV	Majutusasutused	Toitlustusasutused
Antsla vald	Veski Külalistemaja	Roosiku kodukohvik
	Järvenukka puhkemaja	Veski Pubi
	Löödla puhkemaja	Kohvik Kindel koht
	K15 hostel	Vahtrasalu kohvik
	Õöbiku kodumajutus	Restoran Ürg
	Uhtjärve Ürgoru Nõiariik	Uhtjärve Ürgoru Nõiariik
Rõuge vald	Haanja küla puhkemaja	Ala-Rõuge Külalistemaja kohvik
	Kaugu Veski puhkemaja	Kohvik 318 Suurel Munamäel

²⁹ www.puhkaeestis.ee

	Vällamäe talu puhkemaja	Haanja Milla Köök
	Vaskna Turismitalu	Kohvik-restoran Suur Muna
	Orelimeister Kriisa Puhkemaja	Ööbikoru Villa restoran Andreas
	Jaanimäe turismitalu	Pubi Finiš
	Kullipera Puhkemaja	Tindioru Forell
	Rohtlätte turismitalu	Saarsilla Talukohvik
	Suhka turismitalu	Rõuge Suurjärve külalistemaja
	Haanja Apartment	Haanjamehe talu
	Koke Külalistemaja	Rogosi Mõisa Köök
	Plaani Lodge	Suhka talu
	Siksälä Vesiveski Puhkemaja	Vaskna talu
	Irvese Puhkemaja	Krabi Kõrts
	Pööni kõrts-külalistemaja	
	Pullijärve puhkeküla	
	Eha talu	
	Jõeniidu puhkemaja	
	Kiidi turismitalu	
	Kanarbiku turismitalu	
	Haanjamehe Talu	
	Paganamaa Puhkemaja	
	Kimalase Metsamaja	
	Kurgjärve spordibaas	
	Ala-Rõuge Külalistemaja	
	Puhkemaja Siksälä "Leppimise Ait"	
	Ülenurme Turismitalu	
	Rõuge Suurjärve Külalistemaja	
	Kaldemäe hostel	
	Seedri puhketalu	
	Mäe Talu	
	Nogo turismitalu	
	Tamme puhkemajad Haanjamaal	
	Vetevana Turismitalu	
	Kurvitsa Puhkemaja	
	Mi Sann	
	Tindioru Turismitalu	
	Ööbikuoru Villa	
	Lätte turismitalu	
	Rogosi Mõisa külalistemaja	
	Ööbikoru puhkekeskus	
	Sepa talu	
	Viitina puhkemaja	
	Viitina külalistemaja-vesiveski	
Setomaa vald	Hirvemäe Puhkekeskus	Seto süük ja juuk Taarka Tarõs
	Setomaa Turismitalo Tiigi Nulk	"Seto Söömaaeg" Setomaa Turismitalos
	Setomaa Turismitalo, Võsa Nulk	Setomaa Turismitalo Seto rESTo

	Väraska Sanatooriumi hotell	"Pliinidõ küdsäminõ" Taarka Tarõ Köögikõsõh
	Sadama Puhkeala	Piiri kohvik
	Hundi Turismitalu	Näki kohvik Väraska Veekeskuses
	Järve puhketalu	Toomemäe talu kodurestoran Maagõkõnõ
	Helena puhkemaja	Taarka Tarõ Köögikõnõ
	Väraska Veekeskuse Hotell	Seto Talumuuseumi Tsäimaja
	Obinita Puhkemaja	
	Väraska Külalistemaja	
	Rõsna Puhkemaja	
	Kirsi talo kodumajutus	
	Piusa Ürgoru Puhkekeskus	
	Kodu Kodu majutus	
	Eve puhketalu	
	Peko puhkemaja	
Võru linn	Villa Margit	Kebab Tarõ
	Tamula hotell	Peetri Pizza Võru Rimis
	Ränduri külalistemaja	Pubi nr. 17
	Kubija puhkemajad	Spring Cafè
	Kagu hostel	Peetri Pizza Võru
	UMA KUUP Külaliskorter	Kubija hotell-loodusspaa restoran
	Sviit NR 7 külaliskorter Võrus	Restoran Postmark
	Georgi hotell	Võrumaa Toidukeskuse söögisaal
	Kubija hotell-loodusspaa	Võru kohvik
	Mõisa Ait külalistemaja	Kohvik Taevas
	Kubija hotell-ja loodusspaa karavaniparkla	Jaagumäe Toidukeskus
		Katariina Kohvik
		Ränduri pubi
		Mõisa Ait pubi
		Stedingu kohvik
		Nõõrimaa söögisaal
	Hesburger	
	Dajandra toidusaal	
Võru vald	Võhandu Puhkekeskus	Vasekoja peomaja
	Suitsusauna Talu	Sulbi Kohvik
	Künda puhkemaja	Väimela Bistrot
	Oksa puhkemaja	Vastseliina linnuse kõrts
	Kuningatalu	Hämsa Kõrts
	Varese Külalistemaja	Varese Külalistemaja kohvik
	Roosisaare Puhkemaja	Metsakohvik
	Liblikaaia Villa	
	Kalijärve Puhkemaja	
	Karikakra kodumajutus	
	Juba puhkemaja	
Päikseranna puhkemaja		

	Kirikumäe matkamaja ja kämpingud	
	Tabina Puhkemaja	
	Side Suvila	
	Kõverjärve talu puhkemaja	
	Mäe-Hargi turismitalu	
	Räpo Turismitalu	
	Hämsaare Puhketalu	
	Järvekalda talu	
	Parksepa Hostel	
	Vasekoja Puhkekeskus	
	Roosu talu	
	Jõeveere talu	
	Kotkapesa puhkekeskus	
	Kütioru puhkekeskus	
	Tammemetsa turismitalu	
	Lebola puhkemaja	

Sihtkoha turismiinfot on võimalik leida ka kahelt kohaliku tasandiga turismiportaalist www.visitvoru.ee ja www.visitsetomaa.ee

Tabel 18 Võru maakonna turismiobjektid

KOV	Turismiobjektid
Antsla vald	Karula Rahvuspark
	Karula rahvuspargi külastuskeskus ja muuseum Ähijärvel
	Vana-Antsla mõisakompleks ja park
	Metsamoori perepark
	Kraavi kirik
	Urvaste kirik
	Tamme-Lauri tamm
	Uhtjärv ja Urvaste Ürgorg
	Vabadussõja mälestussammas Antsla kesklinnas
	M. Heibergeri mälestussammas
	Liikluslinn
	Uhtjärve Ürgoru Nõiariik
	Mäe-Lõhtsuu tamm
	Pokumaa
	Uhtjärve Ürgoru Nõiariigi suitsusaun
	Ähijärv
	Mäekonnu vaatetorn
	Hedo talu
Veedka talu	
Rõuge vald	Vabadussõja Mälestussammas Suure Munamäe jalamil
	Kunderi kivi Suurel Munamäel
	Kavadi järv, park ja Häälimägi

Mustahamba tamm
Haanja Looduspark
Plaani kirik
Vällamägi
Mooska talu suitsusaun
Uue-Saaluse mõisa varemed
Haanja rahvamaja
Rogosi Mõisa Muuseum (kellatorn, muuseumikeldrid)
Rogosi Kastelmõis Ruusmäel
Suure Munamäe vaatetorn
Rogosi Mõisa Koduloomuuseum
Vaskna järv
Kaldemäe hosteli mootorrataste näitus
Pältre Lühterkuusk
Kisejärve kaitseala
Vabadussõja Mälestussammas Missos
Hino maastikukaitseala
Nopri talumeierei
Tsiistre Linamuuseum
Andri-Peedo kitsefarm
Haanja Puhke- ja Spordikeskus
Kiidi turismitalu talvepark
Sänna Kultuurimõis
Ööbikuoru Hüdrotöökoda - muuseum
Vesioinad Tindiorus
Hinni Kanjon
Ööbikuorg ja Rõuge järved
Tindioru Turismitalu jaanalinnufarm
Kaarnakivi Rõuge pargis
Saunamaa
Rõuge Maarja kirik
Magasiit Nursis
Orelimeistrid Kriisad
Luhasoo maastikukaitseala
Rõuge linnamägi ja muinasasula
Sepa talu
Rõuge Suurjärv
Eesti Ema monument
Vabadussõja Mälestussammas Rõuges
Mõniste mõisa park
Peetri jõe maastikukaitseala
Metsavenna Talu
Alaveski loomapark
Mõniste Talurahvamuseum
Paganamaa maastikukaitseala

	Mõniste Ritsiku kirik
	RMK Pähni looduskeskus
	Viitina mõis
	EELK Roosa Jakobi Kirik
	Rõuge ürgoru matkarada
	Rõuge energiarada
	Pullijärve matkarada
	Paganamaa maastikukaitseala matkarajad
	Luhasoo õpperada
	Kisejärve matkarada
	Kavadi järve matkarada
Setomaa vald	Seto Lauluema monument
	Laossina tsässon
	Seto Ateljee-Galerii
	EAÕK Saatse Püha Paraskeva kirik
	Luhamaa Pühavaimu Kirik
	Obinitza kirik
	Obinitza kalmistu
	Treski tsässon
	Seto Talumuuseum
	Saatse Seto Muuseum
	Podmotsa tsässon
	SetoLaste Mängumaa
	Seto Line laevareisid
	Õrsava matkarada
	Meremäe vaatetorn
Võru linn	Keskväljak (Seminari väljak)
	Katariina kirik
	Parvlaev Estonia huku mälestusmärk
	Võru Gümnaasiumi hoone
	Vana tuletõrjemaja
	Ekaterina kirik ja teemapark
	Pangahoone
	Võru riigimaja
	Võrumaa Turismiinfokeskus
	Karma antikvariaat
	Skulptuur „Lustlik seapere”
	Katariina allee ja Katariina II skulptuur
	Vana apteegihoone (Stedingu maja)
	Vana-Võromaa Kultuurikoda (Võrumaa Muuseum)
	Dr. Fr. R. Kreutzwaldi monument ja park
	Karja ja Koidula tänavate puitmajad
	Skulptuur „Elujõud”
	Roosisaare sild ja muinasaja asulakoht
	Tamula rannapromenaad

	Dr. Fr. R. Kreutzwaldi memoriaalmuuseum
	Kultuurimaja Kannel ja linnagalerii
	Kesklinna park
	Navitrolla maalid
	Võru Linnasauna seinamaaling
	Kubja rand ja Kubja rekreatsioonialad
	Võru Spordikeskus
Võru vald	Vastseliina piiskopilinnuse keskaja elamuskeskus
	Vastseliina Piiskopilinnuse Palverännumaja
	Keraamikaateljõe Piusa Savikoda
	Pindi kirik Lasvas
	Lõõtsameister August Teppo mälestuskivi
	Pühajõe Vastuhaku mälestuskivi Harjumäel
	Vastseliina kirik
	Lasva veetorni galerii
	Jaaniraotu linnupark
	Reinu kadakas
	Tuti talu
	Vagula järv
	Pühajõe vastuhaku mälestuskivi
	Soe kõrtsihoone
	Järvere mõis
	Liphartdite hauakabel
	Piusa jõe ürgoru maastikukaitseala
	Vastseliina kirik
	Neuhauseni peamaja Vastseliina Piiskopilinnuses
	Vabadussõja mälestussammas Vastseliinas
	Vastseliina Piiskopilinnuse varemed
	Lindora kääpad
	Kirikumäe maastikukaitseala
	Kirumpää linnuse varemed
	Lõõtsameister Augut Teppo mälestuskivi
	Mälestuskivi Friedebert Tuglasele Puigal
	Verijärve maastikukaitseala
	Hämsaare Puhketalu saunad
	Kütiorg
	Jaan ja Anfissa Räppo mälestuskivi
	Väimela mõisakompleks ja park
	Tamula muinasasula koht Roosisaarel
	Piusa koobaste külastuskeskus ja muuseumi koobas
	Sõmerpalu Motohall Adrenalin Arena
Väimela Tervisekeskus	
Veemäe Tuubipark	
Rebasmäe allikas	
Piusa jõe ürgoru matkarada	

	Kirikumäe matkarada
	Ilumetsa meteoriidikraatrid

Turismialaselt on Võru maakonnal suur potentsiaal tänu Seto ja Vana-Võromaa kultuuriruumile, mitmekesisele loodusele, rohketele huviobjektidele ja piiriäärsele asukohale (Läti ja Pihkva lähedus) ning olemasolevatele teenustele. Väljakutseks on neis peituvate võimaluste maksimaalne rakendamine.

2.5. Kaugtöö

Head võimalused kaugtööks on maakonna arengu seisukohalt väga olulised, luues eeldused nende ettevõtlike ja haritud elanike tulekuks piirkonda, kes soovivad sageli ühendada maaelu ning loomingulise või intellektuaalse töö. Maakonna omavalitsused on tegelenud uute elanike elama kutsumisega (Maale Elama programmis osalemine jm). Tänu kohaturundusele, uuselanikele suunatud infoteenusele ja toetusmeetmele on maakonda kolinud kümneid peresid.

Võru maakonnas tegutsevad mitmed kaugtöökeskused. Säna Kultuurimõisas³⁰ on toimiv kaugtöökeskus. Urvaste Külade Selts³¹ tegutseb Urvaste seltsimajas, kus tegutsevad ka avatud Internetipunkt ja raamatukogu. Külade selts korraldab mitmeid üritusi, koolitusi, töötubasid jms, samuti edendatakse piirkonnas kaugtöövõimalusi. Kaugtöövõimalused on olemas ka kogukonnakeskustes.

Oluliseks on interneti kättesaadavus ja teenuse kvaliteet. Piirkonnas on küll välja ehitatud lairiba interneti põhivõrk ning eesmärk on koostöös riiklike organisatsioonidega leida võimalused ja tehnilised lahendused “viimase miili” väljaehitamiseks lõpptarbijateni.

Era- ja avaliku sektori koostöös on võimalused arendada välja motiveeriva keskkonna ja läbimõeldud tugiteenustega kaugtöökeskused. Kaasaegne kaugtöökeskus võiks asuda Riigimajas (Jüri 12, Võru linn). Kompetentsikeskus TSENTER on seadnud eesmärgiks käivitada kaasaegne kaugtöökeskus (Kaugtöökeskus 2.0), mis sisaldab lisaks füüsilisele taristule ka vajalikke tugiteenuseid.

2.6. Omavalitsuste finantsid

Tulumaksu laekumine on Võru maakonna omavalitsustes järjepanu kasvanud, va majanduslanguse perioodil aastatel 2009-2010, mil maksulaekumine vähenes märgatavalt (vt tabel 19). Tulumaksu laekumise tipp hetk jäi aastasse 2008, kusjuures 2013. aastaks oli majanduslanguse-eelse perioodi tase peaaegu taastunud.

³⁰ <https://www.kultuurimois.ee/>

³¹ <http://www.urvasteseltsimaja.ee/>

Tabel 19 Võru maakonna KOVde tulumaksu laekumine 2007-2017 (tuh eurot)³²

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Võru maakond	12451	14650	12716	11921	12486	13337	14294	15735	17025	18136	19416
Võru linn	5120	5900	5110	4748	4881	5167	5569	5936	6419	6660	7125
Antsla vald	1198	1374	1121	1087	1149	1225	1250	1379	1475	1600	1728
Haanja vald	379	435	376	363	394	448	455	589	582	639	654
Lasva vald	491	584	530	518	535	567	618	678	732	782	864
Meremäe vald	252	311	302	313	323	355	360	401	432	499	529
Misso vald	227	270	231	217	224	244	253	302	330	339	353
Mõniste vald	255	330	282	260	281	288	329	391	404	451	479
Rõuge vald	707	869	736	687	710	782	874	990	1104	1180	1262
Sõmerpalu vald	591	735	642	603	653	684	765	861	955	997	1079
Urvaste vald	394	474	411	378	407	453	482	526	568	632	688
Varstu vald	390	480	413	391	430	437	439	476	527	568	605
Vastseliina vald	645	798	729	699	715	770	846	928	1001	1069	1164
Võru vald	1801	2090	1832	1657	1783	1917	2055	2277	2496	2719	2886

Suurima tulumaksu laekumisega 2017. a (elaniku kohta üle 600 euro) olid endised Võru ja Sõmerpalu vallad. Kõikide ülejäänud omavalitsuste puhul jäi tulumaksu laekumine alla 600 euro elaniku kohta aastas. Kõige väiksem oli laekumine endise Meremäe valla puhul (peaaegu 500 eurot elaniku kohta aastas), suurema osa omavalitsuste laekumine jäi vahemikku 550-600 eurot aastas. Seega on Võru maakonna omavalitsused küllaltki sarnase tulubaasiga, jäädes aga Eesti keskmisele (749 eurot elaniku kohta aastas) u 180 euro võrra alla (vt tabel 20). Võrreldes Eesti keskmisega on Võru maakonna omavalitsuste tulubaas küllaltki väike.

Tabel 20 Tulumaksu laekumine elaniku kohta 2017³³

	Elanike arv (rahvastikuregister)	Tulumaksu laekumine tuhandetes eurodes	Tulumaksu laekumine elaniku kohta eurodes
Eesti	1 315 635	984 831	749
Võru maakond	34 186	19 416	568
Võru linn	12 367	7 125	576
Antsla vald	3 376	1 728	513
Haanja vald	1 099	654	595
Lasva vald	1 726	864	501
Meremäe vald	1 075	529	492
Misso vald	630	353	560
Mõniste vald	854	479	561
Rõuge vald	2 201	1 262	573
Sõmerpalu vald	1 775	1 079	608
Urvaste vald	1 273	688	540
Varstu vald	1 036	605	584

³² Statistikaamet, 2018

³³ Statistikaamet, Rahvastikuregister, 2018

Vastseliina vald	1 975	1 164	589
Võru vald	4 799	2 886	601

Võru maakonna omavalitsuste netovõlakooormusest annab ülevaate tabel 17. Aastal 2017 oli suurim netovõlakooormus endisel Mõniste vallal (53%). Väiksemad netovõlakooormused olid endistel Lasva, Misso ja Antsla valdadel, Võru linnal oli netovõlakooormus 36%. Kõigil maakonna omavalitsustel jäi netovõlakooormus alla lubatud 60% piirmääraks. Maakonna omavalitsustel on täiendavate laenude võtmiseks teatud võimekus olemas.

Tabel 21 Võru maakonna kohalike omavalitsuste netovõlakooormus 2007-2017³⁴

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Võru maakond	27	36	41	40	36	24	32	28	24	24	27
Võru linn	64	71	73	72	64	27	47	45	39	44	36
Antsla vald	0	0	15	11	8	10	13	2	0	4	10
Haanja vald	28	42	37	35	35	24	25	16	16	12	23
Lasva vald	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0
Meremäe vald	0	0	0	0	0	0	0	7	26	21	45
Misso vald	0	0	0	0	0	7	0	17	0	0	4
Mõniste vald	0	91	110	96	109	107	100	77	70	63	53
Rõuge vald	10	41	48	50	54	41	46	46	36	36	26
Sõmerpalu vald	0	1	30	27	28	26	29	22	11	18	27
Urvaste vald	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	26
Varstu vald	41	38	42	42	41	46	41	38	44	46	41
Vastseliina vald	5	22	14	10	12	7	0	0	0	0	44
Võru vald	0	0	2	6	0	27	41	33	24	18	19

2.7. Peamised majandusvaldkonna analüüsist tulenevad järeldused

Alljärgnevalt on kokkuvõtvalt välja toodud peamised majandusvaldkonna analüüsist tulenevad järeldused Võru maakonna osas.

- Võru maakonna SKT oli 2016. aastal 286 miljonit eurot jooksevhindades, moodustades 1,4% kogu Eesti majandustoodangust, mis tähendab, et maakonna majanduse osatähtsus riigis on väga väike. SKT võrdluses elaniku kohta positsioneerub Võru maakond maakondade pingereas tagantpoolt viiendaks, moodustades Harju maakonna näitajast vaid 36,4 %. Seega on tõsiseks väljakutseks töötajate poolt loodava lisandväärtuse tõstmisele kaasa aitamine.
- Maakonna majanduses on küll ülekaalus tertsiaarsektor, kuid eripärana saab välja tuua, et Võru maakonnas on märgatavalt kõrgem primaarsektori (põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük) osatähtsus (12,6% SKTst aastal 2016; Eestis oli sama näitaja 2,6%). Suurim osa ettevõtetest tegutseb põllumajandussektoris (812 ettevõtet), suuruselt teisel kohal asub hulgi- ja jaekaubandus (334) ning kolmandal ehitus (310).

³⁴ Statistikaamet, 2018

- Võru maakonnast eksporditavate kaupade ja teenuste maht moodustab kogu Eesti omast keskmiselt 1%. Seega on maakonna väljakutseks ekspordimahu suurendamise toetamine.
- Võru maakonna keskmine brutokuupalk aastal 2017 oli Eesti keskmisest enam kui 200 euro võrra madalam. Aastatel 2007-2017 on Võru maakonna keskmine brutopalka töus võrrelduna samal perioodil Eesti keskmisega olnud natukene kiirem ning see on aidanud vahet leevendada. Samas jääb ka edaspidi maakonna väljakutseks palgataseme ühtlustamine Eesti keskmisega.
- Absoluutnumbrites oli maakonnas 2018. a keskmiselt kokku 1291 töötut. Seega võib üldistatult väita, et vaba kohapealset tööjõudu on vähe, võttes mh arvesse ka asjaolu, et tegelikkuses elab maakonnas vähem inimesi, kui on sinna registreeritud.
- Valdavas osas on maakonnas levinud mikroettevõtted. Võru maakonnas on majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv perioodil 2007-2016 kasvanud. Ettevõtete kasv on üle maakonna olnud suhteliselt ühtlane. Eesmärgiks on ettevõtlusaktiivsuse ja reaalselt tegutsevate ettevõtete arvu suurenemise toetamine.
- Suurt potentsiaali omavad ettevõtlusalad Missos, Väimelas, Võrusoos (sh Pika tn piirkond), Kobelas, Vastseliinas ja Rõuges. Potentsiaali rakendamiseks on aga tarvis teha ühiseid jõupingutusi nende väljaarendamiseks.
- Oluline maakonna potentsiaal peitub turismisektoris. Suurem osa maakonnast on kaetud majutusettevõtetega, regioonis leidub palju vaatamisväärsusi. Samuti on kasvanud majutatute arv, seda eeskätt Venemaalt pärit turistide osas. Enam kui pooled ööbimistest on toimunud puhkuse eesmärgil. Seega on maakonna väljakutseks neis peituvate võimaluste maksimaalne rakendamine.
- Võru maakonnas on tulumaksu laekumine elaniku kohta tervikuna Eesti keskmisest märkimisväärselt madalam (enam kui 100 euro võrra), seejuures on omavalitsused küllaltki sarnased. Omavalitsuste netovõlakoormus on varieeruv. Kõigil maakonna omavalitsustel jäi netovõlakoormus alla lubatud 60% piirmäära. Maakonna omavalitsustel on täiendavate laenude võtmiseks teatud võimekus olemas.

Maakonna tugevusteks on asukoht, puhas looduskeskkond, kohalik ressurss ja kultuuriline omapära. Seega saab majandusvaldkonna fookusesse tõsta kohaliku ressursi nutika väärimise ja turismiteenuste arendamise. Täiendavalt nähakse vajadust tööstus- ja logistikaalade arendamise järele, mida toetab ka maakonna geograafiline asend. Tugevuste realiseerimiseks on vajalik maakonnasiseselt ühiste kokkulepete sõlmimine ning investeringute (sh välisvahendid) sihipärane kasutamine.

3. HARIDUSVALDKOND

3.1. Alusharidus

2017/2018 õppeaastal käib Võru maakonna koolieelsetes lasteasutustes (lasteaedades) kokku 1 605 last (vt tabel 19).

Tabel 22 Võru maakonna koolieelsetes lasteasutustes käivate laste arv 2007-2017³⁵

Võru maakond	Kokku										
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Poisid ja tüdrukud	1 452	1 494	1 530	1 550	1 569	1 550	1 563	1 557	1 571	1 558	1 605

23 lasteaiast 22 pidajaks on omavalitsus, ühe Võru vallas asuva lasteaiata Terve Pere Aed (2013. aastal loodud waldorflasteaed) puhul on selleks MTÜ Terve Pere Selts. Noorema vanusegrupi (0-6) suuruseks on 2 279 last. Võru maakonna kohalikud omavalitsused on lasteaedade võrguga hästi kaetud (vt tabel 23).

Tabel 23 Võru maakonna lasteaedade arv³⁶

KOV	Vanusegrupi 0-6 suurus	Lapsi munitsipaal-lasteaedades	Lapsi eralasteaedades	Munitsipaal-lasteaedade arv	Eralasteaedade arv
Antsla vald	247	163		2	
Rõuge vald	300	173		5	
Setomaa vald	187	84		4	
Võru linn	834	729		4	
Võru vald	711	441	15	7	1
Kokku	2 279	1 590	15	22	1

Maakonna lasteaedade pedagoogide kvalifikatsioon vastab nõuetele keskmiselt 78% ulatuses. Rõuge ja Setomaa valdade lasteaiakasvatavate kutsekvalifikatsioon on alla maakonna keskmise, parem on olukord Antsla vallas ja Võru linnas, kus pedagoogide kvalifikatsioon on keskmisest kõrgem, keskmise kvalifikatsiooni lähedal on Võru vald (vt tabel 24). Eesmärgiks on aga, et kõikide pedagoogide kvalifikatsioon vastaks nõuetele. Seega on üheks alusharidust puudutavaks väljakutseks pedagoogide professionaalse arengu toetamine.

Tabel 24 Õpetajate kvalifikatsioon³⁷

Õpetajate kvalifikatsioon	Antsla vald	Rõuge vald	Setomaa vald	Võru linn	Võru vald
Põhiharidus					1
Keskharidus või vastav kvalifikatsioon	5	7	3	29	16
Kesk- ja kõrghariduse vaheline kvalifikatsioon	1	2	1	13	6
Rakenduskõrgharidus või vastav kvalifikatsioon või Bakalaureusekraad või vastav kvalifikatsioon	12	10	4	37	30
Magistrikraad või vastav kvalifikatsioon	2	8	5	10	9
Kokku	20	27	13	89	62
Vastav kvalifikatsioon	18	18	9	77	48

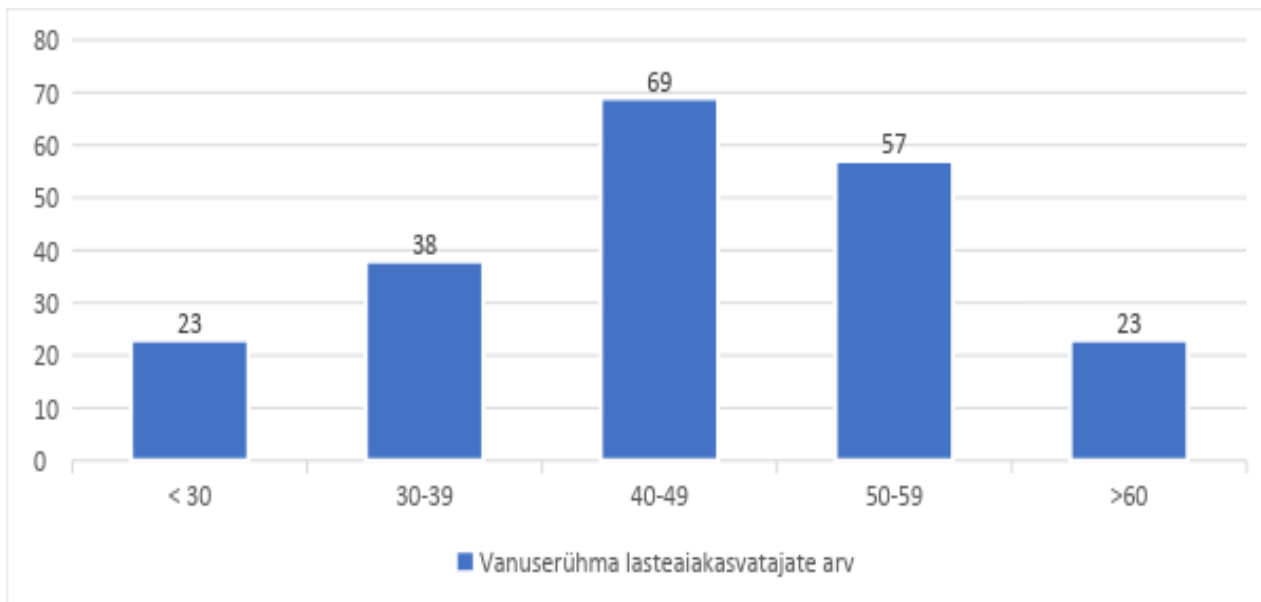
³⁵ Statistikaamet, 2018. Märkus: Kuni 2008. aastani on laste vanus antud 31. detsembri seisuga, alates 2009. aastast 1. septembri seisuga.

³⁶ www.haridussilm.ee andmetel, 09.07.2018

³⁷ www.haridussilm.ee andmetel, 23.07.2018

Vastava kvalifikatsiooniga pedagoogide protsent (maakonna keskmine 78%)	90,0%	66,7%	69,2%	86,5%	77,4%
---	-------	-------	-------	-------	-------

Kõige suurem osa Võrumaa lasteaedade pedagoogidest on vanuses 40-49 eluaastat, kellele järgneb osakaalu poolest vanusegrupp 50-59 (vt joonis 6).

Joonis 5 Võru Maakonna lasteaiakasvatajate arv vanuserühmade kaupa³⁸

Seega on koolieelsete lasteasutuste pedagoogid pigem vanemaealised ning siit tulenevalt on väljakutseks nooremapoolsete pedagoogide palkamine. Selleks on tarvis personalijuhtimise valdkonnas tegeleda värbamise ja motiveerimisega, samuti täienduskoolituste korraldamisega, lähtudes lasteaias eripärast ning eesmärkidest.

3.2. Üldharidus

2017/2018 õppeaastal õpib Võru maakonna 25 koolis kokku 3 654 õpilast (vt tabel 18). Maakonna koolides käib 87% vanusegruppi 7-18 kuuluvatest lastest ja noortest. Võru linn on eelkõige gümnaasiumihariduse osas tagamaa omavalitsuste jaoks selgeks tõmbekeskuseks.

Tabel 25 Maakonna koolides käivate õpilaste arv³⁹

KOV	Kool	Vanuse- gruppi 7- 18 suurus 2018. aastal	Põhikool		Gümnaasium		Kokku 2007/ 2008	Kokku 2017/ 2018	Õpilaste arvu vähenemine	Koolide arv 2008	Koolide arv 2018
			2007/ 2008	2017/ 2018	2007/ 2008	2017/ 2018					
Antsla vald	Antsla Gümnaasium	517	367	240	116	45	751	429	-322	4	3

³⁸ www.haridussilm.ee andmetel, 23.07.2018

³⁹ www.haridussilm.ee andmetel, 07.07.2018

	Kuldre kool		156	104							
	Lepistu Põhikool (suletud)		26	0							
	Lusti Lasteaed-Algkool (kooliosa suletud)		0	0							
	Urvaste kool		86	40							
Rõuge vald	Haanja kool	583	86	68			707	403	-304	6	6
	Krabi kool (suletud)										
	Krabi Põhikool		91	0							
	Leiutajate Külakool		0	12							
	Misso kool		59	8	26	0					
	Mõniste kool		102	68							
	Rõuge Põhikool		186	175							
	Varstu kool		96	72	61	0					
Setomaa vald	Meremäe kool	291	67	33			316	180	-136	3	3
	Mikitamäe kool		69	40							
	Värska Gümnaasium		132	82	48	25					
Võru linn	Võru 1. Põhikool	1416	473	0			2394	1553	-841	5	6
	Võru Gümnaasium				0	274					
	Võru Järve Kool		39	25							
	Võru Kesklinna Kool		465	447	167	0					
	Võru Kreuzwaldi Gümnaasium		597	0	379	0					
	Võru Kreuzwaldi Kool		0	663							
	Võru Vene Põhikool		43		21						
	Väike Werrone Kool			9							
	Võru Täiskasvanute Gümnaasium		35	15	175	120					
Võru vald	Kääpa Põhikool	1399	138	139			1557	1089	-468	10	7
	Orava Kool		93	54							
	Osula Põhikool		127	130							
	Parksepa Keskkool		235	199	298	118					
	Pikakannu Kool		0	33							
	Pikakannu Põhikool		46	0							
	Puiga Põhikool		131	186							
	Sõmerpalu Põhikool		93	0							
	Vastseliina Gümnaasium		204	194	113	36					

	Vastseliina Internaatkool		73	0							
	Viitka Algkool		6	0							
Kokku	Maakonna koolid kokku	4206	4321	3036	1404	618	5725	3654	-2071	28	25

Võrreldes omavahel õpilaste arvusid õppeaastatel 2007/2008 ja 2017/2018, on täheldatav väga suur langus, mis on ka üldist rahvastiku dünaamikat arvesse võttes arusaadav (vanusegrupp 7-18 kahanes 32,2 % võrra). Kui õppeaastal 2007/2008 oli Võru maakonna koolides 5 725 õpilast, siis õppeaastaks 2017/2018 oli see kahanenud 2 071 õpilase (36,1%) võrra. Koolide arv on samal perioodil vähenenud 3 võrra (2018. a on Võru maakonnas 25 kooli, sh 2 kooli hariduslike erivajadustega õpilastele (HEV-kooli): Võru Järve Kool ja Urvaste Kool). Riigigümnaasiumina on avatud Võru Gümnaasium Võru linnas, kus õpib 2017/2018 õppeaastal piirkonnast 274 gümnaasisti. Koolide arv võrreldes õpilaste arvuga on kahanenud aeglasemas tempos.

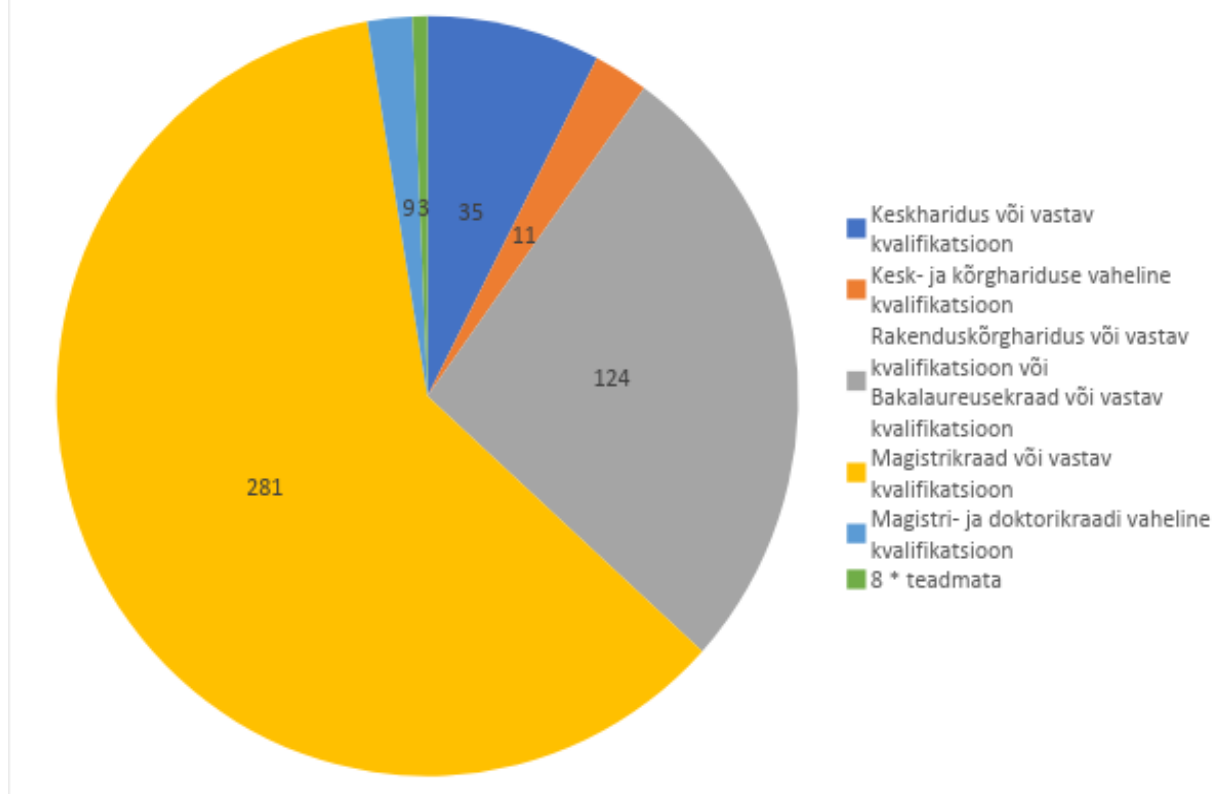
Siit tulenevalt on maakonna väljakutseks võimaluste loomine igale õpilasele võimetekohase ja kvaliteetse hariduse omandamiseks, mis võib tingida ka vajaduse koolivõrgu ümberkorraldamiseks.

Võru maakonna koolide pedagoogide kvalifikatsioonist annab ülevaate joonis 7.

Keskhariduse või vastava kvalifikatsiooniga on 35 õpetajat ning kesk- ja kõrghariduse vahelise kvalifikatsiooniga 11 õpetajat ehk u 10 % üldhariduskoolide õpetajatest on tarvis tõsta oma kvalifikatsiooni.

Eesmärgiks on kõikide pedagoogide kvalifikatsiooni vastavus nõuetele. Seega on üheks väljakutseks õpetajatele kaasaegse tasemeõppe ja täienduskoolituse võimaldamine.

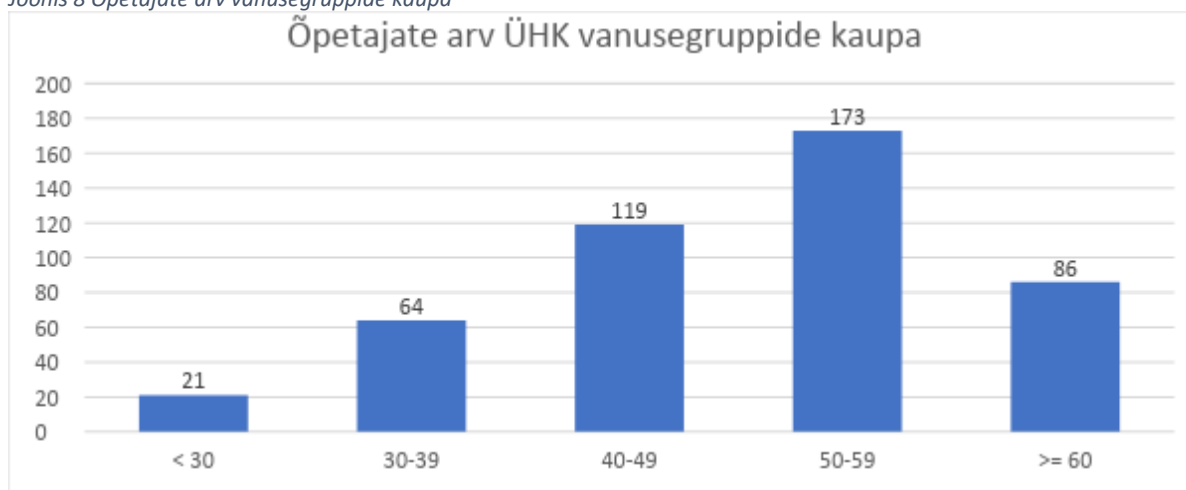
Üldhariduskoolide õpetajate kvalifikatsioon

Joonis 7 Üldhariduskoolide õpetajate kvalifikatsioon⁴⁰

Kõige suurem osa Võru maakonna üldhariduskoolide pedagoogidest (kokku 463 pedagoogi) on vanuses 50-59 eluaastat (keskmiselt 37,4 % õpetajatest), kellele järgneb osakaalu poolest vanusegrupp 40-49 (keskmiselt 25,7 % õpetajatest) (vt joonis 8). Nooremaeliste (vanusegrupid kuni 30 ja 30-39 eluaastat) õpetajate osakaal on väike: keskmiselt vastavalt 4,5 % ja 13,8 %. Üle 60-aastaseid pedagooge on Võru maakonnas keskmiselt 18,6 %.

Joonis 8 Õpetajate arv vanusegruppide kaupa⁴¹

⁴⁰ www.haridussilm.ee andmetel, 24.07.2018

⁴¹ www.haridussilm.ee andmetel, 24.07.2018

Seega on maakonna pedagoogid pigem vanemaealised. Väljakutseks on õpetajate toetamine ja motiveerimine, motivatsiooni loomine uute (sh noorte) õpetajate piirkonda tulemiseks.

2012. aastal on koostatud Võru maakonna munitsipaalkoolide arengustrateegia 2011-2019 (Võrumaa Omavalitsuste Liit ja Võru Maavalitsus), mis käsitleb lisaks õpilaste arvule ning füüsilisele õpikeskkonnale põhjalikult hariduse sisulisi küsimusi (õpitulemused, tugiteenused, hariduse kättesaadavust toetavad teenused, ressursid).

Strateegias on analüüsitud senist koolikorraldust (periood 2006-2010), sh personali, õpilaste ja õpitulemustega seotud näitajaid jms. Analüüsist ilmnes, et maakonna munitsipaalkoolides vajavad arendamist järgmised kooli pädevuses olevad valdkonnad: personali arendamine, valikainete ja õppesuundade rakendamine, õpilaste edasijõudmine, karjäärinõustamine, töö andekate õpilastega ja huvitegevuse mitmekesistamine. Omavalituste pädevuses olevatest valdkondadest vajavad arendamist põhikooli- ja gümnaasiumiõpilaste koolivalik, raha tegelik kasutamine põhi- ja üldkeskhariduse teenuse osutamiseks, kooli huvitegevuse korraldamine, õpilastranspordi korraldamine ja kooli pidamise otstarbekus.

Strateegias on püstitatud visioon aastaks 2019:

Võru maakonnas on igal õppijal võimalus omandada turvalistes tingimustes võimetekohane haridus ja sotsiaalsed oskused, mis on tagatud kohaliku otsustustasandi vastutusel professionaalse hariduskorralduse ja huvigruppide aktiivse koostöö kaudu, järgides maakondlikke kokkuleppeid ja riiklikke prioriteete.

Poliitikauuringute Keskus Praxis on 2014. a alguses Haridus- ja Teadusministeeriumi tellimisel koostanud "Eesti põhikooli- ja gümnaasiumivõrgu analüüsi aastaks 2020". Maakondliku baasstsenaariumi järgi (täituvus 70%, koolitee pikkus 5 km) peaks Võru maakonnas 2020. aastaks 19 üldhariduskoolist alles jääma 14. Vaadeldes eraldi gümnaasiume, peaks senise viie kooli asemel alles jääma kaks (kui käsitleda maakonda ja keskust eraldi) või isegi üks (kui käsitleda maakonda keskusega koos).

2018. a uuringu stsenaarium on rakendunud osaliselt. Koolide arv on vähenenud 3 kooli võrra (absoluutarvude võrdlemisel peab arvestama sellega, et muutunud on maakonna piirid ning lisandunud on endiste Orava, Väraska ja Mikitamäe valdade koolid). Gümnaasiumiharidust antakse 2017/2018 õppeaastal maakonna 6 üldhariduskoolis (sh Võru Täiskasvanute Gümnaasium). Õpilaste arv on suuresti vähenenud Antsla Gümnaasiumi (2017/2018 õppeaastal 45 õpilast), Väraska Gümnaasiumi (2017/2018 õppeaastal 25 õpilast) ja Vastseliina Gümnaasiumi (2017/2018 õppeaastal 36 õpilast) gümnaasiumiastmes.

Parem olukord on Parksepa Keskkooliga, kus õpilaste arv vaadeldes õppeaastal on gümnaasiumiastmes 118 õpilast.

2015.a tegutseb riigigümnaasiumina Võru Gümnaasium Võru linnas, kus õpib 2017/2018 õppeaastal piirkonnast 274 gümnaasisti.

Seega on üheks oluliseks väljakutseks üldhariduse valdkonnas koolivõrgu osas maakondliku kokkuleppe saavutamine.

3.3. Huviharidus

Õppeaastal 2017/2018 on Võru maakonnas kokku 15 huvikooli, kus õppis 2 475 õppurit 93 õppekaval (vt tabel 26). Suurem osa huvikoole on selgelt koondunud maakonna keskusesse, Seega on noorte mitmekülgse vaba aja sisustamisel oluline roll kohalikel kogukondadel. Võrumaa noorteinfo andmetel on maakonnas mitmeid sportimisvõimalusi, mida koordineerivad erinevad organisatsioonid.

Tabel 26 Huvikoolid Võru Maakonnas⁴²

KOV	Huvikooli nimi	Õpilaste arv	Õppekavade arv	Pedagoogide arv	Huvikoolide arv	Munitsipaal	Era
Antsla vald					1	1	
	Antsla Muusikakool	62	14	9			
Setomaa vald					1	1	
	Värska Muusikakool	50	7	9			
Võru linn					11	3	8
	Võru Spordikool	436	8	17			
	Võru Muusikakool	350	35	31			
	Võru Kunstikool	247	7	8			
	Helios Võru Jalgpallikool	711	1	5			
	Näpustudio Käsitöökool	210	2	4			
	SK ProFit Võru Huvikeskus	27	2	1			
	Vabatantsu-klubi	47	1	3			
	Võru Judokeskus	87	1	4			
	Võru Korvpallikool	83	1	2			
	Võru Tantsukool	11	1	2			
	Võrumaa Malekool	2	1	1			
	Võru vald					2	1
Vastseliina Muusikakool		89	8	12			
Võru Loovuskool		63	4	2			
Kokku		2475	93	110	15	6	9

⁴² www.haridussilm.ee andmetel, 07.07.2018

3.4. Kutseharidus

Võru maakonna haridusmaastikul on oluline roll Võrumaa Kutsehariduskeskusel⁴³.

Võrumaa Kutsehariduskeskus on asutatud 1999. a kahe kutseõppeasutuse, Võru Tööstustehnikumi ja Väimela Põllumajandustehnikumi baasil. 2012. a ühendati Võrumaa KHK-ga Vana-Antsla Kutsekeskkool.

Puidutöötlemise ja mööblitootmise kompetentsikeskus Tsenter (avatud 2015. a)⁴⁴ kuulub Võru KHK koosseisu.

Võrumaa KHK-s õpetatakse 2018. aastal alljärgnevates õppekavarühmades: koduteenindus; majutamine ja toitlustamine; reisimine, turism ja vaba aja veetmine; andmebaaside ja võrgu disain ning haldus; ehitus- ja tsiviilrajatised; juhtimine ja haldus; mehaanika ja metallitöö; materjalide töötlemine (klaas, paber, plast ja puit); elektroonika ja automaatika. Kõik õppekavarühmad on akrediteeritud kuueks aastaks.

Kool teeb piirkonnas suures mahus ka täiskasvanute koolitust (sh Eesti Töötukassa koolitused, ettevõtjate tellimusel jm).

Puidutöötlemise ja mööblitootmise kompetentsikeskus (PMKK) on avalikku sektorit, puidutöötlemise ja mööblitootmise ettevõtteid, haridus-, teadus- ja arendusasutusi ühendav võrgustik, mis omab parimaid teadmisi ja oskusi puidutöötlemise tehnoloogia ning tootearenduse valdkonnas. PMKK lähtub oma tegevuses ka MKM-i valdkondlikest arengukavadest ning OSKA raportitest. Kompetentsikeskuste projektis osaleb 39 partnerit (sh Eesti Maaülikool, Tartu Ülikool, TTÜ, AS Barrus, AS Toftan, AS SanWood, AS Tarmeko, AS Werno jt). PMKK omab suurt mõju regiooni arengule ning tugevdab Võrumaa KHK positsiooni teadus- ja arenduskeskusena mitte ainult kohalikul tasandil, vaid kogu Eestis ja Baltikumi regioonis. Keskus aitab parandada kutsehariduse mainet ja edendada piirkonna ettevõtlust.

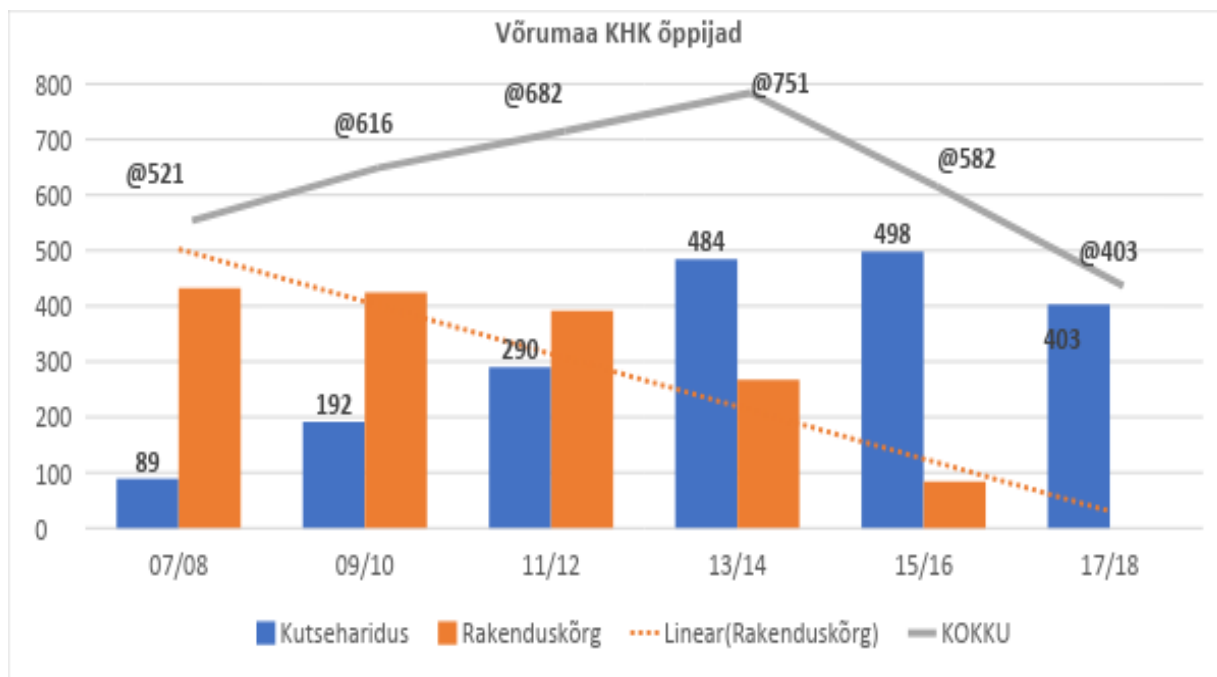
Keskust finantseeritakse täna projektipõhiselt. Eelarve maht perioodil 2012-2015. a oli 3 759 510 €, milles 85% moodustas ERF toetus ja 15% omaosalus (VKHK ja Võrumaa OVL). Alates 2016. a. rakendus kompetentsikeskuse tegevuse toetuse jätkuprojekt. Enamik toetust tuleb EAS-st. Osalistena on projekti finantseerimisse panustanud veel Võrumaa OVL, Põlvamaa OVL, HTM, Võrumaa KHK ja ettevõtjad. Probleemiks on jätkuvalt kaasfinantseerimise leidmine ja finantseerimise jätkusuutikus.

Võrumaa KHK-s viiakse läbi Võru Gümnaasiumi õpilaste valikkursusi. Koostöös Urvaste Kooliga on rakendunud õpe seitsmele Urvaste Kooli erivajadustega õpilasele. Lisaks õpivad Urvaste Koolis Võrumaa KHK erivajadustega õppijad.

Lähiaastate üheks kõige olulisemaks kutseharidust mõjutavaks teguriks Võru maakonnas on 1990. aastate alguse madalast sündimusest tingitud põhikooli lõpetajate järk-järguline langus. Viimaste aastate rahvastiku prognoos näitab, et maakonnas jätkub tervikuna rahvaarvu vähenemine.

⁴³ www.vkhk.ee

⁴⁴www.tsenter.ee

Joonis 9 VKHK õpilaste arv

2017/2018. õppeaastal õpib Võrumaa Kutsehariduskeskuses (Võrumaa KHK) 403 õpilast (vt joonis 9), sh. 267 statsionaarses koolipõhises õppes, 61 statsionaarses töökohapõhises õppes ning 75 mittestatsionaarses õppes. Õppijate jagunemisest valdkondade vahel annab ülevaate tabel 27.

Tabel 27 Õppijate jagunemine valdkondade vahel⁴⁵

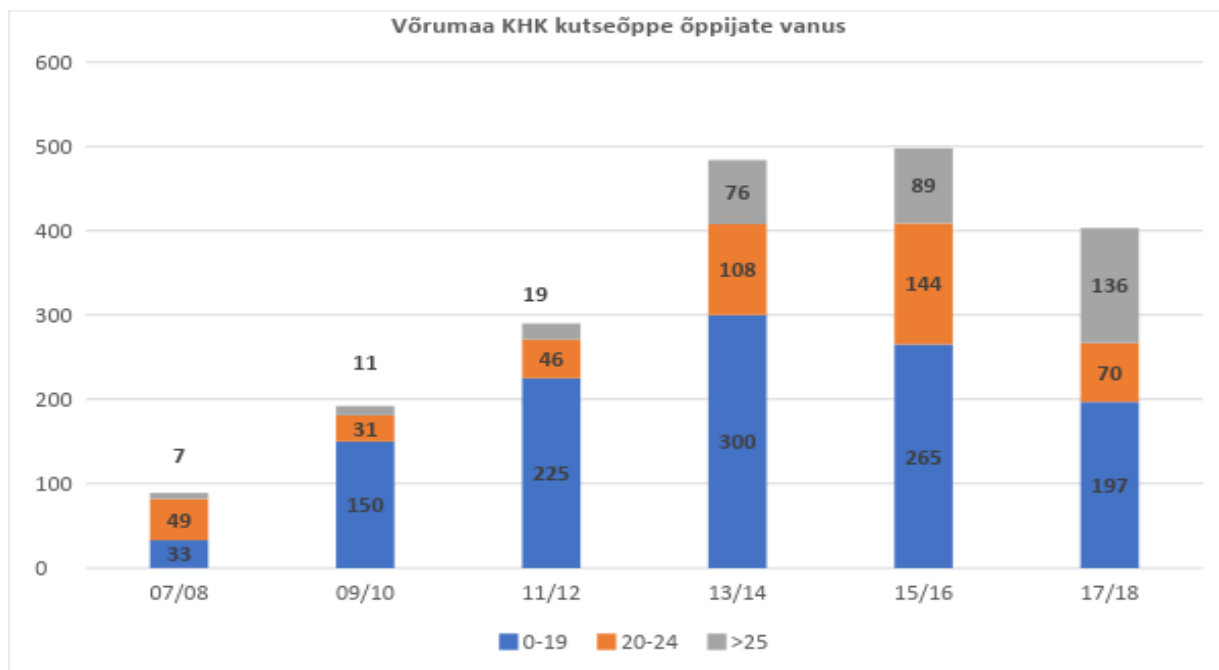
Õppevaldkond	2017/2018 õppeaasta	Osakaal
Informatsiooni- ja kommunikatsioonitehnoloogiad	60	15%
Põllumajandus, metsandus, kalandus ja veterinaaria	0	0
Teenindus	108	27%
Tehnika, tootmine ja ehitus	198	49%
Tervis ja heaolu	0	0%
Ärindus, haldus ja õigus	37	9%
Kokku	403	

Rahvastiku muutustele lisaks on õppijate arvu langusele mõju avaldanud ka alates 01.09.2016. a rakenduskõrghariduse õppe lõpetamine Võrumaa KHK-s. Võrumaa KHK-s on kõrge Võru maakonna õppijate osatähtsus (64%), õppijatest 13% on Põlva ja 11% Tartu maakonnast. Kooli õpilastest 63% on meessoost õppijad ja 37% naissoost õppijad, mis on tingitud tehnikaerialade suurest osatähtsusest.⁴⁶

Võrumaa KHK-s on 49% õppijatest nooremad kui 19 aastat ja 34% vanemad kui 25 aastat. 46% õppijatest õpib kutsekeskhariduse õppes ja 29% viienda taseme kutseõppes.

⁴⁵ www.haridussilm.ee andmetel, 2018

⁴⁶ Võru KHK andmetel, 05.07.2018

Joonis 9 Võru KHK kutseõppes õppijate vanus⁴⁷

Kui Eesti kutseõppijatest on ca 4% hariduslike erivajadustega (HEV) õppijad, siis Võrumaa KHK-s on HEV õppijaid 6% õppijatest. Kool õpetab HEV õppijaid koostöös Urvaste Kooliga, kus on õppe läbiviimiseks loonud HEV õppuritele õppe- ja elamistingimused, tagatud tugiteenused. Õpetatakse puhastusteenindust ning väljatöötamisel on köögi abipersonali õppekava.⁴⁸

Kutsehariduskeskuse koolituskeskus võimaldab ka töötutele ümber- ja täienduskoolituste pakkumist piirkonnas.

Võrumaa KHK lähiaastate väljakutseteks on:

- Kolmanda ühiselamu renoveerimine. Kooli Väimela ühiselamutes puuduvad tingimused erivajadustega lastele. Ühiselamukohtade arvu suurendamine tõstab ka kutseõppe kättesaadavust Lõuna-Eesti õppijatele, kes täna lähevad ühistranspordi kehva ühenduse tõttu õppima Tartusse.
- Väimelas on vajalik lahendada õpilaste toitlustamine ja õppekööök (õppekööki vajavad majutusteeninduse, toitlustusteeninduse jt õppekavade õpilaste õppeks). Söökla/õppekööki kasutatakse ka kohaliku Töötukassa koolitusteks.
- Puidutöötlemise ja mööblitootmise kompetentsikeskuse Tsentri perspektiiv, sh finantsplaan (kaasfinantseerimine).

3.5. Noorsootöö

Maakonnas on toimiv noorsootöö võrgustik. Igapäevast noorsootööd Võru linnas teostab MTÜ Võru Noortekeskus⁴⁹, mis asutati 2003. aastal Võru linna ja Võru valla poolt. Võru Noortekeskus on avatud kõigile 7-26-aastastele noortele.

⁴⁷ www.haridussilm.ee, 2018

⁴⁸ Võru KHK andmetel, 05.07.2018

⁴⁹ <http://www.vorumaanoor.ee/>

Noortekeskuse logiraamatu andmetel külastab keskust igapäevaselt keskmisel 26 noort (perioodil juuni 2016 - märts 2017) (kõigest 1% linna noortest). Noortekeskuse korraldatavaid üritusi külastab keskmiselt 30-40 noort (ligikaudu 1,5% linna noortest), osavõtt sõltub aga konkreetse ürituse sihtgrupist ja läbiviimise kohast. Võru Noortekeskus on partneriks Eesti Avatud Noortekeskuste Ühenduse (Eesti ANK) poolt koordineeritavale programmile “Noorsootööasutuste kaudu raskemates oludes noorte jaoks tugimeetmete käivitamise ja rakendamise programm”, mis on seadnud eesmärgiks pakkuda 2016-2018 lisatuge ligi 8 800-le 15-26-aastasele noorele. Programmi eesmärk on nende noorte, kes ei õpi ega tööta, tagasitoomine kogukonna- ja ühiskonnaellu. Tugitegevused on suunatud kohalikule tasandile ehk noorele võimalikult lähedale ja tema igapäevaelu keskkonda. Tegevuskava keskendub noorte ülesleidmisele ja motiveerimisele otsiva noorsootöö kaudu ning kohaliku tasandi võrgustiku sekkumise kaudu, et suunata nad teadmisi ja oskusi omandama või tööturule sisenema.

Võru linna noortel on oma esinduskogu – Võru Linna Noortekogu (asutatud 2010. aastal; liikmed võivad olla vanuses 14-26 eluaastat). Noortekogu põhitegevuseks on võimaldada noortel ühiskonnaelus aktiivsemalt kaasa lüüa. Noortekogu analüüsib linna pädevusse kuuluvaid noortega seotud küsimusi ja teeb nende osas linnavolikogule ja -valitsusele ettepanekuid. Noortekogu tegevuse eesmärgiks on tutvustada noortele demokraatia põhimõtteid, võimaldada neil osaleda otsustusprotsessides ja kaitsta enda huve noori puudutavates valdkondades; kaasata tegevusse aktiivseid noori; suurendada noorte osalust linna elu koordineerimisel. Noortekogu osaleb noori puudutavate küsimuste aruteludel ja tegevuste elluviimisel, korraldab erinevaid noortele suunatud heategevuskampaaniaid, organiseerib ja viib läbi erinevaid noorte vaba aja sisustamisele, tervislike eluviiside arendamisele ja kultuuritaseme tõstmisele suunatud üritusi. Noorteklubi noortele vanuses 13-30 aastat tegutseb ka MTÜ Eesti Metodisti Kiriku Võru Koguduse juures. Samas toimub ka pühapäevakool lastele vanuses 3-12.

Võru valla eri piirkondades tegutseb 5 noortekeskust: Kääpa, Orava, Sõmerpalu, Vastseliina ja Võru noortekeskus. Neist viimane tegutseb MTÜna. Suurematest keskusasulatest/piirkondadest puudub noortekeskus Parksepa-Väimela piirkonnas. Enamik noortekeskuste hoonetest on korras. Oraval ja Sõmerpalus asuvad keskused on osaliselt rekonstrueeritud.

Antsla vallas tegutseb kaks noortekeskust: Antsla Noortekeskus ja Kuldre Noortekeskus. Lisaks toimub noorsootööalane tegevus erinevates kodanikeühendustes ning Antsla EKB koguduses, EELK Urvaste koguduses ja Kaitseliidu noorteorganisatsioonides. Alates 2012. aastast on Antsla vallas ellu kutsutud noortevolikogu, mis annab noortele võimaluse saada ettekujutuse omavalitsuse toimimisest, osaleda vallavolikogu komisjonide töös ning korraldada noortele suunatud seminare ja muid sündmusi. Antsla vallas tegutsevad Noorte Tugila spetsialistid, kelle töö eesmärgiks on nende noorte, kes ei õpi ega tööta, tagasitoomine kogukonna- ja ühiskonnaellu.⁵⁰

Rõuge valla noorsootööd teostatakse Rõuge Noorsootöö Keskuse tegevuse kaudu. Rõuge Noorsootöö Keskus hõlmab erinevate piirkondade noorsootööasutusi – Haanja noortemaja, Misso noortetuba, Mõniste noortekeskus, Nursi noortetuba, Ruusmäe noortekoda, Rõuge noortekeskus, Varstu noortemaja, Viitina noortetuba. Noorsootööasutuste seirekeskkonna

⁵⁰ Antsla valla arengukava 2018-2030

Logiraamatu andmetel oli 2017. aastal noorsootööasutustes u 9 000 külastust ligi 600 erineva noore poolt.⁵¹ Rõuges ja Haanjas tegutsevad ka noortevolikogud.

Setomaa vallas töötavad avatud noortekeskused Värskas, Meremäel ja Mikitamäel. Obinitsa Külakeskuses asub noortetuba. Noortekeskuste külastatavus varieerub sõltuvalt piirkonnast. Ilmselt mängivad rolli nii noortekeskuse asukoht kooli suhtes, pakutavate tegevuste mitmekesisus ning noortekeskuse personali ettevõtlikkus.⁵²

3.6. Peamised haridusvaldkonna analüüsist tulenevad järeldused

Alljärgnevalt on kokkuvõtvalt välja toodud peamised haridusvaldkonna analüüsist tulenevad järeldused:

- Võru maakonnas on 23 lasteaeda, kus 2017/2018. õppeaastal käib kokku 1 605 last. Võru maakonna kohalikud omavalitsused on lasteaedade võrguga hästi kaetud. Kõige rohkem on lasteaedu Võru ja Rõuge vallas, kus on vastavalt 8 ja 5 lasteaeda, Setomaa vallas ja Võru linnas on mõlemas 4 ning Antsla vallas 2 lasteaeda. Seega on lasteaiateenus maakonnas kättesaadav. Pigem on probleemiks olemasolevate lasteaedade füüsiline õpikeskkond.
- Viimase kümne aasta jooksul on vanusegrupi 7-18 suurus u ühe kolmandiku võrra vähenenud, mis kajastub ka õpilaste arvus. Kui õppeaastal 2007/2008 oli Võrumaa koolides 5 725 õpilast, siis õppeaastaks 2017/2018 oli see kahanenud 2 071 õpilase (36,1%) võrra. Koolide arv on vähenenud 3 kooli võrra (absoluutarvude võrdlemisel peab arvestama sellega, et muutunud on maakonna piirid ning lisandunud on endiste Orava, Värskas ja Mikitamäe valdade koolid). Samas ei ole koolide arvu vähenemine toimunud samas proportsioonis õpilaste arvuga. Õpilaste arv jätkab kahanemist, millest tulenevalt on maakonna väljakutseks võimaluste loomine igale õpilasele võimetekohase ja kvaliteetse hariduse omandamiseks, mis võib tingida ka koolivõrgu ümberkorraldamise vajaduse.
- Väljakutseks on ka nooremapoolsete pedagoogide palkamine keskpikas perspektiivis nii alus- kui ka üldhariduses, kuivõrd suurem osa õpetajaskonnast on vanemaealine. Haridusasutuste juhtidel tuleb koostöös kooli pidajatega tegeleda töötajate värbamise ja motiveerimisega ning täienduskoolituste korraldamisega, lähtudes asutuse eesmärkidest.
- Huviharidus on koondunud peamiselt Võru linna, mistõttu on noortele mitmekesiste vaba aja võimaluste pakkumisel oluline roll ka kohalikel kogukondadel.
- Kutsehariduses on üheks kõige olulisemaks mõjutavaks teguriks 1990. aastate alguse madalast sündimusest tingitud põhikooli lõpetajate järk-järguline langus ja ka alates 01.09.2016. a rakenduskõrghariduse õppe lõpetamine Võrumaa KHK-s. Kui Eesti kutseõppijatest on ca 4% HEV õppijad, siis Võrumaa KHK-s on HEV õppijaid 6% õppijatest. Kool õpetab HEV õppijaid koostöös Urvaste Kooliga, kus on õppe läbiviimiseks loonud HEV õppuritele õppe- ja elamistingimused, tagatud tugiteenused. Kutsehariduskeskuse koolituskeskus võimaldab ka töötutele ümber- ja täienduskoolituste pakkumist piirkonnas. Seega on kutsehariduse väljakutseteks

⁵¹ Rõuge valla arengukava 2018-2035

⁵² Setomaa valla arengukava 2018-2027

õppimisvõimaluste tutvustamine ja reklaam, et suurendada õppima tulijate arvu. Rakendusliku kõrghariduse pakkumine ja õppimisvõimaluste loomine (sh HEV vajadustega noortele). Investeeringud kooli taristusse ning puidutöötlemise ja mööblitootmise kompetentsikeskuse TSENTER jätkusuutlikkuse tagamine.

- Maakonnas on hästi toimiv noorsootöö võrgustik.

Peamiste tugevustena on võimalik välja tuua haridusasutuste võrgustiku olemasolu. Paljude asutuste füüsilist õpi- ja kasvukeskkonda saab heaks pidada. Samuti tuleb rõhutada kohalikku identiteeti ning head koostööd ettevõtjatega. Nõrkustena saab välja tuua haridustöötajate vähest väärtustamist, elanikkonna vähenemist ja vananemist. Olemasolevat olukorda ja võimalusi arvesse võttes saab haridusvaldkonna fookusesse tõsta haridusvõrgu korrastamise küsimuse, kutsehariduse väärtustamise ja rakendamise teistes haridusvaldkondades, haridustöötajate väärtustamise ning kohaliku identiteedi ja pühiväärtustega tegelemise.

4. SOTSIAAL-JA TERVISHOIUVALDKOND

4.1. Sotsiaal- ja tervishoiuteenuste kättesaadavus⁵³

Sotsiaalteenuste ja vältimatu sotsiaalabi andmist korraldab kohalik omavalitsus. Sotsiaalteenuse saamiseks peab inimene pöörduma oma elukohajärgsesse omavalitsusse, kes teeb otsuse, kas ja millist abi inimene konkreetsete sotsiaalsete probleemide lahendamisel edaspidiseks toimetulekuks vajab.

Kohaliku omavalitsuse korraldatavad sotsiaalteenused on⁵⁴:

- koduteenus – täisealise abistamine kodustes toimingutes ja asjaajamises;
- väljaspool kodu osutatav üldhooldusteenus – täisealise abistamine ja hooldamine hoolekandeaasutuses;
- tugisikuteenus – täisealise inimese ja/või lapse motiveerimine, juhendamine ja iseseisva toimetuleku arendamine;
- täisealise isiku hooldus – puudega täisealise inimese abistamine õiguste ja kohustuste kandmisel;
- isikliku abistaja teenus – puudega täisealise inimese abistamine igapäevastes toimingutes;
- varjupaigateenus – täisealisele inimesele ajutise õomaja võimaldamine;
- turvakoduteenus – lapsele või täisealisele inimesele ajutise eluaseme, turvalise keskkonna ja kriisiabi võimaldamine;;
- sotsiaaltransporditeenus – puudega inimesele kohase sõiduki kasutamise võimaldamine;
- eluruumi tagamine – sobiva eluruumi kasutamise võimaluse loomine inimesele või perele, kes seda ise pole võimeline leidma;
- võlanõustamisteenus – võlgnevus- ja toimetulekuprobleemiga inimese nõustamine võlgnevuste lahendamisel ja ennetamisel;

⁵³ Ülevaade on koostatud kohalike omavalitsuste arengukavade ja kodulehtede info alusel

⁵⁴ www.eesti.ee

- lapsehoiuteenus – 1,5–3-aastase lapse ja kuni 18-aastase raske või sügava puudega isikule lapsehoiuteenuse tagamine, et toetada lapse hooldusõigust omava inimese toimetulekut ja töötamist;
- asendushooldusteenus – lapse lühi- või pikaajaline hooldamine ja kasvatamine väljaspool lapse bioloogilist perekonda hooldusperes, perekodus või asenduskodus;
- järelhooldusteenus - asendushoolduselt ja eestkostelt lahkuva inimese iseseisva toimetuleku ja õpingute jätkamise toetamine eluaseme ning vajaduspõhiste teenuste ja toetustega.

Riigi korraldatavad sotsiaalteenused on:

- sotsiaalse rehabilitatsiooni teenus – kõigile puudega inimestele ja osalise või puuduva töövõimega inimestele, kes vajavad igapäevaelus abi puudest või erivajadusest tulenevate piirangutega toimetulekuks;
- proteeside, ortopeediliste ja muude tehniliste abivahendite ostmise või üürimise osaline kompenseerimine;
- erihoolekandeteenused on mõeldud täisealistele isikutele, kellel on raskest, sügavast või püsivast psüühikahäirest tulenevalt suurem kõrvalabi, juhendamise või ka järelevalve vajadus ning kes vajavad toimetulekuks professionaalset kõrvalabi;
- lepitusteenus – kriminaalmenetluse seadustikus sätestatud lepitusmenetluse korraldamine ja selle tulemusena sõlmitud kirjaliku kokkuleppe tingimuste täitmise kontrollimine;
- ohvriabiteenus – kuriteo, hooletuse või halva kohtlemise või füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalga ohvriks langenud isikute toimetulekuvõime säilitamine või parandamine.

Võru linna sotsiaaltööd korraldab linnavalitsuse sotsiaaltöösakond, kus on tööl sotsiaaltöösakonna juhataja, juhataja asetäitja, kaks sotsiaaltööspetsialisti ja kolm lastekaitsepspecialisti. Linna hallatav hoolekandeadutus on Nöörimaa Tugikodu (Räpina mnt 22).

Võru linna otsesel või osalisel rahastamisel tegutseb kaks hoolekandeadutust: Nöörimaa Tugikodu ja SA Võru Pensionäride Päevakeskus.

Nöörimaa Tugikodu teenused võib jagada tinglikult kaheks: tugikodus kohapeal osutatavad teenused ja väljaspool tugikodu osutatavad teenused. Tugikodus kohapeal osutatakse varjupaiga teenust; duši kasutamise teenust; pesu pesemise, kuivatamise ja triikimise teenust; võlanõustamise teenust; eluruumi tagamise teenust. Väljaspool tugikodu ruume osutatakse aga järgmisi teenuseid: koduteenus (teenusel oleva isiku abistamine erinevates igapäevastes toimingutes); tugiisikuteenus lapsele; isikliku abistaja teenus; transporditeenus.

SA Võru Pensionäride Päevakeskuses on võimalik lugeda ajalehti ja raamatuid, kasutada interneti, mõõta vererõhku ja osaleda keskuse korraldatavates tegevustes.

Võru linna eelarvest rahastatavad sotsiaaltoetused jagunevad abivajadusest mittesõltuvateks toetusteks ja abivajadusest sõltuvateks toetusteks. Abivajajast mittesõltuvad toetused on sünnitoetus, matusetoetus, elluastumistoetus, kinnipidamiskohast vabanenud isiku toetus, puudega isiku hooldamise korraldamise toetus, toetus puudega lapse hooldamiseks. Abivajadusest mittesõltuvad pakutavad toetused on toitlustamise toetus koolieelses

lasteasutuses käiva lapse vanemale, koolieelse lasteasutuse muude kulude vanemate poolt kaetava osa toetus, ravimitoetus, prillitoetus, puudega isiku sotsiaalteenuse osutamise toetus, lastelaagri toetus, küttetoetus ja muu toetus.

Riigieelarvest rahastatavad ja sotsiaalhooldekande seaduse alusel linnavalitsuse poolt välja makstavad toetused on toimetulekutoetus ja vajaduspõhine peretoetus.

Võru Linnavalitsuse omandis on kokku 27 munitsipaalkorterit kogupindalaga ca 932 m². Veel on linna omandis Nõõrimaa Tugikodu alla kuuluvad (koondnimetusega Räpina mnt 22 sotsiaalmaja) 11 sotsiaalkorterit (kogupind ca 321 m²) ja varjupaiga osa (ca 200 m²). Linnal oma üldhooldekodu ei ole, kuid 34-kohaline hooldekodu on olemas lähedal asuva Lõuna-Eesti Haigla AS koosseisus.

Võru linn on teeninduspiirkonnana kirjastatud 10 perearstil. Üldarstiabi teenust osutavad Perearst Agi Märdin OÜ (üks arst; Jüri 19a), OÜ Perearst Marje Toom (üks arst; Jüri 19a), FIE Kaja Kasak (Jüri 19), FIE Margit Kõivomägi (Jüri 19a), OÜ Võru Arst (neli arsti; Jüri 19a) ja Keslinna Perearstikeskus OÜ (kaks arsti; Lembitu 2). Jüri 19a näol on tegemist kunagise polikliinikuhoonega.

Setomaa vallas korraldab sotsiaaltööd sotsiaalosakond, mille koosseisus on: sotsiaalosakonna juhataja, kolm sotsiaaltööspetsialisti valla teeninduspunktides (Mikitamäel, Meremäel ja Värskas) ning viis avahooldustöötajat. Avahooldustöötajad jagunevad piirkondlikult järgmiselt: 2 inimest Meremäel, 1 inimene Mikitamäel ja 2 inimest Värskas. Lisaks töötab vallas lastekaitse spetsialist ning üks sotsiaalpedagoog kõigi valla haridusasutuste peale kokku.

Setomaa vald korraldab järgmisi sotsiaalteenuseid: koduteenus, väljaspool kodu osutatav üldhooldusteenus, tugiisiku teenus lastele, täisealisele hoolduse seadmine, eluruumi tagamine, täiendavad vajaduspõhised teenused, saatja teenus koos transpordiga, tugiisiku teenus täiskasvanule, isikliku abistaja teenus, turvakodu teenus, varjupaiga teenus, sotsiaaltranspordi teenus, võlanõustamisteenus, lapsehoiu teenus, asendushooldusteenus, järelhooldusteenus, sotsiaalteenused raske ja sügava puudega lastele, vajaduspõhised sotsiaalteenused.

Vallas on kolm hooldekodu, mis pakuvad ööpäevaringset hooldusteenust ehk väljaspool kodu osutatavat üldhooldusteenust: Mikitamäe hooldekodu (kohti 27), Meremäe hooldekodu (kohti 17), OÜ Värska Südamekodu (kohti 50). Lisaks valla territooriumil asuvatele hooldekodudele kasutavad valla elanikud hooldekoduteenust ka Vastseliina hooldekodus, Ristipalo hooldekodus, EELK Räpina Miikaeli Koguduse hooldekodus, Räpina Haigla hooldusosakonnas ja mujal.

Setomaa valla sotsiaaltoetused jagunevad sissetulekust sõltuvateks ja sõltumatuteks toetusteks:

Sissetulekust sõltumatud toetused: sünnitoetus, esimesse klassi astuja toetus, jõulutoetus, matusetoetus, prillitoetus, hooldajatoetus puudega lapse hooldajale, hooldajatoetus täisealise isiku hooldajale.

Sissetulekust sõltuvad toetused: ühekordne sotsiaaltoetus, erakorraline sotsiaaltoetus, toimetulekutoetus.

Valla elanikkonnas on suur vanaduspensionäride ja puuetega inimeste osakaal. Kehv on hooldekodude seisukord, piirkonnas puuduvad sõltuvushäiretega inimestele rehabilitatsiooniteenused, piisavalt ei ole munitsipaalaluruume ning olemasolevate olukord on

halb, seega on vajadus korrastada munitsipaalaluruume igas piirkonnas ning korraldada puudega inimeste eluruumide füüsilist kohendamist.

Esmatasandi tervishoiuteenus ehk perearsti vastuvõtt toimub Meremäel, Mikitamäel, Obinitsas ja Värskas. Pereõde vastuvõtt toimub Mikitamäel ja Värskas.

Võru vallas korraldab sotsiaaltööd sotsiaaltöösakond, mille koosseisus on osakonna juhataja, lastekaitsepetsialistid, sotsiaaltööspsialistid, avahoodusspetsialist ja -töötajad ning hooldustöötaja.

Võru valla territooriumil osutatakse perearstiteenust Lasvas, Oraval, Osulas, Vastseliinas ja Väimelas. Perspektiivseks arendusprojektiks on koostöös Võru linnaga rajatav esmatasandi tervisekeskus, kus lisaks perearstidele hakkaksid teenuseid pakkuma ka füsioterapeut, koduõde, ämmaemand jt spetsialistid.

Võru valla sotsiaaltoetused on järgmised: lasteaia- ja koolitoidu toetus, terviseiga seotud kulude toetus, küttetoetus, peretoetus, kriisitoetus, vältimatu sotsiaalabi ja erakorraline toetus.

Võru valla eelarvest makstakse järgmisi toetusi: lapse sünnitoetus ja kinkepakk, matusetoetus, esmakordselt kooli mineva lapse toetus, kooli lõpetamise toetus, jõulutoetus lastele, hooldekodu kohamaksu toetus.

Võru vald korraldab toimetulekutoetuse, täisealisele hooldusvajadusega isikule hooldajatoetuse, puudega lapse hooldajatoetuse, raske ja sügava puudega lastele sotsiaalteenuste osutamise toetuse andmist.

Võru vallas tegutseb kolm hooldekodu: Sõmerpalu hooldekodu (Järvere küla) – 49 kohta, Kääpa Sotsiaalkeskus (Kääpa küla) – 25 kohta ja Vastseliina hooldekodu – teenust pakub erasektor.

Valla territooriumil osutatakse perearstiteenust Lasvas, Oraval, Osulas, Vastseliinas ja Väimelas. Perspektiivseks arendusprojektiks on koostöös Võru linnaga rajatav esmatasandi tervisekeskus, kus lisaks perearstidele hakkaksid teenuseid pakkuma ka füsioterapeut, koduõde, ämmaemand jt spetsialistid.

Rõuge vallas korraldab sotsiaaltööd sotsiaalosakond, mille koosseisus on osakonna juhataja, lastekaitsepetsialistid, sotsiaaltööspsialistid ja avahoodustöötajad.

Sotsiaalvaldkonnas teostatakse järgmisi toimingud: sotsiaalnõustamine, toimetulekutoetuse maksmine, sotsiaaltoetuste maksmine, hooldajatoetuse maksmine, sotsiaalteenuste osutamine, eestkoste seadmine, laste ja lastega perede hoolekande korraldamine, vanemliku hoolitsuseta jäänud laste asendushooldusele paigutamine, eakatele ja puuetega inimestele vajalike teenuste osutamine, koduteenuste osutamine, hooldekodusse paigutamine.

Sotsiaaltoetused Rõuge vallas on järgmised: sünnitoetus, esimesse klassi astuja toetus, koolivormi toetus, põhikooli lõpetamise toetus, laste ja noorte prillitoetus, laste abivahendite toetus, jõulutoetus lastele ja eakatele, eakate juubelitoetus, matusetoetus, erakorraline toetus, täiskasvanute abivahendite toetus, ravimitoetus, laste kooli- ja lasteaiatoidu toetus ja täiendav sotsiaaltoetus, sügava ja raske puudega lapse hooldajatoetus, sügava ja raske puudega täisealise hooldajatoetus.

Rõuge vallas on 2 hooldekodu: Rõuge Hooldekodu (27 kohta) ja Mõniste Hooldekodu Pihlakobar (21 kohta).

Rõuge Hooldekoduga ühes hoones paiknevad perearstikeskus, hambaravi ja apteek. See tagab kiire esmase arstiabi kättesaadavuse. Hooldekoduga samas majas töötavad veel massöör, juuksur ja maniküür-pediküür, seega ka need teenused on soovi korral kergesti kättesaadavad.

Mõniste teenusekeskuse hoone on ehitatud 2013. aastal ning hooldekodu Pihlakobar asub II korrusel. Teenusekeskuse I korrusel asub raamatukogu, ühe korra nädalas käib majas massöör ja juuksur. Samuti asub teenusekeskuse I korrusel perearstikeskus, mis võimaldab kiiret esmast arstiabi. Teenusekeskuse kõrval on A ja O kauplus. Õendusabi on tagatud koduõendusteenusega.⁵⁵

Rõuge valda teenindavad Rõuge perearstikeskus, Haanja perearstikabinet, Ruusmäe perearstikabinet, Misso perearstipraksis, Varstu perearstikabinet, Mõniste perearstikeskus.

Antsla valla poolt osutavad ja korraldavad sotsiaaltööd: sotsiaalnõunik, sotsiaaltöö peaspetsialist, sotsiaaltöötaja, lastekaitsetöötaja ja hooldustöötajad. Antsla vallas osutatakse järgmisi sotsiaalteenuseid: koduteenus, sotsiaaltransporditeenus, eluruumi tagamise teenus, tugiisikuteenus, üldhooldusteenus, täisealise isiku hooldusteenus, isikliku abistaja teenus, varjupaigateenus, turvakoduteenus, võlanõustamisteenus, asendushooldusteenus, järelhooldusteenus, päevahoiuteenus.

Antsla valla eelarvest makstavad sotsiaaltoetused on järgmised: abivajadusest sõltumatud mitteperioodilised toetused (sünnitoetus, kooli alustamise toetus, jõulutoetus, toetus asenduskodu teenusel olevale lapsele, õnnetusjuhtumi toetus, matusetoetus); abivajadusest sõltuvad mitteperioodilised toetused (toetus ravikulude hüvitamiseks ja abivahendi soetamiseks, toetus koolitarvete, riiete ja jalanõude soetamiseks, toiduraha toetus, küttepuude soetamise toetus, toimetulekutoetus); erivajadusest tulenevad toetused (hooldajatoetus, vältimatu sotsiaalabi toetus); riigieelarvest finantseeritavad sotsiaaltoetused (raske või sügava puudega lapse tugiisikuteenus, asenduskodu- ja järelhooldusteenus).

Ööpäevaringset hooldusteenust osutab MTÜ Antsla Tervisekeskus 35-le eakale või puudega inimesele, kes ei suuda kodustes tingimustes iseseisvalt toime tulla.

MTÜ Antsla Tervisekeskuse ruumides osutatakse igapäeva elu toetamise teenust ja toetatud elamise teenust kliendi kodus psüühiliste erivajadustega inimestele. Lisaks vallavalitsusele on toimetulekuraskustes pered saanud toidu- ja riideabi vallas tegutsevatelt kogudustelt. Päevakeskuse teenus on korraldatud Antsla Tervisekeskuse hoone keldrikorrusel, kus pakutakse igapäeva elu toetamise teenust puuetega inimestele. Päevakeskuse eesmärgiks on toetada puuetega inimeste igapäeva eluks ja võimalusel ka tööeluks vajalike oskuste omandamist. Päevakeskuses on toiduvalmistamise, pesupesemise, arvutikasutamise, käelise tegevuse ja pesemise võimalused.

Antsla valla piirkonda teenindavad 3 perearsti koos pereõdedega. Vastuvõtt toimub MTÜ Antsla Tervisekeskuse ning Kuldres endise vallamaja ruumides. Aastaks 2020 valmib uus esmatasandi tervisekeskus Antsla linnas.

Antslas on kiirabibrigaad, mis kuulub Lõuna-Eesti Haigla AS kiirabi koosseisu.⁵⁶

Eriarstiabi ja ka erakorraline meditsiini teenus on maakonna elanikele kättesaadav AS Lõuna-Eesti Haigla baasil, mis asub valla territooriumil Meegomäe külas.

⁵⁵ Rõuge valla arengukava 2018-2035

⁵⁶ Antsla valla arengukava 2018-2030

Omavalitsuste sotsiaal- ja avahooldustöötajate kohta annab ülevaate tabel 28.

Tabel 28 Sotsiaal- ja avahooldustöötajad maakonnas⁵⁷

KOV	Sotsiaaltöötajad	Avahooldustöötajad
Antsla vald	4	4
Rõuge vald	7	3
Setomaa vald	6	5
Võru linn	9	8
Võru vald	7	8
Kokku	33	28

Kokkuvõttes on kõikides omavalitsustes vajadus sotsiaalteenuste laiendamise (nt päevakeskused, pesuköögid, noorte perede nõustamine) ning nende kvaliteedi parendamise järele. Samuti on mitmel pool välja toodud vajadus tehnilise infrastruktuuri renoveerimise osas, sh erivajadustega inimestele ligipääsu tagamiseks avalikesse asutustesse.

Maakonna elanike tervisega seotud probleemidest on olulisemad kõrge haigestumus ja suremus südame- ja veresoonkonna haigustesse, vaimse tervise häirete kasv, alkoholisurmade rohkus ja alkoholi liigne tarvitamine, puuetega inimeste suur osakaal maakonna elanikkonnas ning ülekaalulisus ja rasvumine.

Maakonna tervise ja heaolu ülevaade 2018⁵⁸ võtab kokku tervise ja heaolu valitud näitajad ning annab võrdluse Eesti keskmisega.

Rahvastiku näitajate osas on suurimaks probleemiks naiste ja meeste tervena elatud aastad, mis on oluliselt Eesti keskmisest väiksem. Probleemiks on laste (0-14 aastat) ja eakate 65+ osatähtsuse protsent elanikkonnast ehk maakond eristub muust Eestist väiksema laste ja suurema eakate osakaaluga elanikkonnast.

Võrdsete võimaluste näitajate osas on murekohtadeks madalam tööhõive määr ning madalam keskmine brutopalk. Suureks probleemiks on ka suhteline vaesuse määr (sh laste osas) ning abivajavate laste suur hulk.

Rahvastiku tervise seisundi osas on suurimateks probleemideks depressioon ja alkoholisurmade rohkus ning puudega inimeste suur osakaal elanikkonnast. Tervislikke eluviise mõjutab enim alkoholi liigtarbimine ning ülekaalulisus ja rasvumine.

Murekohaks on tulesurmad, liiklusõnnetused ja joobes juhtimine.

Maakonna elanike tervisega seotud probleemidest on olulisemad kõrge haigestumus ja suremus südame- ja veresoonkonna haigustesse, vaimse tervise häirete kasv, sõltuvusainete liigne tarvitamine, puuetega inimeste suur osakaal maakonna elanikkonnas.

Eesti keskmisest on väiksem registreeritud töötuse määr, mis on Võru maakonnas 2018. a 4,3% (Eesti keskmine registreeritud töötuse määr on 6,8%).

⁵⁷ Info saadud omavalitsuste kodulehtedelt

⁵⁸ Tervise ja heaolu andmete kohta leiab täiendavat infot www.terviseinfo.ee/maakonnatervis

Positiivne on ka suitsetajate väiksem protsent Eesti keskmisest ning paremad näitajad elukoha turvalisuse ja kuritegevuse osas.

Ka perearstide arv ja teenuse kättesaadavus on võrreldav Eesti keskmisega.

Tabel 29 Omavalitsuste sotsiaal- ja tervishoiuasutused

KOV	Sotsiaal- ja tervishoiuasutused
Antsla vald	MTÜ Antsla Tervisekeskus
	Perearstipraksised
	Lõuna-Eesti Haigla AS kiirabibrigaad
	Apteek
	Hambaravi Vana-Antslas
	Sotsiaaleluruumid
	Invabussi teenus
Rõuge vald	Rõuge hooldekodu
	Ruusmäe sotsiaalmaja
	Perearstipraksised (Rõuge perearstikeskus, Haanja perearstikabinet, Ruusmäe perearstikabinet, Misso perearstipraksis, Varstu perearstikabinet, Mõniste perearstikeskus)
	Misso Apteek
	Misso sotsiaalkeskus
	Sotsiaalkorterid
	Mõniste Sotsiaal- ja Tervishoiukeskuse hoones hooldekodu Pihlakobar
	Hambaravi Rõuges
	Apteegid Rõuges ja Varstus
Setomaa vald	Mikitamäe hooldekodu
	Meremäe hooldekodu
	Väraska perearstipraksis
	Meremäe perearstipraksis
	Mikitamäe perearstipraksis
Võru linn	Nöörimaa Tugikodu
	Võru Pensionäride Päevakeskus ja tema allorganisatsioonid
	Võrumaa naiste tugikeskus
	MTÜ Toetuskeskus Meiela
	Perearstipraksised (10 praksist)
	Puuetega Inimeste Koda ja tema allorganisatsioonid
	PMA AS Võru Kliinik
	Võrumaa Töökeskus
	Apteegid
	Võru Järve Kool (HEV-laste kool)
Võru vald	Lõuna-Eesti Haigla AS (sh hooldusravi ja taastusravikeskused)
	Laste ja noorte vaimse tervise kabinet
	MTÜ Lõuna-Eesti Erihooldusteenuste Keskus
	Perearstipraksised
	Hambaravi
	Apteegid
	Päevakeskused
	Vana-Vastseliina sotsiaalmaja
	Vastseliina hooldekodu
	Orava sotsiaalmaja
	Kääpa sotsiaalkeskus
	Sõmerpalu hooldekodu

Tabelist 29 nähtub, et Võru maakonna omavalitsustes on olemas sotsiaal- ja tervishoiuvaldkonna asutused, et pakkuda elanikele vastavaid teenuseid. Maakonna jaoks tuleb

kahtlemata oluliseks pidada Võrus asuvat Lõuna-Eesti Haiglat. Haiglas on olemas kirurgia-anestesioloogia, sisehaiguste ja psühhiaatriakliinik, diagnostika teenistus, õendusabikeskus ja hooldekodu (sh koduõendusteenus ja eakate päevahoid), sünnitus- ja günekoloogia osakond ning taastusravi keskus. Lisaks tegutseb Lõuna-Eesti Erihooldusteenuste Keskus, mis pakub erihooldus- ja rehabilitatsiooniteenuseid täiskasvanud psüühiliste erivajadustega inimestele. Teenustest pakutakse erihooldust, toetatud elamist ja töötamist, igapäevaelu toetamist, tugiisikuteenust, rehabilitatsiooniteenust, intervallhooldust ja teenuseid eakatele (sh ööpäevaringne hooldus, päevahoiuteenus). Keskuse juures tegutseb ka päevakeskus-klubi Mosaiik, mis on mõeldud puuetega inimestele vaba aja sisustamiseks. Samuti on keskusega seotud Võrumaa Töökeskus (Tartu tn 23, Võru), mis pakub igapäevaelu toetamise teenust.

4.2. Peamised sotsiaal- ja tervishoiu valdkonna analüüsist tulenevad järeldused

Alljärgnevalt on kokkuvõtvalt välja toodud peamised sotsiaal- ja tervishoiuvaldkonna analüüsist tulenevad järeldused ning eelnevalt välja toodud statistilistele andmetele.

Vajadus on teenuste edasise arendamise ja nende kvaliteedi parendamise järele, sh on aktuaalne esmatasandi tervisekeskuste arendamine.

Olemasolevat olukorda ja võimalusi arvesse võttes saab sotsiaal- ja tervishoiuvaldkonna fookusesse tõsta tervislike eluviiside kui ennetustegevuse propageerimise, esmatasandi tervisekeskuste (sh perearstiteenuse kättesaadavus ja kvaliteet, kodune õendusabi, füsioteraapia, ämmaemandusabi, hambaravi jm) arendamise, eriarstiabi kättesaadavuse Lõuna-Eesti Haigla baasil, sotsiaalhoolekande teenuste arendamise ja kättesaadavuse (teenused on nutikalt korraldatud ja kättesaadavad sõltumata elukohast). Kogukonnaressursi kaasamine avalike teenuste loomisse ja osutamisse ning kogukondadele suurema vabaduse ja vastutuse andmine.

5. KODANIKUÜHISKOND, KULTUUR, SPORT JA ERIPÄRA.

5.1. Kodanikuühiskonna areng

Kogukonna aktiivsust saab kaudselt hinnata kolmanda sektori aktiivsete organisatsioonide arvukuse järgi. Kodanikuliikumise aktiivsus on oluline näitaja seoses võimekusega pakkuda (tulevikus) kohalikke avalikke teenuseid kolmanda sektori organisatsioonide kaudu.

Valdkonna tugevustena saab markeerida ühiste kogukondlike huvide ja aktiivsete eestvedajate olemasolu, nõrkustena aga elanike vähest valmisolekut erinevatesse võrgustikesse oma aja ja rahaga panustada. Samuti pole eestvedajaid siiski mitte alati piisavalt, mistõttu mõnes valdkondades ka võrgustikud puuduvad. Edasiste arendusvõimalustena saab välja tuua koostöö teistes piirkondades tegutsevate organisatsioonidega, samuti kohalike võrgustike tegevuse selgema eesmärgistamise ja koordineerimise.

Kodanikuliikumise tugistruktuuridest on Võru maakonnas olulisemad LEADER piirkondlikud tegevusgrupid: MTÜ Võrumaa Partnerluskogu, mis ühendab Võru maakonna kolme valda (Antsla, Rõuge ja Võru vald, v.a. Orava ja Misso piirkond) ning MTÜ Piiriveere Liider, mille

liikmeskonda kuuluvad Võru maakonnast Setomaa valla endised Värskä, Mikitamäe, Meremäe ja Misso vallad, Rõuge valla endise Misso valla ja Võru valla endise Orava valla osad. Tegevusgruppide põhieesmärgiks on kohaliku initsiatiivi ning kohaliku elu arendamine, tegevuspiirkonna integreeritud strateegia koostamine, elluviimine ja arendamine, tuginedes kolme sektori partnerlusele.

Võru maakonnas tegutseb ka MTÜ Kodukant Võrumaa⁵⁹

Vabaühenduste nõustajana on maakonnas oluline roll SA Võrumaa Arenduskeskusel.

Sihtasutuse üheks ülesandeks on toetada maakonna kodanikuühendusi piirkonna elukvaliteeti parandatavate projektide teostamisel. Samuti nõustab sihtasutus kogukondlikke koostöövõrgustikke.

Maakondlikku koostööd on näha aina rohkem, mis on kindlasti tingitud ka vajadusest, kuna materiaalsed võimalused on piiratud.

Võru maakonna vabaühenduste andmebaasi <https://vorumaa.ee/mtu/> on koondatud 49 organisatsiooni ja ühendust.

2017. aasta seisuga oli Võru maakonnas registreeritud 685 kolmanda sektori organisatsiooni (mittetulundusühingut ja sihtasutust), neist 247 Võru linnas. Külaliikumine on aastast aastasse aktiveerunud, mitmed seltsid etendavad kohaliku elu arendamisel olulist rolli. Seega võib öelda, et vabaühenduste roll kogukondlikes tegevustes ja piirkondade arengus on märkimisväärne.

Tabel 30 Vabaühenduste arv Võru maakonnas enne haldusreformi⁶⁰

Vabaühenduste arv	2007	2017	Muutus
Kogu Eesti	24 956	27 527	2 571
Võru maakond	629	685	56
Võru linn	324	247	-77
Antsla vald	31	43	12
Haanja vald	21	33	12
Lasva vald	18	30	12
Meremäe vald	22	33	11
Misso vald	9	29	20
Mõniste vald	10	17	7
Rõuge vald	30	46	16
Sõmerpalu vald	21	35	14
Ürvaste vald	21	27	6
Varstu vald	16	27	11
Vastseliina vald	22	34	12
Võru vald	84	84	0

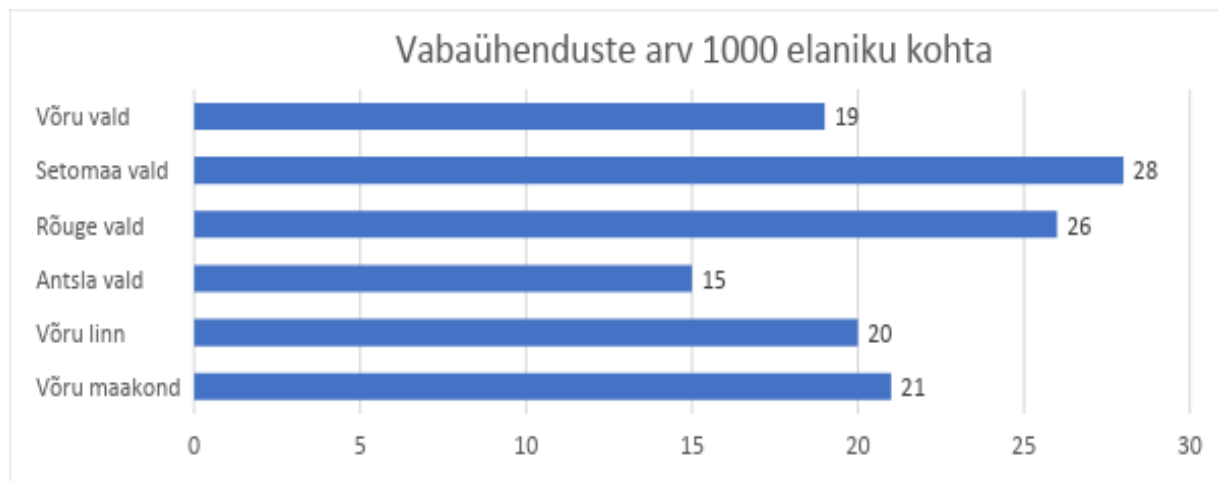
Mittetulundusühingute ja sihtasutuste arv maakonnas on võrrelduna 2007. aastaga tõusnud (vt tabel 30). Piirkondade lõikes valitsevad aga siiski küllaltki suured erinevused. Nii näiteks on kolmanda sektori organisatsioonide arv Võru linnas hoopis kahanenud, samal ajal aga Misso piirkonnas kolmekordistunud. Loomulikult tuleb siinkohal vaadata ka organisatsioonide

⁵⁹ www.kodukant.ee

⁶⁰ Statistikaamet, 2018

absoluutnumbreid, kuna suurema elanike arvuga omavalitsustes on neid märksa enam ja väiksemates vähem.

Kui võrrelda mittetulundusühingute ja sihtasutuste arvu elanike arvuga, siis on näha, et kõige aktiivseim on Setomaa vald (vt joonis 10). Maakonna keskmine aktiivsus (21 MTÜd/SAd 1000 elaniku kohta) on võrdne Eesti keskmisega (21), kusjuures Setomaa ja Rõuge vallad ületavad keskmist, Võru linn ja Võru vald on keskmise lähedal ning ainult Antsla vald jääb keskmisele näitajale alla.

Joonis 10 Vabaiühenduste arv 1000 elaniku kohta⁶¹

Maakonna omavalitsustes on mitmeid seltsi- või rahvamaja, samuti tegutsevad neis mitmesugused külaseltsid ja ringid (vt tabel 31). Vastavaid hooneid ning nende sisustust on viimase kümne aasta jooksul märkimisväärselt edasi arendatud. Paljud kolmanda sektori asutused on saanud oma tegevusele ka erinevaid toetusi, sh Leader-meetmest. Samas on elanikkonna vähenemisest tulenevalt suurenenud surve hoonetega seotud püsikulude katmiseks.

Tabel 31 Maakonna kultuuriasutused⁶²

KOV	Kultuuriasutused	Raamatukogud	Muuseum
Antsla vald	Kultuuri- ja spordikeskus	Antsla linnaraamatukogu	
	Tsooru rahvamaja	Linda raamatukogu	
	Linda rahvamaja	Haabsaare raamatukogu	
	Kaika seltsimaja	Urvaste raamatukogu	
	Antsla muusikakool	Kuldre raamatukogu	
	Uue-Antsla rahvamaja	Vaabina raamatukogu	
	Urvaste seltsimaja	Tsooru raamatukogu	
Rõuge vald	Rõuge rahvamaja	Rõuge raamatukogu	Mõniste muuseum
	Misso rahvamaja	Nursi raamatukogu	
	Haanja rahvamaja	Viitina raamatukogu	
	Ruusmäe rahvamaja	Sänna raamatukogu	
	Varstu kultuurikeskus	Misso raamatukogu	
	Mõniste rahvamaja	Haanja raamatukogu	
	Krabi Rahvamaja	Ruusmäe raamatukogu	
		Luutsniku raamatukogu	
		Mõniste raamatukogu	
		Kuutsi raamatukogu	

⁶¹ Statistikaamet, 2018

⁶² Omavalitsuste kodulehed ja arengukavad

		Krabi raamatukogu	
		Varstu raamatukogu	
Setomaa vald	Värskas kultuurikeskus	Meremäe Raamatukogu	Seto talumuuseum
	Seto Instituut	Obinitsa Raamatukogu	Obinitsa muuseum
	Obinitsa külakeskus		
Võru linn	Vana-Võromaa Kultuurikoda	Võrumaa keskraamatukogu	Dr. Fr. R. Kreutzwaldi muuseum
	Võro Instituut		Orelimuuseum
	SA Võru Kannel		
Võru vald	Parksepa rahvamaja	Hanikese raamatukogu	
	Puiga rahvamaja	Otsa raamatukogu	
	Vastseliina rahvamaja	Kääpa raamatukogu	
	Orava kultuurimaja	Lasva raamatukogu	
	Tsolgo rahvamaja	Sõmerpalu raamatukogu	
	Lasva rahvamaja	Osula raamatukogu	
	Sõmerpalu Teenuskeskus SA	Puiga raamatukogu	
		Parksepa raamatukogu	
		Kirepi raamatukogu	
		Orava raamatukogu	
		Vastseliina raamatukogu	
		Loosi raamatukogu	
		Vana-Vastseliina raamatukogu	
		Väimela Kutsehariduskeskuse raamatukogu	
		Tsolgo raamatukogu	

Võru maakonnas pakuvad noortele vaba aja sisustamise võimalusi avatud noortekeskused ja noortetoad.⁶³

Maakonnas tegutsevad ka noorteklubid, noortevolikogud ja noortekogud ning ülemaakonnaline Võrumaa Noortekogu, pakkudes noortele võimalust kaasa rääkida nende elu puudutavates olulistest küsimustes.

Noortevaldkonna puhul on tugevuseks aktiivsete ja maailma näinud noorte olemasolu. Samuti on maakonnas loodud võimalused mitmekesiseks huvihariduseks. Soovi noorsootöö valdkonda arendada ning noortega koostööd teha võib lugeda kõrgeks. Negatiivsete aspektidena saab välja tuua, et poiste võimalused hobi- ja huvitegevuseks võiksid olla laiemad (eelkõige tehnikavaldkond). Nõrkusena saab välja tuua ka maakonna noorte vähese aktiivsuse ning soovi avalikus elus kaasa rääkida, väheseid võimalusi osaleda otsustamisprotsessides ja kaitsta oma huvisid noori puudutavates valdkondades.

Noortele mitmekesiste arenguvõimaluste parendamist toetavad erinevad noorteprogrammid (Erasmus+: Euroopa Noored ning õpetajate ja haridusasutuste juhtide, õppe- ja karjäärinõustamise ja turvaliste kogukondade programmid). Samuti saab noorte pealehakkamist ja isetegevust soodustada programmis “Ettevõtlik kool” osalemine.

Riiklikult on noortevaldkonna arendamise aluseks „Noortevaldkonna arengukava 2014-2020“. Arengukava aluseks on võetud noorte olukord ja selle muutustrendid, ühiskonna arengud ja riigi ees seisvad väljakutsed, noortevaldkonna olukord ning suundumused Euroopas ja kogu maailmas.⁶⁴

⁶³ Märkus: Noortekeskuste ja noortetubade osa on täpsemalt kajastatud peatükk 3.5 Noorsootöö juures.

⁶⁴ www.hm.ee/et/tegevused/noortevaldkond

5.2. Sport

Võru maakonnas on loodud soodsad tingimused, tegelemaks mitmete erinevate spordialadega. Eriti on levinud talispordialad.

Võrumaa Spordiliit⁶⁵ ühendab Võrumaal tegutsevaid spordiklubisid, -seltse ja -ühendusi spordiliikumise edendamiseks ning tegevuse koordineerimiseks. Spordiliit korraldab koostöös spordiklubidega maakonna täiskasvanute meistri- ja karikavõistlusi. Teeb koostööd Koolispordi Liiduga, Võrumaa Arenduskeskuse, maakonna omavalitsuste, spordiklubide ja kõigi teiste tervist edendavate organisatsioonidega. Aitab viia ellu maakondlikke ühisprojekte (sh Võrumaa Mängude ja sellesse sarja kuuluvate liikumisharrastuse sündmuste turundamine, arendamine, jooksu ja suusasarja korraldamine jm).

Eesti spordiregistri⁶⁶ andmetel on Võru maakonnas on 185 spordiobjekti, 72 spordiorganisatsiooni, 10 spordikooli (Helios Võru Jalgpallikool, Huvikool Budokeskus, Pikakannu Huvikool, Spordiühing Ekstreempark, Võru Judokeskus, Võru Korvpallikool, Võru Spordikool, Võru Sulgpalliklubi Sulgpallikool, Võrumaa Malekool) ja 2 779 spordilade harrastajat.

Võrus asub spordikeskus, kus asuvad kergejõustikumanež, sportmängude väljakud, judo- ja jõusaal. Võru linnas asub Eestis ainulaadne betoonist skatepark. Maakonna ainuke siseskatepark asub Vastseliinas. Harrastajate suureks sooviks on, et ka Võru linna loodaks uus siseskatepark. Maakonnas on nelja rajaga 25 meetrine siseujula Väimelas ja Värskas Veekeskuse 25 m ujula Värskas ning 6 täismõõtmega staadionit. Võru maakonnas on suusakeskused Haanjas (seal on ainsana maakonnas võimalik läbi viia ka rahvusvahelisi võistlusi), Kubijal, Värskas ja Vastseliinas. Lisaks on Vastseliinas ja Haanjas laskesuusatiirud ning Andsumäel renoveeritud rajakattega suusahüppetrampiin. Sõmerpalus asub rahvusvahelistele nõuetele vastav staadionikrossirada. Täismõõtmega võimlad asuvad Kääpa, Puiga, Rõuge ja Kuldre Põhikoolis, Varstu Keskkoolis, Parksepa Keskkoolis ning Krabi Koolis. Normaalmõõtmega võimlad on Võru Spordikoolis, Võru Kreutzwaldi Koolis, Vastseliina, Värskas ja Antsla gümnaasiumis ning Krabi, Osula ja Sõmerpalu Põhikoolis. Maakonnas on kaks siselasketiiru Antslas ja Vastseliinas.

Maakonnas on soodsad tingimused orienteerumisega tegelemiseks – koostatud on orienteerumiskaardid ja olemas on MOBO rajad (mobiilne orienteerumine).

Seega on sportimiseks vajalik tehniline infrastruktuur maakonnas olemas.

Omavalitsused vajavad uusi palliplatse, terviseradu ja välijõusaale. Murekohaks on olemasoleva spordivarustuse vananemine.

⁶⁵ www.vorumaaspordiliit.ee

⁶⁶ www.spordiregister.ee

5.3. Kultuur ja omapära

Antsla vallas tegutseb 1 kultuurikeskus (Antsla linn), kolm rahvamaja (Uue-Antsla küla, Tsooru küla, Kobela alevik), 2 seltsimaja (Kaika küla, Urvaste küla) ning 7 raamatukogu (Antsla linnaraamatukogu, Kuldre, Urvaste, Vaabina, Kobela, Tsooru, Haabsaare).

Olulisematest kultuurisündmustest toimuvad Antsla vallas Urbanipäeva laat, Karula kihelkonna pillilaager, Hauka Laat, Urvaste Kihelkonna päevad, Antsla piirkonna laste laulu- ja tantsupidu, Tantsuselts Pärliline tänukontsert, Hauka Rock bändilaager, Vanaaja jaanituli, Tsooru mälumänguturniir jne.

Rõuge vallas tegutseb 4 rahvamaja (Rõuge, Mõniste, Haanja, Ruusmäe) ja 2 kultuurikeskust (Varstu, Misso).

Vallarahvale pakuvad oma teenuseid avalikud raamatukogud Rõuges, Viitinas, Nursis, Sännas, Varstus, Krabis, Kuutsis, Mõnistes, Haanjas, Ruusmäel ja Luutsnikul.

Mõnistes asub Mõniste Talurahvamuuseum, mis on Võru Instituudi muuseumiosakonna osa.

Olulisematest kultuurisündmustest toimuvad Rõuge vallas Metsavenna jaanituli, Plaani käsitsi heinaniitmisvõistlus, Suure-Munamäe vaatetorni sünnipäev, Rõuge muinaspäev, Rõuge järvekontsert, Kalapüügivõistlus „Viitina Kuurits“, Rõuge Priitahtlike Pritsumeeste Käräja, Rogosi mõisa sügislaat, Munamäe-Võru maastikujooks, Haanja Maraton jne.

Setomaa valla suurim hallatav kultuuriasutus on Värskas Kultuurikeskus. Kultuurisündmusi saab läbi viia ka Saatse Seminarikeskuses, Lüübnitsa Külakeskuses, Mikitamäe ja Meremäe teeninduspunktides, Obinitsa Külakeskuses ning Värskas, Meremäe ja Mikitamäe kooli ruumides, raamatukogudes, muuseumides.

Setomaa valla suurimaks mainesündmuseks on Seto Kuningriik. Iga-aastaselt korraldab vald ka Lüübnitsa sibula- ja kalalaata ning Seto Folki. Iga kolme aasta tagant toimub Värskas Seto Leelopäev. Suursündmusteks on ka Seto Külävüü Kostipäiv, Ostrova Festival, Treski Kүүni kontserdid, Seto Jaanituli ja Värskas Veepidu.

Võru vallas tegutseb 7 kultuurimaja/rahvamaja: Lasva, Orava, Parksepa, Puiga, Tsolgo, Vastseliina rahvamaja ja Pikakannu seltsimaja (delegeeritud teenus), Navi ja Tagaküla seltsimajad. Tsolgo rahvamaja on antud rendile MTÜle, kes osutab vallale lepingu alusel kultuuriteenust. Parksepa ja Puiga rahvamajad asuvad koolidega samas majas ja kasutavad tegutsemiseks kooli ruume ja saali. Rahvamajade hooned on valdavalt korras või osaliselt rekonstrueeritud. Endise Sõmerpalu Põhikool hoone baasil tegutseb SA Sõmerpalu Teenuskeskus, mille üheks ülesandeks on mh kultuuri- ja vaba aja tegevuste pakkumine.

Valla territooriumil tegutseb 15 raamatukogu: Hanikese, Kääpa (asub sotsiaalkeskuses), Lasva, Loosi, Osula (asub Osula põhikoolis), Otsa (Lasva laenutuspunkt), Parksepa (raamatukogud on sotsiaalmajas ja koolis), Tsolgo, Kirepi (asub Kose aleviku kortermajas), Orava, Puiga (asub Puiga põhikoolis), Sõmerpalu, Vana-Vastseliina, Vastseliina ja Väimela raamatukogu (asub Võrumaa Kutsehariduskeskuses ja teenindab eelkõige õpilasi).

Võru valla territooriumile jääb Vastseliina Piiskopilinnus, mille tegevust juhivad valla poolt hallatav sihtasutus. Omanäoliseks Võru vallas paiknevaks objektiks on SA Piusa juhitud Piusa

külastuskeskus. Vallas asub veel August Teppo Lõõtsamuuseum (eramuseum), mis paikneb Loosu külas pillimeistri kodutalu, 19. sajandist pärit rehehoones.

Võru vallas korraldatakse kümneid traditsioonilisi sündmusi, neist suurimateks on Sõmerpalu motokross, Lindora laat ja Vastseliina maarahva laat, kus on tuhandeid külastajaid.

Traditsioonilisteks üritusteks on kujunenud ka nt Lasva järve tulemuusika vaatemäng ja Vana-Vastseliina Tulede öö.

Võru linna hallatav kultuuriasutus on Võrumaa Keskraamatukogu. Võrumaa Keskraamatukogu näol on tegemist maakonnaraamatukoguga, mis asub Võru linnas Jüri 54 II ja III korrusel. II korrusel asub lasteosakond, mille Tähesaalis korraldatakse näitusi. III korrusel on 34-kohaline lugemissaal koos teatmestu ja kojulaenutusega. Konverentsisaalis on võimalik vaadata erinevaid näitusi ja osaleda loengutel, raamatuesitlustel jt sündmustel.

Võru linnas tegutseb kolm muuseumi – Vana-Võrumaa Kultuurikoda (Võrumaa Muuseum) ja Dr. Fr. R. Kreutzwaldi Memoriaalmuuseum Võru Instituudi muuseumiosakonnana ja orelimuuseum (MTÜ Kriisade Orelid).

Võru linn on osaline ka SA-s Võru Kannel. Koorimuusika traditsioonid on maakonna tippkollektiivide baasil koondunud suures osas Võru Kandlesse, kus tegutsevad segakoor Hilario, segakoor Tervis, naiskoor Tempera, Võru Naiskoor, Võru Meeskoor. Maakondlikult on tegutsemas mitmeid heal tasemel koore, neist edukam on Lasva Meeskoor.

Pillimängu traditsioonidega paistab Võru maakond silma süvamuusika poolest. Kandles toimuvad vabariiklikult tunnustatud Võru Vaskpillipäevad ja Ed. Tamme nimeline puhkpillifestival. Võru Muusikakoolis toimuvad Klaverifestival ja akordionimuusika päevad. Tegutseb kõrgetasemeline Võru Muusikakooli Sümfonjettorkester, Võru ja Kungla puhkpilliorkestrid. Muusikaõppe tuumik on koondunud Võru Muusikakooli, kus õpetatakse ka rahvapille.

Võru maakonna tantsukultuuri on viimasel ajal tugevate rahvatantsurühmade kõrvale nagu Hopser, Siisik, Kandle segarühm, Kabujalakesed, Tsõõr, Viire lisandunud palju uuenduslikku. Tegevust on alustanud mitmeid tantsuklubisid, kus viljeldakse täna-, modern- ja breiktantsu. Võimlemisklubide tegevus on vabariigis esirinnas.

Maakondliku kultuurielu keskuseks on SA Võru Kannel, kus tegutsevad maakonna tippkollektiivid, aastas toimub Kandles üle 60. teatrietenduse, üle 70. kontserdi, üle 1100 kinoseansi ning üle 30 maakondliku tähtsusega suurskogunemise (festivalid, messid, konverentsid, kokkutulekud). Võru Kandles tegutseb ainus maakondlik non-profit Võru Linnagalerii ning vabariigis ainus maakonnakeskuses tegutsev Europa Cinemas litsentsi omav kino Kannel. Samuti on tegemist ainsa kohaga, kus saab esitada professionaalseid teatrietendusi ja korraldada akustilisi suurskontserte.

Maakonna kultuurielu ilmestavatest suurüritustest toimuvad traditsiooniliselt Võru pärimustantsu Festival, Võru Lastefestival, Võru Linnapäevad, Võhandu Maraton, Võru Vaskpillipäevad, Lasva järvemuusika jt.

Võru maakonna eripäraks on võro ning seto keele ja kultuuriruumi olemasolu.

Ajalooline Võrumaa koosneb kaheksast osast: Karula, Hargla, Urvaste, Rõuge, Kanepi, Põlva, Räpina ja Vastseliina kihelkonnast. Need kihelkonnad on põlised võro keele alad. Nii hõlmab

ajalooline Võrumaa praeguste Võru, Põlva, Valga ja Tartu maakondade osi, samuti osi Põhja-Lätis. Võru kultuuriruum on seotud inimestega ja nende mõttemaailmaga. See on määratud inimestega, kes ise kannavad võru keelt ja kultuuri, aga ka nendega, kes selle vastu huvi tunnevad, olemata ise keele ja kultuuri kandjad. Vana-Võrumaa põlise rahvakultuuri kujunemisel mängisid olulist rolli kaugus keskustest ja sidemed idapoolsete aladega, kuid erinevalt Eesti muudest piirkondadest on põliskultuur säilinud suhteliselt elujõulisena.

Võru maakonna omavalitsustes räägitakse suuremal või vähemal määral võru keelt. Võru keel on vana Lõuna-Eesti hõimukeele üks järeltulija ja suhteliselt laialt kasutatav vaatamata sellele, et Eestis seda ametlikult eraldi keeleks ei tunnistata. Võrukesed ei pea ennast rahvusvähemuseks, küll aga keelevähemuseks. Võru keele aktiivseid ja passiivseid kasutajaid on 2011. a rahvaloenduse andmetel umbes 70 000.

Piirkonna eripäraks ongi võru ja seto keele kõnelemine, mis on ka elanike identiteedi peamiseks aluseks. Peale selle arvestab piirkonna maarahvas paljuski veel külakogukonna arvamuse ja tavadega, ka linnas elavatele võrukestele on oma suguvõsa küllaltki tähtis. Võrukestel on alles palju iidseid kombeid, nagu näiteks ristipuude austamine ja sõirategu. Setot toetavad sügavale juurdunud õigeusklikud tavad. Setodelt on UNESCO vaimse kultuuripärandi esindusnimekirja kantud kordumatu laulmistava seto leelo, Vana-Võromaalt on esindusnimekirjas võrokeste elav ja rikkalik suitsusauna kombestik.

Viimasel kümnendil on alguse saanud mitmeid algatusi, mis põhinevad võru kultuuriruumi mõjul. Täna on küllalt laia tuntuse saanud Uma bränd, mis märgib kultuuriruumiüleseid ettevõtmisi. Brändi tekkimise aluseks on Uma Leht, mis kasutas esimesena mõistet Uma. Olulisimaks märgilise tähendusega brändiks on Uma Mekk⁶⁷ - Leader-meetmest rahastatud projekt kui Võrumaa päritoluga toidu kaubamärgis, mille eesmärk on tunnustada Võrumaa põllumeest, ettevõtjat, toidutootjat, iga tublit maaharimise ja toidulauaga seotud töötajat.

Uma Meki märgi ümber on tekkinud ka aktiivne toidutootjate võrgustik, samuti on märk motiveerinud tunnustuse, koolituste ja nõuannete kohalike tootjaid ja innustanud uusi tegijaid kasvatama ning tootma. Toiduvõrgustiku tegevusi rahastatakse PATEE programmist. Üheks tuntumaks tegevuseks Uma Meki raames on saanud Uma Meki Suurlaat, mis on toimunud iga-aastaselt alates 2010. aastast ning kujunenud tootjate ja küllastajate jaoks oluliseks laadaks.

Teiseks suureks ühisürituseks võru kultuuriruumis on olnud Uma Pido⁶⁸ korraldamine. Tegemist on võrukeelse laulu- ja rahvapeoga, mis on toimunud nüüdseks juba viiel korral – 2008, 2010, 2013, 2016 ja 2018 aastal. Peo eesmärgiks on tõmmata tähelepanu Võrumaa kihelkondade keelele ja kultuurile. Uma Pido võib nimetada ka ülemaailmseks võrukeste kokkutulekuks ja selle eesmärk on tugevdada paikkondlikku ühtekuuluvustunnet ja identiteeti võru kultuuri- ja keeleruumis.

Mõlemad suurüritused (Uma Meki suurlaat ja Uma Pido) on olnud edukad ühissettevõtmised, mis jätkuvad ka tulevikus. Uma Meki algatuse juures on vedajaks ja toetajaks olnud Võrumaa Partnerluskogu tegevuspiirkond ja selle organisatsioon. Uma Pido on toimunud Võru Seltsi ja Võru Instituudi eestvedamisel, Võrumaa Partnerluskogu on olnud toetajaks.

⁶⁷ www.voruleader.ee/uma-mekk

⁶⁸ www.umapido.ee

Võrumaa keele ja kultuuriruumi piirkondliku eripära ja ühtsuse toetajate ning hoidjatena toimetavad Võro Instituut ja MTÜ Võro Selts VKKF.

Võro Instituut⁶⁹ on 1995. aastal Kultuuriministeeriumi juurde loodud teadus- ja arendusasutus. Instituudi tegevuse põhieesmärk on edendada teadus- ja arendustegevust eelkõige ajaloolisele Võrumaale eriomastes küsimustes, keskendudes keelilise ja kultuurilise eripära uurimisele ja säilitamisele. Uuritakse nii võru keelt ennast kui ka kultuuriprotsessi ja identiteeti. Tulemuseks on keele elavas kasutuses püsimist toetavad abinõud (sõnavara, grammatikad, õppemethodikad ja –materjalid; käimas on keeletõlkemasina loomine). Instituut koordineerib keelepesa tegevust (lasteaedades ja koolides võrukeelse õppe edendamine), korraldab konkursse, tegeleb koostöö edendamise ning infovahetusega.

Instituudi koosseisu kuuluvad Mõnistõ Talorahvamuusõum, Vana-Võromaa kultuurikoda, Dr. Fr. R. Kreutzwaldi Memoriaalmuusõum ja Põlva Talorahvamuusõum. Võro Instituut majandab ka Vana-Võromaa e-poodi, mille eesmärgiks on pakkuda Vana-Võromaa käsitöömeistrite tehtud tarbe- ja iluasju, mis kannavad endas nii Võromaa loodust kui mustreid, võrokese mõtteviisi ja kuraasi, alalhoidlikkust ning praktilisust.

Võro Instituut plaanib ka edaspidi olla Vana-Võrumaa piirkonna kultuurilise eripära kompetentsikeskuseks.

Võro maakonnas on kultuurimälestiste registri⁷⁰ andmetel 2008 mälestist. Kultuuripärandi ja kultuuriväärtusliku keskkonna väärtustamise ja säilitamisega tegeleb Muinsuskaitseamet. Võro maakonnas on Muinsuskaitseametil oma esindus. Üleriigiliselt on olulised olnud „Pühakodade säilitamine ja arengu“ ja „Looduslike pühapaikade“ programmid. Võro maakonnas on jätkuv vajadus mõlema suunaga tegelemise järele. Maakonna arhitektuuri-, ajaloo-, tehnika-, kunsti- ja arheoloogiamälestiste säilimine ja areng on valdkonna üldiseks eesmärgiks.

Arendustegevuste seisukohalt on olulised järgmised eesmärgid:

- kogukonnale ideede andmine võru keele kasutusvõimalusteks;
- paikkonna põliste kultuuritavade enam nähtavale toomine;
- Vana-Võrumaa kultuuripärandi võimaluste (keel, kombestik) kasutamine piirkonna mainekujundusel ja ettevõtluses: mainekujundusürituste initsieerimine, kultuuripärandi nähtuste tutvustamine ja esitlemine eri vormides (tekstiline tutvustamine, visualiseerimine);
- koostöös võrukeelsetest loomeinimestega (muusikud, kirjanikud, kunstnikud, näitlejad) võru kultuuri pidev propageerimine;
- võru keele keskkondade loomine ennekõike lastele ja noortele: lasteaias keelepesad, koolides keele-kultuuri õpe, lastelaagrite korraldamine koostöös kogukonna organisatsioonidega ja võrukeelsete raamatute väljaandamine;
- koostöö ja infovahetuse korraldamine nii toimuva kui kavandatava osas: infolist ummamuudu, võrokõisi tsõõriklaud oluliste teemade aruteluks, meediasse uudiste koostamine ja edastamine (võrukeelsed raadiouudised, koostöö ERR Võro maakonna korrespondendiga, info kohalikesse ajalehtedesse, sh Uma Lehte).

⁶⁹ www.wi.ee

⁷⁰ <https://register.muinas.ee>

MTÜ Võro Selts VKKF⁷¹ tegutseb samuti võru keele ja kultuuri elujõu säilimise nimel, andes välja Võro-Seto Tähtraamatut (kalendrit), ajalehte Uma Leht, korraldades regulaarselt ühiseid kokkusaamisi kõigis kihelkondades ja Uma Pido, viies läbi iga-aastast Kaika suveülikooli ning on aidanud teha lastele võrukeelseid multikaid.

Võru maakonnas on esindatud seto kultuuriruum, mille uurimise ja säilitamisega tegeleb Seto Instituut⁷². Sihtasutus Seto Instituut on 2010. aasta kevadel loodud organisatsioon, mille ülesandeks on koordineerida ja edendada Setomaa ja seto kultuuri alast teadustööd ning tutvustada teadustööde tulemusi laiemale avalikkusele. Seto Instituut annab alates 2013. aastast välja raamatusarja "Seto kirävara" ning korraldab Setomaa ajalehe tellimist (lehte annab välja Setomaa Liit). Instituut korraldab teadusteemalisi üritusi ja seto kultuuri alast õpet, tehes koostööd teiste Setomaa asutuste ja inimestega. Osaleb projektides, mille eesmärgiks on omakultuuri ja keeleruumi arendamine. Organisatsiooni väljakutseks on püsirahastuse puudumine, millest tulenevalt toimuvad tegevused suures osas projektipõhiselt.

Setomaa arengu seisukohalt on oluline MTÜ Setomaa Liit.⁷³ Setomaa Liidu liikmed on Setomaa vald ja MTÜ Seto Kongressi Tugiühing.

Setomaa Liidu eesmärk on:

- Seto etnilise kultuuri säilitamine, edendamine ja tutvustamine, kultuuripärandi väärtustamine;
- Setomaa sotsiaalse ja majandusliku arengu toetamine ning ühiskondliku heaolu parendamine;
- Setomaa elukeskkonna väärtustamine, õppimis- ja ettevõtlusvõimaluste arendamine;
- Setomaa elanike ühishuvide esindamine ja kaitsmine kõigis eluvaldkondades, sellealase koostöö arendamine.

Seto Kongress on Setomaa ja seto rahva esinduskogu. Seto Kongress arutab probleeme ja langetab otsuseid, mis puudutavad Setomaa kultuurilist, majanduslikku ja poliitilist arengut. Seto Kongress toimub korraliselt iga kolme aasta tagant. Seto Kongressi Tugiühing on Seto Kongressi eesmärgi ja otsuseid ning otsuste täideviimist toetav vabatahtlik ühendus. Ühingu tegevuse põhieesmärk on seto rahva kestmajäämine ning Setomaa loodusliku, kultuurilise, sotsiaalse ja majandusliku keskkonna hoidmine ja parandamine. Seto kuninga Peko maapealne asemik on ülemsootska, kes valitakse iga aasta toimuval Seto Kuningriigi päeval.

MTÜ Taarka Pärimusteatri põhieesmärk on läbi pärimusteatri hoida ja arendada seto kultuuri ning oma tegevusega rikastada kogu Lõuna-Eesti kultuuriruumi.

MTÜ Seto Käsitöö Kogo, mille eesmärk on seto traditsioonilisel käsitööl põhineva ettevõtluse arendamine seto käsitöötraditsiooni järjepidevuse ja säilitamise kaudu. Originaalne on ka Seto Külavüü⁷⁴, mis on soovituslik turismimarsruut koos piirkonna huvipakkuvate peatuskohtadega.

MTÜ Seto Kuningriigi Kroonikogo annab välja kvaliteedimärki Seto Kimmäs⁷⁵, mis on toote/teenuse kvaliteedi märk, mille kasutamise õigus antakse konkreetse toote või teenuse

⁷¹ www.voroselts.ee

⁷² www.setoinstituut.ee/

⁷³ <https://www.setomaa.ee/>

⁷⁴ www.visitsetomaa.ee

⁷⁵ www.kogo.seto.ee

jaoks, millel seda taotletakse. Kvaliteedimärgiga Seto Kimmäs saab tähistada Setomaa kultuurile omaseid tooteid ja teenuseid.

Setomaa arengut toetavad Setomaa kultuuriprogramm, Setomaa arengu programm ja Noored Setomaale toetuskeem.

5.4. Peamised kodanikuühiskonna, eripära-, kultuuri- ja spordivaldkonna analüüsist tulenevad järeldused

Alljärgnevalt on kokkuvõtvalt välja toodud peamised kodanikuühiskonna, eripära- kultuuri- ja spordivaldkonna analüüsist tulenevad järeldused Võru maakonna osas, tuginedes eelnevalt välja toodud statistilistele andmetele.

- Kodanikuühenduste arv on järjepidevalt kasvanud. Maakonna keskmine kolmanda sektori organisatsioonide koguarv 1 000 elaniku kohta on võrdne Eesti keskmisega, kusjuures Setomaa ja Rõuge vallad ületavad keskmist, Võru linn ja Võru vald on keskmise lähedal ning ainult Antsla vald jääb keskmisele näitajale alla. Mittetulundussektori arenguid võib üldjoontes lugeda positiivseteks. Organisatsioonide omavahelist koostööd võib lugeda heaks, mõnes valdkonnas on aga eestvedajatest puudus.
- Kõigis maakonna omavalitsustes on olemas seltsi- või rahvamajad, samuti tegutsevad neis mitmesugused külaseltsid. Seega on enamjaolt hoonete näol loodud ka võimalused tegevuste läbiviimiseks. Väljakutseks on seltside võimekuse kasvatamine ning seeläbi nende majandusliku toimetuleku suurendamine. See on oluline, kuna ka omavalitsuste tugi sektorile ei ole enamasti suurenev.
- Positiivseks võib lugeda noortekeskuste ja -tubade head kaetust üle maakonna. Keskused on olulised, pakkumaks noortele kooli- ja huviringidevälist vaba aja veetmise võimalust. Samuti on noortekeskustel sageli võimalus kohaliku elu arendamisel erinevate projektide kaudu kaasa rääkida. Väljakutseks on mitmekesiste vaba aja veetmise võimaluste edasine arendamine, samuti on puudus poistele suunatud huviringidest ja tegevustest täisealiste noortele.
- Võru maakonnas on palju spordirajatise, samuti pakub mitmekesine maastik võimalust tegeleda erinevate spordialadega ja aktiivse liikumisega. Arendamist vajab sporditöötajate omavaheline koostöö. Kohati on probleemiks ka spordirajatiste vähesus ja halb seisukord. Omavalitsused vajavad uusi palliplatse, terviseradu ja väljõusaale. Murekohaks on olemasoleva spordivarustuse vananemine. Vajalikud on investeeringud olemasolevate spordirajatiste parendamiseks ning uute rajamiseks.
- Võru ja seto kultuur on elujõulised. Peamisteks piirkonna kultuuri uurijaks, ühtsuse ja eripära toetajaks on võru ja seto instituudid. Väljakutsed on seotud võru ning seto kultuuri, sh keele sagedasema kasutamisega igapäevaelus.

Piirkonna peamiste tugevustena on võimalik välja tuua kultuuriline eripära ning mitmekesisus. Samuti on oluline eestvedajate ning tuntust koguvate brändide olemasolu, mis aitavad maakonda laiemalt tutvustada. Tähtis on ka mitmete traditsiooniliste suurürituste korraldamine aastast aastasse.

Olemasolevat olukorda ja võimalusi arvesse võttes saab kultuuri ja eripära fookusesse tõsta omanäoliste võru ja seto kultuuride säilitamise, arendamise ja tutvustamise, tootebrändide edasise arendamise ja levitamise ning aastaringsete kultuuri- ja spordiürituste korraldamise. Samuti on oluline noortele mitmekesiste arenguvõimaluste loomine ja kogukondlike koostöövõrgustike arendamine.

6. TARISTU JA KESKKOND

6.1. Ühendused

Võru maakonda läbivad Eesti pikim – Tallinn–Tartu–Võru–Luhamaa maantee, Riia-Pihkva maantee ning Riia-Sankt Peterburg raudtee. Tartu Lennujaam asub Võrust vaid 63 km kaugusel. Võru maakonnas Koidulas ja Luhamaal asuvad Eesti-Vene piiripunktid. Riia asub Võrust u 225 km kaugusel. Kõik need võimalused tagavad kiire ühenduse nii Eesti oluliste keskustega kui ka piirinaabritega.

Maakonda katab Kagu-Eestile omane tihe teedevõrk, mis on suures osas kruusakattega. Riigimaanteed on heas seisukorras. Võru maakonnas on 2017. a seisuga riigimaanteed kokku 1255 km, millest põhimaanteed moodustavad 71 km, tugimaanteed 120 km ja kõrvalmaanteed 1062 km. Riigimaanteede võrgust on tolmuvaba kattega 54%. Kohalike teid on 1598 km, millest kattega teid on üksnes 10,8%.⁷⁶

Maakonnapiiride muutuse tulemusel on lisandunud Setomaa vallast riigiteid 130 km ja kohalikke teid 194 km. Orava vallast 61 km kohalikke teid ja riigiteid 90 km.

Rahvusvahelised maanteed ja raudtee on loonud head eeldused transpordi- ja logistikasektori arenguks. Maakonda läbib lääne-ida suunas Valga-Võru-Petseri raudtee, mille tehniline seisukord on rahuldav. Kauba laadimine toimub Võru ja Antsla raudteejaamades, kusjuures laadimismaht on näidanud kasvutrendi (puit).

Juuni 2018 seisuga saab Koidula raudteejaamast hommikul rongiga Tallinnasse, probleem on öhtuse tagasisõiduga, kuna hilisemad rongid sõidavad pealinnast vaid Tartuni.

Tallinn-Tartu-Luhamaa maanteed pidi on ühendus (sh ühistranspordiühendus) pealinnaga küll hea, kuid maanteest eemale jäävates piirkondades suureneb ajaline distant. Samuti puuduvad raudtee otseühendused. Potentsiaaliks on reisirongiliikluse taastamine Valga-Võru-Petseri raudteel, mis parandaks ühendust maakonnakeskuse vahel ning looks ühendusvõimalused ka suuremate keskustega.⁷⁷

Seega võib tõdeda, et üldiselt on transpordiga seotud eeldused maakonna, sh ettevõtluse arenguks head. Probleemiks on kruusakattega teede väga suur osakaal (riigimaanteedest u 50% ja kohalikest teedest u 90%). Tegeleda tuleb kohalike omavalitsuste omandis olevate teedega, samuti ligipääsudega potentsiaalsetele ettevõtlusaladele. Ettevõtluse arendamise seisukohalt on oluline Riia-Pihkva maantee rekonstrueerimine.

⁷⁶ Statistikaamet, 2018

⁷⁷ www.maavalitsus.ee, Võru maakonnaplaneering 2030+

Maakonda läbib kaks rahvusvahelist jalgrattamarsruuti: EuroVelo ja Tour de LatEst. Kohalikud piirkondlikud rattamarsruudid kannavad Võrumaa omapäraselt lähtuvalt rattatsõõride nime. Selliseid rattatsõõre on kaheksa ja need kulgevad Haanja, Vastseliina, Meremäe ja Misso valdade väikese liiklusintensiivsusega teedel. Lisaks on RMK poolt rajatud ja hallatavad Karula rahvuspargi jalgrattamarsruudid, mis ulatuvad osaliselt ka Valga maakonda.

Kergliiklusteed ühendavad kohalikke tõmbekeskusi ja suuremaid asulaid nende tagamaaga. Olemasolevaid kergliiklusteid on Võru maakonnas ca 45 km (enamus kergliiklusteede lõike on rajatud pärast teemaplaneeringu „Võrumaa jalgrattateede esimene etapp“ jõustumist).

Võru maakonnas asub lennuväli Rõuge vallas Varstu aleviku lähedal. Lennuväli on asfaltkattega ning endise Varstu valla üldplaneering näeb ette lennuraja pikendamist. Lennuväli asub ka Antsla vallas Lusti külas. Lennuvälju nähakse eelkõige maakondlike vajadusi teenindavate hobilennuväljadena, mis võimaldavad elavdada piirkonna majandust.⁷⁸

Võru maakonna ühistranspordivõrgu moodustavad busside maakonnaliinid, vallaliinid, kaugliinid ja rahvusvahelised liinid. Erandina Kagu-Eestis puudub Võru maakonnas reisirongiliiklus. Alustatud on kohalike omavalitsuste poolt korraldatud bussiliinide liitmisega maakondlikku liinivõrku, eelkõige õpilasveo osas. Toimivad üksikud maakonna tasandil korraldatud nõudeliinid, mis valdavalt on kohaliku kogukonna algatusel käiku pandud. Bussiliinide korraldus on maakonnakeskuse põhine, st liinid algavad ja lõpevad üldjuhul (80% liinide koguarvust) Võru linnas. Liinivõrgu terviklikku uuendamist maakonnaülese vastava kava alusel Võru maakonnas teadaolevalt toimunud ei ole, täiendused ühistranspordikorralduses toimuvad vajaduse ja võimaluste põhised jooksvalt.⁷⁹

Põlva- ja Võru maakonna omavalitsused on üheskoos loonud MTÜ Kagu Ühistranspordikeskus⁸⁰, mille Maanteeamet on volitanud korraldama avalikku liinivedu Põlva- ja Võru maakonnas.

Võru maakonna bussiliine teenindavad Hansa Bussiliinid AS, OÜ Asunduse ja Võru Taksod OÜ. Kokku on maakonnas 70 bussiliini.

Võru maakonna ühistranspordi korraldamisel tuleb aluseks võtta maakonnaplaneeringuga kavandatud keskuste võrgustik, mis seoks toimepiirkonnad siseselt ja omavahel võimalikult hästi. Võrumaa rahvastik on prognoosi järgi kahanev, mis perspektiivis muudab keeruliseks teenuste tagamise ja töökohtade hoidmise maapiirkondades. Ühistranspordil on seetõttu oluline roll toimepiirkondade sidustamisel. Kahaneva ja hajusa asustuse puhul on otstarbekas keskenduda mitte tavapärasele fikseeritud liinikorraldusele, vaid pigem paindlikule nõudetranspordile ning paindlikele teenuslahendustele, mis vähendaks sõltuvust hetkel vaid suuremates keskustes asuvatest teenustest.⁸¹

Maakonna peamiseks tugevusteks on optimaalne teedevõrk, Pihkva-Riia ja Tallinn–Tartu–Võru–Luhamaa maantee olemasolu. Positiivne on ka jala ja rattaga liikumise populaarsuse kasv. Arvestades aga üha kasvavat huvi, on kergteede edasine arendamine aktuaalne.

Nõrkustena saab välja tuua kiire internetiühenduse puudumise mõnes piirkonnas, elektrivõrgu halb seisukord ning sellega liitumise kõrged tasud. Samuti on probleemiks kergliiklusteede

⁷⁸ www.maavalitsus.ee, Võru maakonnaplaneering 2030+

⁷⁹ www.maavalitsus.ee, Võru maakonnaplaneering 2030+

⁸⁰ www.kagu.ytk.ee

⁸¹ www.maavalitsus.ee, Võru maakonnaplaneering 2030+, alajaotus „Ühistransport“

sidususe ja terviklikkuse puudumine maakonna piires. Koolide ümbruses ja teenuskeskuste lähedal puudub paljudes kohtades võimalus ohutult liigelda. Sageli tuleb kergliiklejatel kasutada suure liikluskoormusega (maan)teid.

Võimalustena saab välja tuua Vene välituristide huvi, mis kasvataks nõudlust, suurendades seeläbi transpordivaldkonda tehtavaid investeeringuid. Samuti on võimaluseks raudteeühenduse taastamine kaubavedudeks ja reisijateveoks, mis suurendaks ligipääsetavust piirkonnale.

Kergliikluse edendamise seisukohalt on võimaluseks struktuurivahendite kasutamine võrgustiku terviklikkuse ja liiklusohutuse suurendamiseks. Kergteede arendamine edendab ühtlasi keskkonnasäästlikkust ning tervislikke eluviise.

Ohtudena on võimalik defineerida rahaliste vahendite vähenemist teede korrashoiuks, samuti ühistranspordi toetuse vähenemist.

6.2. Keskkond

Energiamaajandus

Võru maakonna energiatarbimine on kokku⁸² 770 GWh, millest ise toodetakse 405 GWh, sellest enamuses maakonnas tarbitav soojusenergia, ja 65 MWh hüdroelektrienergiat. Mootorikütuseid maakonnas ei toodeta.

Maakonnas toodetakse puitkütuseid (hakkepuit) koguses 611 GWh, millest kohapeal toodetakse 344 GWh soojusenergiat, ja ülejäänud 267 GWh ulatuses puitkütuseid viiakse maakonnast välja.

Võru maakonna kogu energiatarbimisest 46% ehk 356 GWh moodustab taastuvatest allikatest toodetud energia. Eesti vastav näitaja on 19,5% – mis on ka mõistetav, sest Võru maakonnas on metsa ja puidutööstus hästi välja arenenud.

Võru maakonna realselt tehniliselt kättesaadava ja kasutuselevõetava biomassi ressursi tarbimisväärtuseks on 840 GWh, selle lisandub veel päikeseenergia kasutamise võimalus, kus ühel hektaril tavakasutusest väljasoleval maal võib toota 90-200 MWh elektrienergiat aastas.

Võru maakonna pindalast moodustab metsamaa 123 000 ha ehk ligikaudu 53,4%. Võru maakonna metsades oleva biomassi koguseks on Keskkonnateabe keskuse andmetel hinnatud 29 384 000 m³ puitu ehk keskmiselt 238,9 m³/ha (2017). Võru maakonna metsade aastane juurdekasv on keskmiselt 762 600 m³.⁸³

2016. aastal teostatud raiete maht oli Eesti Statistikaameti andmetel 984 883 m³, sh erametsadest 697 859 m³.⁸⁴ Ametliku statistika kohane raiemaht juba ületab iga-aastast juurdekasvu. Reaalne juurdekasv, mida saab kasutada, on veelgi väiksem, sest osa metsast on kaitsealune mets.

⁸² www.energiatalgud.ee, Aluseks on „Võru maakonna energiakasutuse ja potentsiaalsete energiaressursside uuring“. Koostaja MTÜ Piiriäärne Energiaarendus, 2012

⁸³ www.keskkonnaagentuur.ee, Metsavarude uuring 2017

⁸⁴ www.statistikaamet, 2018

Arvestades ressursist maha muundamise kaod ja juurde teiste potentsiaalsete taastuvate allikate kasutuspotentsiaali, võib Võru maakonda pidada potentsiaalselt energeetiliselt iseseisvaks. Metsast saadav energeetiline biomass (küttepuud, raiejäätmed, kännud) ja puidutööstuse jäätmed kataksid (virtuaalselt) ära maakonna soojuse ja elektri tootmiseks vajatava primaarenergia (kütuse) koguse.

Võru maakond suudaks katta kogu oma soojusvajaduse taastuvate energiaallikate abil, samas on elektrienergia ja mootorikütuste tootmine käesoleval hetkel maakonnas peaaegu olematu. Arvestades taastuvate energiaallikate ressursi olemasolu, oleks kindlasti võimalik toota maakonnas nii elektrienergiat kui ka mootorikütuseid nende baasil märksa rohkem.

Võru maakonna suurimad elektrienergia tarbijad on Võru linnas ja lähiümbruses. Suurima koormusega piirkonnaalajaamad asuvad Võru linnas (Võru ja Soo), väikseima koormusega piirkonnaalajaamad on Ruusmäel, Lepassaares ja Rõuges (nimetatud alajaamades on veel vaba võimsust suurliitumiste jaoks). Elektrilevi 2030. aasta koormusproгноosi järgi on oodata 6-7% koormuse kasvu Võru piirkonnaalajaamas, mujal olulist koormuse kasvu ette pole näha. Koormuste kasv maakonnas sõltub majanduse arengust ja uute suurtarbijate lisandumisest. Hajaasustusega piirkonnas jäävad valdavalt õhuliinid alles, mistõttu tuleb arvestada, et suurtest metsaaladest ja tormidest tingituna jäävad riskid varustuskindlusele püsima. Kuna ca 3% Võru maakonnas asuvates Elektrilevi liitumispunktides tarbimine täielikult puudub, võib tulevikus osutada otstarbekaks mõnes piirkonnas elektrivõrgu rekonstrueerimise käigus elektrivõrgu mahtu vähendada.

Sidevõrgud

Kiire sideteenuse (lairibaühenduse) jõudmine tarbijani eeldab tehnilise taristu arendamise võimaldamist. Võimaldamaks paindlikke lahendusi teenuste kättesaadavuse osas ja kaugtööd, on vajalik kvaliteetse sideteenuse väljaarendamine keskustest kaugemale jäävates maalistes piirkondades. Seejuures on muuhulgas vajalik lairibaühenduse võrgu laiendamise toetamine turutõrke piirkondades, sealhulgas maapiirkondades, et rajada „viimase miili“ ühendused ja võimaldada igal tarbijal liituda võrguga talutava ühinemistasuga.

Ühisveevärk ja kanalisatsioon

Põhjavesi on Võru maakonnas üldiselt hästi kaitstud, kohati leidub alasid, kus põhjavesi on keskmiselt kaitstud ning väikestel aladel Meremäe-Obinitsa ümbruses leidub nõrgalt kaitstud põhjaveega alasid. Nõrgalt kaitstud põhjaveega aladel tuleb soodustada tehnilise taristu tsentraalsete lahenduste rajamist.

Võru maakonnas on kõikides suuremates asulates olemas ühiskanalisatsioon. Heitvee ärajuhtimine toimub läbi puhastusseadmete. Mitmed puhastid vajavad rekonstrueerimist. Tõsisem probleem on vee- ja kanalisatsioonitrasside uuendamine, mida tuleks teha enne puhastusseadme ehitust või rekonstrueerimist. Nii mõnegi uue puhasti mittenõuetekohase töö põhjuseks on amortiseerunud kanalisatsioonitrassid.

AS Võru Vesi tegutseb vee-ettevõttena Võru linnas, Võru vallas, Antsla vallas, Kanepi vallas ja Rõuge vallas (endistes Haanja ja Mõniste valdades).

Võru vallas tegutseb lisaks veel OÜ ORAVA TEENUS (endine Orava vald), OÜ VAKS (endine Vastseliina vald), OÜ Väimela Soojus (tegutseb Parksepa ja Väimela alevikus ning Puiga ja Navi külades).

Rõuge vallas on vee-ettevõtjaks lisaks AS-ile Võru Vesi veel OÜ Rõuge Kommunaalteenus (endine Rõuge vald), AS Varstu Energia (endine Varstu vald) ja OÜ Misso Haldus (endine Misso vald).

Setomaa vallas tegutseb 3 vee-ettevõtet: Mikitamäe piirkonnas OÜ Katel, Värskas piirkonnas OÜ Verska Calor, Meremäe ja Luhamaa piirkonnas OÜ Meremäe Vesi.

Maakonna kohalikud omavalitsused peavad uuendama ühisveevärgi ja -kanalisatsiooni arendamise kavasad (ÜVK), kuna investeeringud tehakse vastavalt kinnitatud kavale.

Reoveekäitluse suurimateks probleemideks on reoveepuhastites tekkiva liigmuda kogumine ja käitlemine. AS Võru Vesi plaanib suurendada Võru reoveepuhasti mudakäitlemise väljaku mahtu ja ehitada välja vastuvõtusõlme, et oleks võimalik teistes maakonna väiksemates reoveepuhastites tekkiv liigmuda tuua edasiseks käitlemiseks Võru reoveepuhastisse. Eesmärk on mudakäitlust arendada edasi, et kunagi jõuda mudast kui jäätmest saadava tooteni.

Otseseid probleeme joogiveega varustamisel maakonnas ei ole. Joogivesi vastab kehtivatele normatiividele. Mõningates piirkondades on probleemiks vanad nõukogudeaegsed veetorustikud (setet täis settinud, üledimensioneeritud). AS Võru Vesi hinnangul on Võru linnas 75% torustikest uuendatud, kavandatava Ühtekuuluvusfondi projekti tulemusel saavutatakse 90%. Maakonnas on joogiveetorustikud u 70% uuendatud.

Nõrgalt kaitstud põhjaveega aladel tuleb soodustada tsentraalsete veevarustuse lahenduste rajamist.

Sademeveesüsteemid ja -torustikud on maakonnas kohalike omavalitsuste käes ja nende majandada. Ka tulevikus on vajalikud investeeringud sademeveesüsteemide arendamiseks. Võru linn kuulub üleujutusohuga piirkondade hulka, mistõttu on sademeveega seotud investeeringud Võru linnas jätkuvalt aktuaalsed.

Kaugküttevõrk

Antsla valla allasutuste soojamajanduses on kasutusel erinevad küteliigid. Lusti Lasteaeda, Tsooru Rahvamaja ning vallamaja kõetakse õlikateldega. Antsla Gümnaasium, Antsla Kultuuri- ja Spordikeskus (Antsla KSK) ning MTÜ Antsla Tervisekeskus saavad sooja 2012. aastal renoveeritud gümnaasiumi katlamajast, mis töötab hakkepuidul. Kuldre kooli kõetakse hakkepuiduga ning Urvaste vallamaja lokaalse pelletikatlaga. Energiatõhusamaks on rekonstrueeritud Lusti Lasteaia hooneosa, Antsla Gümnaasiumi B-korpus ja Kuldre kool. Taastuvenergia lahendustest on Linda Rahvamaja hooneosas kasutusel maaküte.

Aastal 2019 laiendatakse Antsla linnas kaugküttepiirkonda. Uue soojatrassi rajamise järgselt hakkavad Antsla Gümnaasiumi katlamajas toodetavat soojusenergiat tarbima vallamaja,

postkontori hoone, Antsla Tarbijate Ühistu hoone aadressil Jaani 4, ehitatav esmatasandi tervisekeskus ning hooned aadressil Haigla 1 ja Tamme 2.⁸⁵

Rõuge vallas kuulub kaugküttevõrk vallale, mida haldab ja hooldab Rõuge Kommunaalteenus OÜ. Kasutuses oleva võrgu pikkus on 732 meetrit. Kaugküttevõrguga on ühendatud neli korterelamut (kaks elamut on osaliselt renoveeritud, otsaseinad) ja hooldekodu (renoveeritud 15 aastat tagasi), Rõuge Pagari hoone ning lasteaed (renoveeritud 2010–2011, mille tulemusena

⁸⁵ Antsla valla arengukava 2018-2030

lasteaija tarbimise maht suurenes poole võrra). Osaliselt, 435 meetri ulatuses, on kütetorustik renoveeritud eelnevalt alates 2004. aastast. 2017. aastal renoveeriti eriti halvas olukorras katlamaja – Uus tn 1 ja Pargi tn 3 torustik mahus 297 m. 2016. aastal on Rõuge Vallavolikogu kinnitanud Rõuge aleviku soojavõrgu arengukava aastateks 2016-2026.⁸⁶

Setomaa vallas traditsioonilised kaugküttesüsteemid puuduvad. Olemasolevad keskküttesüsteemid on ühe või kahe maja põhised lokaalse katlamajaga. Erinevates Setomaa piirkondades kasutatakse erinevaid küttelehendusi – nt Värska piirkonnas on võimalik kasutada maagaasi, Mikitamäel kasutatakse katlamajades kütteõli ja puitu.⁸⁷

Võru linna kaugküttetrasside haldamise ja hooldamisega tegeleb Danpower Eesti AS. Danpower Eesti AS omab hetkel 40 MW installeeritud võimsust, millest maksimaalselt kasutatakse ligi 30 MW. Kaugküttevõrgus varustatakse soojaga 201 objekti, mis kõik on varustatud soojusarvestitega ja 99% ka automaatsete soojussõlmedega. Danpower Eesti AS-il on 24,8 kilomeetrit soojustrasse, millest ca 13 kilomeetrit on kaasaegsetest eelisoleeritud torudest, ülejäänud on paigaldatud betoonkünadesse või maa peale. Need torustikud on suures osas 25-35 aastat vanad.

Võru linna soojamajanduse arengukava 2016-2027 annab ülevaate Võru linna soojusvarustusest, arengukavas analüüsitakse olemasolevate katlamajade ja soojusvõrkude tööd ning soojusenergia tarbimist, pakutakse tehnilisi lahendusi olemasolevate ja perspektiivsete tarbijate soojusvarustuseks ning analüüsitakse võimalusi soojuse jätkusuutlikuks tootmiseks, edastamiseks ja kasutamiseks.⁸⁸

Võru valla Vastseliina aleviku kaugkütte teenusepakkuja on valla ettevõtte Vaks OÜ, kütтелиik hakkepuit (lisakütteks diisel). Parksepa alevikus ja Meegomäe külas (4 hoonet) on teenusepakkuja SW Energia OÜ, kütтелиik hakkepuit (lisakütteks põlevkiviõli). Puiga külas on teenusepakkujaks Puiga Soojus OÜ, kütтелиik hakkepuit. Väimela alevikus on teenusepakkujaks OÜ Vee-ekspert, kütтелиik põlevkiviõli, kavas üleminek hakkepuidule. Lasva külas (3 kortermaja, ei ole eraldi kaugküttepiirkond) on korraldatud kaugküte Liimpuit AS katlamaja baasil. Orava külas (2 maja, ei ole eraldi kaugküttepiirkond) on kaugkütte teenusepakkujaks Orava Teenus OÜ.

Seega on Võru valla piirkondades erinevad teenusepakkujad, samas on enamus katlamajadest korras ning kasutavad taastuvaid energiaallikaid (hakkepuit).⁸⁹

Taastuveneergetika

Taastuvate energiaallikate osakaalu suurendamine on üleriigilise planeeringu Eesti 2030+ järgi Eesti riikliku energiamajanduse oluline eesmärk, seda nii keskkonna- kui energiajulgeoleku kaalutlusel. Kohalikele taastuveneergetika allikatele – tuul, päike, biomass, maasoojus – baseeruva energiatootmise paiknemist nähakse hajusana üle Eesti ning ressursside efektiivseks kasutamiseks on olulise aspektina välja toodud koostootmisjaamade kasutamine. Eesti energiamajanduse arengukava aastani 2030⁹⁰ toob välja taastuveneergetika osatähtsuse tõusu 30%-ni sisemaises elektri lõpptarbimises. Taastuveneergetika ressursside jaotumise põhjal ei nähta üleriigilise planeeringu järgi Võru maakonda riiklikult olulise tuuleenergeetika arendamise

⁸⁶ Rõuge valla arengukava 2018-2035

⁸⁷ Setomaa valla arengukava 2018-2027

⁸⁸ Võru linna arengukava 2017-2035

⁸⁹ Võru valla arengukava 2018-2030

⁹⁰ Eesti energiamajanduse arengukava aastani 2030

piirkonnana. Lähtuvalt tuuleressursist võib väiketuulikuid arendada kohalikuks väiksemahuliseks tootmiseks ja tarbimiseks. Võru maakonna hüdroenergia kasutamine on samuti lokaalse tähtsusega. Võru maakonnas on Elektrilevi võrguga liitunud 27 elektritootjat koguvõimsusega 445 kW. Võrguga on ühendatud vaid päikeseelektrijaamad ja hüdroelektrijaamad. Suurim tootja on hüdroelektrijaam võimsusega 90 kW. Taastuveneergetika seisukohalt on Võru maakonnas perspektiivi edasi arendada kohalikele ressursidele baseeruvat energeetikat nii elektri- kui koostootmises, mis põhineb rohtsele biomassile ja biogaasi toormele (nt reoveemuda, sõnnik ja läga, biolagunevad jäätmed), puidule ja turbale, päikeseenergiale. Elektri ja soojuse koostootmise potentsiaali on võimalik kasutada väikestes asulates ja linnades nt turbal või biomassil põhinevate koostootmisjaamade rajamiseks, samuti puidutööstustes puidujääkide kasutamisel.

Looduskeskkond

Võru maakonna vaheldusrikas ja mitmeid eestimaiseid loodusrekordeid pakkuv maastik omab kõrget rekreatiivset väärtust. Võru maakonnas asuvad järgmised kaitsealad: Karula rahvuspark, Haanja Looduspark, Paganamaa Maastikukaitseala (MKA), Kirikumäe MKA, Väike-Palkna MKA, Hino MKA, Peetri jõe MKA, Piusa jõe ürgoru MKA, Kisejärve MKA, Luhasoo MKA ja Verijärve MKA, Andsu järve MKA, Mõisamõtsa Looduskaitseala (LKA), Pähni LKA, Timmase LKA, Parmu LKA, lisaks 20 hoiuala, arvukalt kaitstavaid üksikobjekte, püsielupaiku ja kohaliku omavalitsuse tasandil kaitstavaid objekte.

Karula rahvuspark asub Võru- ja Valgamaa piiril, Võru maakonnas Antsla, Mõniste ja Varstu vallas. Rahvuspargi põhieesmärk on Lõuna-Eestile iseloomulike metsa- ja järverikaste maastike, pinnavormide, looduse ja kultuuripärandi ning tasakaalustatud keskkonnakasutuse säilitamine, kaitsmine, taastamine, uurimine ja tutvustamine ning kaitsealuste liikide kaitse. Kaitseala maa- ja veeala jaguneb vastavalt kaitsekorra eripärale ja majandustegevuse piiramise astmele kaheks loodusreservaadiks, kahekümne seitsmeks sihtkaitsevööndiks ja kaheteistkümneks piiranguvööndiks. Rahvuspargi kaitsekord on määratud Karula rahvuspargi kaitse-eeskirjaga.

Haanja looduspargi asub Rõuge ja Võru valdade territooriumil ning selle eesmärgiks on kaitsta, säilitada ja tutvustada Eesti kõrgeimat kuhjelist saarkõrgustikku, ürgorgusid, loodus- ja pärandmaastikke (sh mõisaparke), looduse mitmekesisust; aidata kaasa kohaliku eluolu edendamisele ja säästva puhkemajanduse arengule ning kaitsta kaitsealuste liikide elupaiku ning kaitstava looduse üksikobjekte. Kaitseala maa- ja veeala jaguneb vastavalt kaitsekorra eripärale ja majandustegevuse piiramise astmele kolmeteistkümneks sihtkaitsevööndiks ja viieks piiranguvööndiks. Looduspargi kaitsekord on määratud Haanja looduspargi kaitse-eeskirjaga.

Võru maakonna veealadeks on looduslikud siseveekogud – jõed-järved, pais- ja tehiskõrged. Tulenevalt maastikulisest eripärast on maakonna järved valdavalt väikesed, suurimateks järvedeks on Vagula ja Tamula ning olulisemateks jõgedeks Võhandu ja Piusa.

Maakonna suurimad järved Vagula ja Tamula paiknevad Võru orundis, mõlemad veekogud kuuluvad hoiualadena Natura 2000 võrgustikku. Võru maakonna järvede ja jõgede seisundit võib pidada üldiselt heaks. Maakonna üldiseks probleemiks on järvede kinnikasvamine ning taimestiku vohamine jõgedes, mis mõnel juhul on ka looduslik protsess ehk veekogu vananemine.

Üheks maakonna olulisemaks loodusvaraks võib lugeda metsa, mida on võimalik käsitleda nii tarbitava ressursi kui ka bioloogilise mitmekesisuse säilitamise vahendina. Ligi pool Võru maakonna pindalast on kaetud metsaga.

Võru maakonnas leiduvateks maavaradeks on lubja- ja dolokivi, liiv, kruus, savi ja turvas. Maakonna maardlad on valdavalt kohaliku tähtsusega, põhiliselt kaevandatakse liiva ja kruusa, lubja- ja dolokivi. Üleriigilise tähtsusega on Kaku liivamaardla ja Küllatova savimaardla.⁹¹

Jäätmeäitlus

Jäätmeäitluse üldiseks suunaks Riigi jäätmekava 2014-2020 järgi on jäätmete nägemine ressursina: jäätmete ladestamist käsitletakse seega viimase variandina, eelistades jäätmete taaskasutust, ümbertöötlemist ja jäätmetest energia tootmist. Tulenevalt lähenemisviisist on jäätmeäitluse seisukohalt oluliseks eelkõige jäätmete sortimise-kompostimise taristu. Kuna tulevikus kasutatakse valdav osa sortimata segaolmejäätmeid energia tootmiseks, puudub maakonnas põhimõtteline vajadus uute tavajäätmeäitlusega seotud maa-alade kavandamiseks.

Võru linna territooriumil paikneb Võru Linna Keskkonnajaam (Lühike 1), kus Võru linna ja Võru valla eraisikutelt võetakse tasuta vastu järgmisi jäätmeid: Teiste jäätmete äraandmine toimub vastavalt kehtestatud hinnakirjale. Lähim Jäätmekeskus asub Umbsaare külas (Võru vald). Aia- ja haljastusjäätmeid saab viia Võru linna kompostimisväljakule (Kose tee 2). Nii keskkonnajaama kui jäätmekeskust haldab Võru linna osalusega MTÜ Võru Jäätmekeskus.⁹²

Võru vallas on liigiti kogutud jäätmeid võimalik ära anda kahes jäätmejaamas: Võru linnas asuvas Võru Linna Keskkonnajaamas ja Vastseliina Jäätmejaamas Vastseliina alevikus. Ohtlikke jäätmeid võtab vastu Võru Jäätmekeskus Umbsaare külas. Valla suuremates asulates on paigaldatud avalikud paberi- ja papi- ning pakendikonteinerid.⁹³

Setomaa vallas on aastaringselt võimalik taaskasutatavaid ja ohtlikke jäätmeid ära anda Värskas ja Mikitamäe jäätmejaamades. Meremäe ja Obinitza piirkonnas korraldab AS Eesti Keskkonnateenused aastas kolm jäätmeringi, kus võetakse vastu ohtlikke jäätmeid, vanu rehve, vanapaberit ning pappi, elektri- ja elektroonikaseadmed ning nende jäätmeid, vanametalli, puhast lehtklaasi ja kasutuskõlblikku mööblit.⁹⁴

Rõuge vallas on üks jäätmejaam (aadressil Rõuge alevik Soojuse 4). Väiksemad kogumiskohad on Haanjas ja Mõnistes. Rõuge jäätmejaama haldab OÜ Rõuge Kommunaal.⁹⁵

Antsla vallas Lusti külas Raudtee tn 42 asub Antsla jäätmejaam.⁹⁶

⁹¹ Võru maakonnaplaneering 2030+

⁹² Võru linna arengukava 2017-2035

⁹³ Võru valla arengukava 2018-2030

⁹⁴ Setomaa valla arengukava 2018-2027

⁹⁵ Rõuge valla arengukava 2018-2035

⁹⁶ Antsla valla arengukava 2018-2030

7. HALDUSKORRALDUS JA MAINE

7.1. Halduskorraldus

Regionaalhaldus hõlmab endas avaliku halduse funktsioonide täitmist ja avalike teenuste osutamist maakondlikul tasandil või maakondade üleselt. Riigi regionaalhaldust teostavad valdkondliku juhtimise tasandil valitsusasutuste kohahaldusüksused.

Maavalitsuste tegevuse lõpetamise tõttu alustas 1. jaanuarist 2018 rahandusministeeriumi koosseisus tööd regionaalhalduse osakond, mis võttis üle osa maavalitsuste seniseid ülesandeid. Osakonna koosseisu kuuluvad maakondlikud talitused.

Omavalitsuste ühistöö üks olulisemaid vorme on omavalitsusliidud. Võrumaa Omavalitsuste Liit⁹⁷ on maakonna kohaliku omavalitsuse üksuste vabatahtlik koostöö- ja esindusorganisatsioon.

Riigi- ja haldusreformi tulemusel suunati seni maavalitsuse poolt täidetavad maakonna arendus-, rahvatervise, turvalisuse ja kultuurivaldkonna ülesanded omavalitsustele ühiseks täitmiseks. Võru maakonna omavalitsused otsustasid ühiste ülesannete täitmiseks luua sihtasutuse Võrumaa Arenduskeskus, millele läksid üle ka Võrumaa Omavalitsuste Liidu senised tegevused ning haldus- ja riigireformi järel likvideeritud SA Võrumaa Arenguagentuuri ülesanded.

2017. aasta sügisel toimus Eestis laiaulatuslik haldusreform, mille käigus toimunud ühinemiste järgselt vähenes omavalitsuste arv 213-lt 79-le.

Peale reformi vähenes alla 5000 elanikuga omavalitsusüksuste osakaal 79%-lt (169 KOV-i) 19%-le (15 KOV-i) ja üle 11 000 elanikuga omavalitsusüksuste osakaal suurenes 8%-lt (16) 35%-le (28). Keskmine elanike arv omavalitsustes on pea kolmekordistunud keskmiselt 6349 elanikult 17 118 elanikule, samuti keskmine omavalitsusüksuse pindala (204 km²-lt 550 km²-le).⁹⁸

Tulenevalt haldusreformi läbiviimisel tekkinud haldusterritoriaalsetest muudatustest kuuluvad Võru maakonna koosseisu alates 21. oktoobrist 2017 Võru vald, Antsla vald, Rõuge vald ja Setomaa vald ning Võru linn. Võru valla koosseisu kuulub endine Orava vald Põlva maakonnast. Setomaa valla koosseisu kuuluvad endised Värska ja Mikitamäe vallad Põlva maakonnast.

Antsla valla (01.01.2018 seisuga 4 514 elanikku) ja Setomaa valla (01.01.2018 seisuga elanikke 3 369) elanike arv jäi peale ühinemist alla reformi eesmärgiks püstitatud 5000 elaniku piiri.

Ühinemiste tulemuseks kavandati:

- vormistatakse haldusterritoriaalselt pikaajalise koostöö tõttu juba toimiv elukorraldus;
- jätkub piirkonna terviklikum arendamine;
- on võimalik taotleda Euroopa Liidust suurematele projektidele suuremaid investeeringute kaasfinantseeringuid ja tervet piirkonda tasakaalustatult arendada;

⁹⁷ www.vorumaa.ee

⁹⁸ www.rahandusministeerium.ee

- on võimalik pakkuda elanikele paremaid ja kvaliteetsemaid teenuseid, kuivõrd suuremate eelarvemahtude juures saab palgata kvalifitseeritumaid töötajaid ja ametnikke;
- tõuseb omavalitsuse haldussuutlikkus, mille tagab ametnike spetsialiseerumine ja sellest johtuv avaliku teenuse kvaliteedi tõus;
- on võimalik parandada ja tihendada ühistranspordi liiklust, kuna hõlmatud on suurem territoorium;
- kasvavad omavalitsuse eelarvemahud, mis võimaldavad koostada ja ellu viia suuremaid projekte.

Ühinemise tegelikke tulemusi saab mõõta alles aastate möödudes.

Lähiaastate väljakutseteks on uue halduskorralduse rakendamine, koostöö arendamine, avalike teenuste kättesaadavuse parandamine ja elanikkonna heaolu tõstmine.

Võru maakonnaplaneeringus⁹⁹ on kirjeldatud maakonna keskuste võrgustikku ja toimepiirkondi. Võru maakonna keskuste võrgustik moodustub erineva taseme keskustest, mille määramisel on lähtutud töökohtade ja erinevate teenuste paiknemisest, samuti toimepiirkondadest – arvestatud on funktsionaalsete seostega, millised keskused/tagamaad koos toimivad.

Keskuste määramise eesmärgiks on tagada kogu maakonnas töökohtade ning teenuste kättesaadavus ning seeläbi elukvaliteet nii linnades kui maapiirkondades. Keskuste 4-astmeline hierarhia lähtub põhimõttest, et madalama taseme keskustest kõrgemale liikudes lisandub teenuseid, mida on antud tasemel oluline tagada.

- Maakondlik keskus – linn, kuhu on koondunud töökohad ja haridusasutused, regionaalsed avaliku sektori pakutavad teenused ja mitmekülgsed erasektori pakutavad teenused. See on keskus, kuhu inimesed igapäevaselt eelkõige tööalaselt ja vajadusel haridusalaselt liiguvad. Maakondlikuks keskuseks on Võru linn.
- Piirkondlik keskus – keskus, mis teenindab väiksemat rahvastikku kui maakondlik keskus ning pakub väiksemat hulka teenuseid ja töökohti. Piirkondlikku keskust eristab madalama taseme kohalikust keskusest see, et pakutakse erinevaid kvaliteetteenuseid. Piirkondlik keskus on Antsla linn.
- Kohalik keskus – keskus, mis pakub kodukoha lähedal esmavajalikke teenuseid. Need on keskused, mis võivad, kuid ei pruugi olla ka oluliseks kohaliku tasandi töökohtade pakkujaks. Kohalikeks keskusteks on Kuldre, Sõmerpalu, Rõuge, Haanja, Vastseliina, Kobela, Lasva, Misso ja Meremäe. Koostoimivad keskused moodustavad Väimela-Parksepa, Varstu-Mõniste-Kuutsi.
- Lähikeskus – keskus, mis pakub kohaliku keskusega võrreldes suhteliselt väiksemat hulka teenuseid, kuid mille roll on oluline üksikute kodulähedaste teenuste pakkumisel. Lähikeskusteks on Osula, Vaabina, Vana-Antsla, Uue-Antsla, Tsooru, Säna, Nursi, Kuutsi, Krabi, Viitina, Ruusmäe, Obinitsa, Otsa, Tsolgo ja Kääpa.

Võru maakonnas on üks toimepiirkond keskusega Võrus ja üks tugitoimepiirkond keskusega Antslas. Toimepiirkond moodustub keskuslinnast ja selle valdavalt maalise asustusega tagamaast. Toimepiirkonna keskuseks on linn – Võru maakonna puhul Võru linn, kuhu toimub igapäevane pendelränne nii töökohtade kui teenuste tõttu ning kuhu on tagamaalt võimalik

⁹⁹ <http://www.maavalitsus.ee>

jõuda 30 minutiga. Keskuslinnast kaugenedes väheneb elanike seotus keskusega ning maalises piirkonnas eristuvad vööndid lähtuvalt sellest, kui suur osa elanikkonnast igapäevaselt keskuslinna sõidab. Kuna maalise asustuse kõikides vööndites, sh linnalähivööndis, elavad inimesed, kes igapäevaselt keskuslinna ei sõida, on kogu toimepiirkonnas oluline tagada teenused elanike kodulähedastes väiksemates keskustes: kohalikes keskustes ja lähikeskustes.

Võru toimepiirkonda iseloomustab see, et Võru linnaga on funktsionaalselt seotud ka Põlva maakonna elanikud Kanepi, Tilsa ja Orava piirkonnast. Sarnasest loogikast lähtub ka tugitoimepiirkond, mis eristub toimepiirkonnast eelkõige kauguse tõttu keskuslinnast, kuid mis pakub piirkonna elanikele keskuslinnaga võrreldavat hulka teenuseid, olles väiksem rahvaarvult, samuti töökohtade arvult ja toimepiirkonna ulatuselt.

Võru maakonnas moodustub üks tugitoimepiirkond Antsla linna ümber. Antsla toimib eraldiseisva tugitoimepiirkonna keskusena, kuna on mitme omavalitsuse (sh ka Valga maakonna endiste Karula ja Tõlliste valla) elanike igapäevase liikumise keskmeks. Antsla on keskusena oluline piirkonna arengu eestvedaja.

Antsla linna lähiala kantide seos Võru linnaga on väike, mis näitab, et elanikud on funktsionaalselt igapäevaselt seotud Antsla linnaga ning tugitoimepiirkonna määramine on põhjendatud ja vajalik, et katta kogu maakonna territoorium toimepiirkondadega. Antsla kui tugitoimepiirkonna keskuse tugevdamine toimub läbi tootmis- ja ettevõtlusalade arendamise (eelkõige Antsla-Kobela teljel), Antsla teenuste valiku ja kvaliteedi tõstmise ning liikuvuse parandamise.

Setomaa valla endine Põlva maakonna osa kajastub Põlva maakonnaplaneeringus. Hetkel on Põlva maakonnaplaneeringus Värskas märgitud kohaliku keskusena. Värskas tähtsus on oluliselt suurem ning arvestades Võru maakonna keskuste võrgustiku jaotuse põhimõtteid, tuleks Värskat kajastada piirkondliku keskusena (vajadusel teenuseid laiendades).

7.2. Maine

Võru maakonna piiride muutus on tõstatanud vajaduse maine teemaga süsteemsemalt tegeleda, kuna varasemaga võrreldes on maakonnas rohkem info- ja kommunikatsioonikanaleid ning ka maine loojaid. Tekkinud on vajadus valdkondadevaheliseks paremaks koostööks, et ühtlustada maakonnast väljaminevaid sõnumeid, tagamaks maakonna positiivset kuvandit ja mainet.

Kõige võimsam mainekujundaja on saadud vahetu kogemus ja selle põhjal edasiantu. Maine kujuneb kommunikatsioonis. Sõnumit edastavad ja tähendust kujundavad tegu, sündmus, inimene (riietus, käitumine jne), asi, objekt, materiaalne ja virtuaalne keskkond ning ka sõna ja pilt. Maine ei saa sündida tühjale kohale. Alati tuleb lähtuda olemasolevast. Loeb vahetu kogemus ja see, kuidas me piirkonnast räägime.

Maine kujundamisel saab edukalt ära kasutada piirkonna omapära. Meie eripäraks on Vana-Võromaa ja Setomaa omanäolise kultuuriruumi olemasolu, mis avaldub kõige tugevamalt oma keeles ja kultuuris. Meil on puhas ja eneseteostust pakkuv elukeskkond. Meil on ruumi, mis tagab parema elukvaliteedi ja puhtama toidu. Meil on olemas tugevad maineüritused, piirkondlikud brändid ja märgid, mida saab veelgi võimendada ja maine kujundamisel edukalt

ära kasutada. Kui me ise tunneme ja räägime endast hästi, siis see peegeldub ka väljapoole. Mainekujundus ennekõike tähendab loo loomist ja sellest rääkimist.

Mainekujundus puudutab meist igäüht (elanikud, ettevõtjad, organisatsioonid, kogukonnad). Mainekujundusse peab olema kaasatud kogu maakond ja kõik tasandid, oluline pole mitte ainult väljapaistev “nägu”, tõelisust peavad peegeldama maakonna inimesed oma väärtustega. Selleks, et positiivset kuvandit luua, tuleb teada, milline on piirkonna kuvand hetkel ning millised on valupunktid, mis võivad inimeste seas levinud kuvandit negatiivsemaks muuta. Kui hetkeolukord on teada, siis saab tegeleda maine parandamisega. Seega peab regulaarselt uurima, milline on piirkonna kuvand elanike seas, et kavandada maine kujundamisega seotud tegevusi.

Lähtuvalt huvist saada teada hoiakutest Võru maakonna kohta viis SA Võrumaa Arenduskeskus läbi küsitluse maakonna elanike ja külaliste hulgas. Küsitluse eesmärgiks oli teada saada märksõnad, mis inimestele Võru maakonnaga esmaselt seostuvad.

Küsitluses osales kokku 204 vastajat. 62 korral nimetati Suurt Munamäge, Munamäge, Munamäe torni; 56 korral loodust, ilusat loodust, puhast loodust, kaunist loodust, maalilist loodust; 43 korral keelt, murret, võro keelt, uma kiilt; 37 korral kuppelmaastikku, künkaid, mägesid, kuplilist maastikku, künklikkust. 37 korral nimetati inimest, lahket inimest, sõbralikku inimest, töökas inimest ja 20 korral kodu, kogukonda, sugulasi. 35 korda nimetati Rõuget, Rõuge Ööbikuorgu, Rõuge pesapuud, Rõuge ürgorgu. Järved, järvistu, palju järvi said 24 mainimist; Tamula järv või rand – 15 mainimist; mets, metsad, männimetsad – 12 mainimist ning rahu, vaikus – 14 mainimist. 17 korral nimetati setot, seto keelt, seto leelot, Seto kuningriiki, seto kultuuri; 11 korral käänulisi ja kõveraid teid, kurvikaid teid. Kultuur, kultuurielu said 7 mainimist. Suitsusaun sai 5 mainimist. Veel mainiti toitu, puhast toitu, Uma Mekki, sõira, karaskit, kama, Sõmerpalu motokrossi, Hauka Laata, Pärimumantsu festivali, Lastefestivali, Viitina kuuritsapüüki, Paganamaad, Hinni kanjonit, ühiseid laulu- ja tantsupidusid, Uma Pido, spordivõistlusi, puhast õhku, lõõtsamuusikat ja Teppo lõõtsa, orelimeistreid, Pokumaad, Nõiariiki, Aigu Om.

Küsitluse tulemused ühtivad maakonna arengustrateegia arengupäeva rühmatöö tulemusel kirjeldatud maakonna põhiväärtustega, milleks on:

Meie inimesed. Meie inimeste õnn ja hea toimetulek on kõige olulisem. Me oleme tugeva kogukonna- ja õlatundega ning oskame läbi rääkida ja teha koostööd. Me oleme uudishimulikud ning hoolivad nii iseenda kui maailma vastu.

Puhas loodus ning elukeskkond. Meie kodumaakonna loodus on omanäoline: lopsakad metsad, rohked järved ja jõed, mäed ja orud, käänulised teed, künklikud põllud ja rohelised asulad. Meil on ruumi, õhku, avarust ja võimalusi tegutsemiseks. Et seda hoida, elame ja majandame säästvalt ning nutikalt.

Keeled, kombed ja kultuurid. Meil on kaks suurt kultuuriruumi ning nendele baseeruv tugev ühtekuuluvustunne. Me hoiame võru ja seto kultuuri ja keeli, kombeid ja pärimusi.

Saame kokkuvõttes öelda, et maakonna maine tugineb maakonna väärtustele, milleks on meie inimesed, puhas loodus ning elukeskkond, keeled-kombed ja kultuurid.

Faktipõhise ja tervikliku Võru maakonna kuvandi loomiseks on oluline sõnastada ja juurutada põhisõnumid. Sõnumeid peaks arvesse võtma turundusmaterjalide loomisel.

Meie põhisõnumid:

- Võru maakonnas on tugevaid emotsioone pakkuv vaheldusrikas loodus.
- Meil on kaks omanäolist kultuuriruumi.
- Siin on tegusad külalislahked inimesed, kellel on tugev paigatunnetus.
- Võru maakonna inimene loob oma hea maine ise!

7.3. Riiklikud struktuurid

Võru maakonnas paiknevad mitmed riiklikud struktuurid, mille kohalolu on oluline nii julgeoleku kui ka majandusarengu seisukohalt (suurte riiklike tööandjate olemasolu, kohaliku ettevõtluse edendamine).

Olulisemad struktuurid on:

1. Eesti Kaitseväge.

Võrumaal paikneb Kuperjanovi jalaväepataljon (rajatud on kaasaegne kompleks), samuti asuvad harjutusväljakud Nursipalus ja Tsiatsungõlmaal.

2. Politsei- ja Piirivalveamet.

Võrumaal asuvad Piusa kordon, Luhamaa maanteepiiripunkt ja kordon. Võru linnas paiknevad lisaks Lõuna prefektuuri teenindus- ja Võru politseijaoskond;

3. Eesti Töötukassa Võrumaa osakond.

4. Keskkonnaamet.

Võrus paikneb Põlva-Valga-Võru regiooni kontor, samuti paikneb maakonnas Karula rahvuspark külastuskeskusega Ähijärve külas Antsla vallas, mis kuulub ameti jurisdiktsiooni alla;

5. Riigimetsa Majandamise Keskus – Võrumaa metskond.

6. Keskkonnainspeksioon – Võrumaa büroo.

7. Maanteeameti Tartu teenindusbüroo Võru esindus.

8. Kaitseliidu Võrumaa malev.

Maakonnas tegutseb ka Eesti Punase Risti Võrumaa Selts, mis tegeleb koolilaste ja ka koolieelikute esmaabi õpetamisega ning on koostööpartneriks nii PPA-le, päästjatele, Kaitseliidu noorkotkastele ja kodutütardele.

Võru maakonnas asuvad järgmised olemasolevad riigikaitse ehitised:

- Nursipalu harjutusväli Rõuges;
- Tsiatsungõlmaa lasketiir Võru vallas;
- Säanna linnak Rõuge vallas;
- Taara linnak Võru linnas
- Võrumaa maleva staabi- ja tagalakeskus Võru linnas (Karja 22, Karja 24, Kreutzwaldi 1 ja Roosi 29);
- Päästekomandod – päästeväimekuse seisukohalt on olulised riiklikud päästekomandod, aga ka kohalikud vabatahtlikud päästekomandod, mis on partneriks Päästeametile päästetööde ja ennetustööde teostamisel. Vabatahtlike päästekomandode asukohtadeks on Tsooru, Lasva, Misso, Meremäe, Rõuge ja Suhka.

Peamised tugevused, mis aitavad riiklike struktuure piirkonnas hoida, on väljaehitatud taristu olemasolu, hea koostöö erinevate asutuste vahel ning kogukonnaga. Nõrkustena saab välja tuua kvalifitseeritud tööjõu puuduse ja selgusetuse riigi plaanides. Võimalusteks on ressursside ristkasutus, piiriülene koostöö ja otsuste delegeerimine kohalikule tasandile (avalike teenuste miinimumnõuded). Ohtudena saab välja tuua toetavate tegevuste tsentraliseerimise (liiguvad piirkonnast välja) ning riiklike struktuuride pideva reformimise.

KASUTATUD MATERJALID

1. Antsla valla arengukava 2018-2030 (eelnõu), Antsla Vallavalitsus, 2018
2. Eesti ettevõtluse kasvustrateegia 2014-2020, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, 2013
3. Eesti Hariduse Infosüsteem, www.ehis.ee
4. Eesti infoühiskonna arengukava 2020
5. Eesti julgeolekupoliitika alused, Riigikogu, 2010
6. Eesti keskkonnastrateegia aastani 2030
7. Eesti kultuuripoliitika põhialused aastani 2020
8. Eesti maaelu arengukava 2014–2020
9. Eesti mahepõllumajanduse arengukava aastateks 2014-2020
10. Eesti põhikooli ja gümnaasiumivõrgu analüüs aastaks 2020, Poliitikauuringute Keskus Praxis, 2014
11. Eesti regionaalarengu strateegia 2014-2020, Siseministeerium, 2014
12. Eesti riiklik turismiarengukava 2014-2020, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, 2013
13. Eesti säästva arengu riiklik strateegia „Säästev Eesti 21“
14. Eesti Töötukassa, www.tootukassa.ee
15. Elukestva õppe strateegia 2020 (EÕS)
16. Haridussilm, www.haridussilm.ee
17. Heaolu arengukava 2016-2023
18. Kagu-Eesti tegevuskava 2015-2020
19. Kodanikuühiskonna arengukava 2015–2020
20. Konkurentsivõime kava “Eesti 2020”, Vabariigi Valitsus, 2013
21. Lõuna-Eesti Haigla kodulehekülg www.leh.ee
22. Maavalitsuste koduleht www.maavalitsus.ee
23. Noortevaldkonna arengukava 2014–2020 (NVA)
24. Omavalitsuste finantsandmed, www.fin.ee
25. Rahvastiku tervise arengukava 2009–2020
26. Regionaalne pendelrände uuring, Ahas et al, 2010
27. Rõuge valla arengukava 2018-2035 (eelnõu), Rõuge Vallavalitsus, 2018
28. Setomaa valla arengukava 2018-2027 (eelnõu), Setomaa Vallavalitsus, 2018
29. Siseturvalisuse arengukava 2015–2020
30. Spordipoliitika põhialused aastani 2030

31. Statistikaameti andmekogud, www.stat.ee
32. Tartu ja Lõuna-Eesti nutika spetsialiseerumise strateegia, TÜ Rakendusuuringute keskus, 2014
33. Teemaplaneering "Võrumaa kergliiklusteed ja loodusrajad", Võru Maavalitsus, 2013
34. Transpordi arengukava 2014-2020, Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium, 2013
35. Turismiportaal www.visitestonia.com
36. Töötukassa kodulehekülg www.tootukassa.ee
37. Võru linna arengukava 2017-2035, Võru Linnavalitsus, 2017
38. Võru maakonna arengustrateegia 2014-2025, Võru Maavalitsus, 2014
39. Võru valla arengukava 2018-2030 (eelnõu), Võru Vallavalitsus, 2018
40. Võrumaa Arenduskeskuse kodulehekülg www.vorumaa.ee
41. Võrumaa energiamajanduse strateegia 2012-2030, Võru Maavalitsus, 2012
42. Võrumaa ettevõtlusalade Misso, Väimela, Võrusoo, Kobela, Vastseliina ja Rõuge väljaarendamise teostatavus-tasuvusanalüüs ning turundusplaan, Võru Maavalitsus, 2013
43. Võrumaa kompetentsikeskuse kodulehekülg www.pmkk.vhkv.ee
44. Võrumaa Kutsehariduskeskuse kodulehekülg www.vhkh.ee
45. Võru maakonnaplaneering 2030+
46. Võrumaa munitsipaalkoolide arengustrateegia 2011-2019, Võrumaa Omavalitsuste Liit, Võru Maavalitsus, 2012
47. Võrumaa noorteportaal www.vorumaanoor.ee
48. Võrumaa Partnerluskogu arengustrateegia 2014-2020, Võrumaa Partnerluskogu, 2014
49. Võrumaa Partnerluskogu kodulehekülg www.voruleader.ee
50. Võrumaa turismiportaal www.visitvoru.ee
51. Üleriigiline planeering 2030+, Siseministeerium, 2013